

AZ „ÉLET”- KÖNYVEI

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN
EGYSZERŰ EMBEREK

TARTALOM

Novibazári emlék.
Kutyavér a havon.
Elmúlás előtt.
...boldog Isten birja.
Értetlenek az emberek.
Külső történetek.
Csószai munka.
Írás a jegenyenyáron.
Új talicska irányában.
A nagyvíz.
Levél a pusztában.
Vasút akar lenni.
Félkézkalmárkodás.
Földragasztás irányában.
Sabotage.
A fórum.
Szárazság előtt.
Kis török.
Borszedés.
Látogatás a városban.
Földbúvárokról.
Öreg búcsús.
Mihály szóbelizik.
Haladni kell.
Kabarézás a csárdában.
Egy a nép közül.
Mezei dolgok réti emberekről.
Ló nem való korcsmaszobába.
Asztag-égés.
Kutyák dolga.
Kocsival.

Novibazári emlék.

Abban az időben nem igen lehetett mást csinálni a szép Novibazárban, mint hogy fogadásokat kötött az ember. Egy kis darab helyőrség volt az egész, lenyomva Törökországba, a senki és a semmi közé, a hatalmas Isten háta mögé: valami négyszáz gyalogos, valami tizenöt tüzér, tiz szekeres, két dragonyos mint tábori zsandár, két pék-katona, két dögész-katona; valóban jó, hogy még néhány haditengerészt nem rendeltek közénk oda fel a kietlen hegyekbe. Amúgy szépen eléltünk, télen jó hűvös volt a barakk, nyáron jó meleg a sátor, e tekintetben semmi panasz nem volt tehető. A legények járták a határt, állták a posztokat s a régi, hosszú bajonétok élén fönt az ormokon a balkáni hold hideg fénye csillogott. Hogy mit őriztünk, azt nem igen tudom, azt csak a berlini szerződés tudná megmondani, mert nem volt ott a mienk semmi más, csak az életünk. No dehát ott voltunk, mert elvégre valahol csak kell lenni és jó is volt, hogy valamit dolgozni is kellett, mert másként tökéletesen és végképpen halálra unta volna magát az ember. Még így is sok volt az unalomból. Mert ha a tisztelt albán hazafiak nem nagyon jártak idáig föl rabolgatni, naponta csak hatvanegy ember ment szolgálatba, a többi egy kis gyakorlattal ölte délelőtt-délután az időt, de mikor nagy hó esett, azt sem igen lehetett csinálni. A katonák némely része ilyenkor elbújt a hegyi barlangokba, hogy ott keverhesse titokban az ördög bibliáját, más része ivott, mint a gödény. A tornaszerek a tábor udvarán jobban koptak, mint valamely iskolában, mindig rajtuk lógtak az emberek, a tüzerek unalmukban úgy pucolták az ágyúkat, hogy annál jobban pucolni már tisztára teljes lehetetlenség, két dögészkatonánk, ha nem volt beteg az ispotályban, igen szigorúan harmonikázott és okarinázott, mert borbélyok voltak az istenadták, a train-katonák pedig felültek volna a lóra lovagolni, de nem volt lovuk, mert ide nem való a ló, hanem szépen kihizlalt öszvéreik voltak, de ezekre nem szokás ráülni, az öszvér nem bőrnyerget, hanem vasnyerget visel s ki az ördögnek volna kedve vasnyeregbe ülni, a szegény polyák szekereszek így más mulatságtól elesvén, szép lengyel hangon fujdogálták, hogy esztye Polska nyezginyala, pöki mizsijeme. Szép ez nagyon, különösen mikor a dögészek is harmonikáztak és okarináztak s a tömérdek török kutya vonyított hozzá. A káplár Szeles ugyan lőtte őket, már hogy a kutyákat, de sohasem tudott annyi töltényt lopni, mint amennyi kutya jött, minélfogva bele is bukott a vállalatba, pedig a kutyák tökéletes kiirtására nézve egy csillogó halbe napszba fogadott, ami ázsió nélkül négy forint öt krajcárt jelentett, ázsióval pedig öt forint tíz vasat: ez felelt meg ugyanis a fél Napóleon d'or fogalmának.

A tiszték is csak úgy ölték az időt, ahogy lehetett. A legtöbbje nőtlen, a nők közül csak egynek volt bátorsága ahhoz, hogy lehozza e kietlenségbe a feleségét. Hosszú levelek jöttek-mentek haza, meg hazulról, a postaörmesternek volt elég dolga velük, különösen mikor a hóban elakadt a postapatrull. Szerteszéjjel laktak a tiszték a szomszéd török városkában, csak a hadnagyunk, meg az őrnagy tartott a táborban lakást. Egyedüli összejöveteli hely a tisztí menázs, ahol ebédnél, vacsoránál találkozni lehetett. Az asztalfőn az őrnagy prezideált, egy hihetetlenül nyugodt észjárású ember. Ha angol katonai expedícióról való könyvben olvasom, hogy egy kurta és rekedt vezényszóra hat percig tüzelnek a gépfegyverek és hat perc múlva az expedíció nyugodtan halad tovább arrafelé, ahova elérni akar, mindig Kónya Sándor jut eszembe. Copfokon és elavult szabályokon keresztül lépett s nem vette észre, hogy olyanok is léteznek. Megmondta, hogy mi szabad és mi nem szabad. Ha egy benszülött szándékosan meglök és nem vágod bele rögtön a bajonétot, az gyávaság és két évi börtön; ha egy török nő elől teljes tisztességgel ki nem térsz, az hitványság és tíz évi börtön. Mikor egyszer éjjel a részeges puskaművesünkre rálóttek, röviden izent a kajmakámhoz, hogy: még egy lövés s mind a négy oldalán fölgújtatja a várost. Volt eset rá, hogy átjött vizitálni a generális Bosz-

niából. Nagyon sokáig vizitálta a csapatokat, Kónya elunta a dolgot ahogy kíserte, ennél fogva a hóna alá csapta a kivont kardot, mint a diák a könyvet, előhúzta a zsebéből a dohánytartót, cigarettát csinált és rágyujtott. Hogy azután ezen a generális mekkorát nézett, azzal egy árva garas árát sem törődött.

Mikor hazafelé jöttünk, Sarajevóhoz közeledvén, a csapatok elébe kilovagolt a határba Appel, a félszemű tábornagy, az okkupált tartományok kormányzója. Tíz napi mars után persze nem egészen olyanok az emberek, mintha két napig készülődtek volna az úrnapi parádéra, de azért tetszett Appelnak a társaság. És azután mégis azt mondja Kónyának:

- S a kocsik, a kocsik?

- Málhás kocsik vannak a szabály szerint való számban.

- Igen, igen. De a betegek kocsijai. Hány kocsi kellett a maródiaknak?

- Kegyelmes úr, nincsenek maródiak.

- Nincsenek maródiak? Tíz napi mars után? Hisz az lehetetlenség!

Azt mondja Kónya:

- Kegyelmes úr, ha a jelentésem igazságában kételkedik, méltóztassék végigtekinteni a marsoszlopot.

Appel végigment a marskolonnán s kereste a végén a maródiakat. A kocsikat, amik az elgyötört és kidőlt katonákat hozzák. Azonban sehohsem talált ilyesmit, mivelhogy nem is voltak. Mikor visszatér a haladó csapat élére, melegen gratulál Kónyának az embereihez.

- Kegyelmes úr, - jelenti Kónya - úgy tessék nézni a dolgot, hogy nincsen ebben semmi különös sem. Ezek is csak olyan emberek, mint a többi emberek. Ilyen úton, ilyen időben, tíz napi mars után bizonyosan megvan köztük is a szokásos százaléknyi beteg. De nem jelentkezik.

- De hát miért? Hol a magyarázat?

- A magyarázat ott van, kegyelmes úr, - mondja a lóról Kónya - hogy *hazafele* megyünk és az emberek nem akarnak elmaradni egymástól.

Hogy mint volt ezzel a fölvilágosítással megelégedve az öreg generális, akit hosszú életében különféle országokba vetett a sorsa s aki a haza szent szerelmének tüzeit talán sohasem érezte a lelkében, az valóban nem tudható.

Ide s tova negyedszázada lesz már e dolgoknak és már nem jut eszembe annak a hegynek a neve, amelyen a hadnagyunk esete történt. Alighanem Csadinye-bodó. De az nem bizonyos. Annyi bodó van ott, hogy valóban csak a jó ördög tud ráemlékezni valamennyire. Csúnya nagy veres sziklák, még az emberlakta hely közelében is fölhaladnak ezer méternyire.

Mikor mászta őket az alföldi puszták síkjához szokott fiatal katona, nem állhatta meg, hogy ne szóljon az elüljáró káplárnak:

- Ezök már igazán csunya nagy kövek, apám.

- Pedig ez csak még a fele, fiam, ami kiáll belőlük a földből - vigasztalta a káplár - mert a nagyobbik felük benne van a földben. Hátha még az is kibújna?

Voltaképpen azonban e magasságok csak látszólagosak voltak, egy ezerméteres hegyet egy óra alatt meg lehetett járni, mert maga a völgy is hétszáz méter magasban feküdt. A tábor

mellett állott ez a Csadinye-bodó, alighanem most is ott áll, de azóta ebből az országból a mi katonaságunk már kihurcolkodott s azóta most már éppenséggel nem tudjuk, hogy mi annak idején miért töltöttük ott az időt s miért hagytunk lent tizenhét olyan embert, akik egész bátran itthon is meghalhattak volna?

Szóval a Csadinye-bodó. Annak a legfetején állott egy megkopasztott fenyő, rá volt kötözve egy nagy csomó gyanta, meg puskapor s az őrnagy lakásából, a táborból villamos gyújtózsínór vezetett föl hozzá. Katonai műnyelven úgy hívják az ilyesmit, hogy *fanále*. Arra való, hogyha valamely túlnyomó számú ellenség támadná meg a tábort, lángra lobbanjon és tüzével a legközelebbi helyőrséget értesítse, hogy baj van, gyertek segíteni. A legközelebbi helyőrség Európához hat óra járásnyival idebb feküdt Taslidzában, ott a törökök részéről Szulejman Akkib volt a pasa, a mi részünkről meg a vörösorrú Fuchs a generális. Ott sokkal nagyobb volt a fegyveres erő, mint nálunk s egy őrségnek csak az volt a foglalkozása, hogy állandóan a mi fanálénkat figyelje: mikor gyullad ki. Nem bántott ott bennünket senki sem. Táborunkat nem mi építettük, hanem az előzőleg ott járt szebeni vadászok. Azok még veszekedtek. Az egyik vadász rakta a barakk favázai közé a téglát, a másik meg puskázott mellette. Azokból még haltak el fegyver által, de már a mi időnkben csend és béke volt, amit csak az albán hazafiak rablásai zavartak meg olykor. A tizenhét halottunk, akit ott hagytunk, nagyrészt betegség nyomán távozott közanyánk ölébe: talán a világ legtisztább levegője van ott, mégis a halál kasza gyanánt a tüdővést használta, mert hegymászás közben a nehéz felszerelés alatt kiizzadt a legény, a hegytetőkön meg úgy vágott a szél, mint a borotva: e két körülmény összejátszásánál fogva kellett síroknak való üregeket vájni a sziklákba. Vajjon halottak napján ki tesz most azokra koszorút? Senki. Engedd meg, tisztelt olvasóm, hogy én most rájuk tegyem s az emlékezés sóhajtását küldjem el ama csontok felé, amelyeknek egykori viselői az ország szolgálatában álltak s idegen földbe kerültek. Ma úgy sincsen már ott senki, aki tiszteletet adjon nekik.

Ami pedig a hadnagyunk esetét illeti, nagyon kevés híja volt, hogy szintén közebük nem került. Egy bolond fogadás nyomán.

Albán barátaink ebben az időben ismét erősebb működést fejtettek ki s rabolták a ruhát, a pénzt, a kecskét és a birkát. A szolgálat hirtelen nagyot ugrott. A szabad közlekedés biztosítására szolgáló úti őrzőjáratokat az őrnagy megnégyszerezte. Ahol eddig négy ember is elég volt, oda tizenkettőt rendelt, míg a tizenkettősek számát huszonnégyre emelte. A kajmakámhoz is átízent, (az olyan polgármester-főszolgabíró-féle állás a török közigazgatásban) hogy járassa jobban a török csendőroket is.

De azért a helyzet mégsem javult. Nagyon kellemetlen helyzetben voltunk. A szerbség a szabadítóját látta bennünk, ellenben a törökség gyűlölt bennünket. De amennyire gyűlölt, annyira félt is bennünket és a hatalmunkat önkénytelenül is megcsodálta. A tulajdon szemeivel láthatta a különbséget a mi katonaságunk s a maga katonasága között. Annak a legénysége talán különb anyag, de másként anyagi eszközöknek híjával, mert a Stambulból küldött pénz elolvadt a pasák kezében: rongyos egyenruha, rossz fegyver; ha egy török katonának a Henry-Martini-fegyvere elromlott, meg sem tudták csinálni: a mi puskaművesünk javította ki szívességből. Szóval igen különös ellenségek voltunk mink ott akkor. Itt rend és összetartás, amott példátlan szigorúság, de örökös pénzhiány: a védelmet váró nép felénk tekintett. És nem lehetett a védelmére semmit sem tenni. Nem volt hozzá juss. Amíg bennünket nem bántottak, nem volt szabad még az ujjunkat sem mozdítani. Hiszen még azon helyért is, ahol a sátraink álltak, csengő aranyokban a török államnak bért fizettünk. Ha a legénységet ásógyakorlatra kellett vinni, hogy a fiatalabb katonák is tanulják meg, hogy puskázás esetén miként áshatnak maguknak fedezéket: a kajmakámtól erre külön engedélyt volt szükséges kérni s a kajmakám

az engedélyt csak a megásott gödrök földjének visszatakarása kötelezettsége mellett adta meg. Ezt mind túrni kellett és ide valóban olyan flegmatikus ember kellett, mint Kónya Sándor. Sajátos helyzet volt az: négyszáz fiatal, jóízű fegyveres állott a nép védelmére, de teljes és tökéletes mozdulatlanságra kárhóztatta őket a berlini szerződés. Gondolom, a tizedik pontja.

Azt mondja vacsora alkalmával a tüzérhadnagy:

- A helyzet kezd ugyanis komolyra válni. Nem kellene ezt már túrni tovább.
- No, - mondják a többiek - tudjuk, hogy baj van, de a baj nem lett nagyobb, mint tegnap volt.
- Hát - mondja a tüzér - Bogulovics már nagyon közel jár.

Ennek a Bogulovicsnak a neve ott olyan hírt viselt, mint nálunk annak idején Rózsa Sándoré. Albán volt, a török seregben szolgált egy ezredorvosnál mint szolga, megölte a gazdáját, kirabolta s fölcsapott rablóvezérnek.

- Hát majd elintézik a captiék - felelnek neki.

Ez meg a török csendőrök neve. Derék, jól lövő emberek, akik azonban szintén az örökös pénziányban sínylődtek. A pénzt lehet, hogy kiadták Carigrádban nekik, de a pasáknak sok felesége van és sok selyemruha kell a hárembe.

Azt mondja a tüzér:

- Az éjjel egy ember bemászott a sáncomba. Kétszer rálöttek az örök, mégis bemászott. Úgy mászott a bozótban, mint a vadmacska. Mikor elébem hozták, azt mondta: inkább lőjjetek agyon, minthogy éhen haljak.
- Miféle ember?

- Innen lent valami faluból. Bogulovics kirabolta, az egész családját megölte, ő maga öt nap óta nem evett. Kérlek - fordult a számvevő tiszthez - én most etetem ezt az embert, mert nem bírom a sánctól kidobni: az étap-relutot fölszámíthatom?

A számvevő nem szólt semmit, a számvevők ilyenkor nem szoktak szólni semmit, de egy ember azt mondja:

- Hátha így áll a dolog, a helyzet csakugyan kezd komollyá válni. A táborig hosszú az út, az őrnagy úr jól tenné, ha gondoskodna arról, hogy éjszaka fegyveres őrség kísérje haza a lakásáig.
- Ugyan, - mondja az őrnagy - ne lássatok mindenütt rémképet. Mi az ördögnek az őrség?

A hadnagyunk beleszól:

- Minek az? Nem kell az ide. Rend van itt. És ha nincsen, majd írunk a kajmakámnak.

A hadnagy ugyanis íródeákja volt az őrnagynak. Nem zászlóalj-segédtsízt, hanem konzuli titkár, mivelhogy az őrnagy ott egyúttal konzuli minőségben is képviselte az országot. A konzuli titkárnak tehát ezen minőségében kötelességében állt, hogy a közigazgatás ellen intézett militáris támadásokat kellőleg kivédje. Ez is furcsa foglalkozás - egyenruhában. De történnek ilyesmik is.

Azt mondja gúnyosan a tüzér:

- Teszerinted minden rendben van itt, pajtás?
- Hát persze, hogy rendben van - mondja a hadnagyom.

- Hát - kötekedik a tüzér - ha olyan rendes itten a közbiztonság, légy szíves és csinálj egy sétát föl a fanáléhoz.

- Miért ne? - mondja a hadnagyom. - De ingyen nem csinálom meg.

- Tíz üveg ménesi cabinet, - mondja a tüzér. - Áll-e a fogadás?

Bár a pénz odalent elég dúsan állt a házhoz, mert a nehezebb szolgálatot jobban díjazta az állam s mindent aranyban fizetett, ami abban az időben még húsz százalék különbséget is jelentett de azért tíz üveg ménesi bor nem volt megvetendő nyereség. Igen megdrágult, mire leért, mert ha Amerikába küldik, kevesebb viszontagság éri. Általán ott nagy fényűzés volt magyarországi bort inni, de az ottvalót meg nem hívták semminek sem, savanyú volt és fekete és sűrű, hogy szinte megállott volna benne a kanál.

- Áll a fogadás - mondta a hadnagyunk.

- De én sétáról beszélek és nem őrvjáratról - mondja a tüzér. - Abban nincsen semmi virtus, ha fölriasztod a készenlétet s tíz emberrel fölmászol a hegyre. Sétát mondok én, teljesen egyedül. Fegyver nélkül, kard nélkül. Teljesen egyedül.

- Jó, - mondta a hadnagyunk. - Egyedül, fegyver nélkül, csak a kutyámmal. Csak a kézi lámpát viszem magammal. Most tizenegy óra, a fanáléhoz nappal háromnegyed órányi az út, éjjel egy negyed órával több. Éjfélkor fönt leszek. A jelzés az lesz, hogy a fanálé előtt a lámpát háromszor körben megforgatom.

- Áll, - mondta a tüzér s a hadnagy a kutyával meg a lámpával megindult.

A menázsiház erkélyéről föl lehetett látni a Csadinye-bodóra s a fanáléra. Onnan lesték. Néha látszott a sötétben a sziklák között egy kis fénypont, mint a szentjánosbogár, ahogy halad fölfelé.

Pontban éjfélkor a lámpa a hegy tetején három fényes körvonalat rajzolt a levegőbe.

- Megnyerte a magyar, - mondta a tüzér s intézkedett, hogy hozzák elő a vesztett borokat.

A hegyről lefelé csak félóra az út, fél egy órára várták vissza a nyertest. De még egy órákor sem jött s két órákor sem jött.

- Bizonyosan elfáradt a mászásban s nem akar idáig jönni, hanem lefeküdt a táborban a lakásán.

- Az nem egészen bizonyos, - mondta az őrnagy, aki eddig egy szót sem szólt. - Lehet, hogy lefelé jövet érte valami baj. Meg kell nézetni a lakásán.

Megnézették. De ott sem találták.

Nyilvánvaló, hogy baj érte valahol.

Le nem lőtték, mert fegyverdörrenés nem hallatszott, de lehet, hogy leszúrták.

- Szép kis multság, - mondta az őrnagy. - Ezek az ostoba fogadások! Most már tessék az egész társaságnak fölmászni a fanáléhoz: gyerünk elébe.

Megindultak, de nem kellett egészen fölmászniok, mert fél három óra táján a bodó lábában találkoztak a hadnaggal.

Akkor beszélte el, hogy csakugyan, lefelé jövet kalandja történt.

A fanáléhoz vezető úton van egy őrház, meg egy *kúcsa*. A gunyhót nevezik ott kúcsának, egy vén mogorva kecskepásztor lakott benne. Az őrház erődített hely volt, az őr a falakon belül állott. A kúcsában fölfelé menet látott világosságot, de nem törődött vele.

De mikor lefelé jött s a kúcsa előtt elhaladt volna, a sötétben elébe állott a kecskepásztor.

- Dobar vecser, - mondta.

- Dobar vecser, - felelte a hadnagy.

Novibazár Törökországban van ugyan, de ott jóformán csak az Isztambulból kirendelt hivatalos személyek, a közigazgatási emberek és a katonatisztek tudnak törökül, járóbeszédül egy szerbo-bosnyák-turkó nyelvzagyvalék szolgál, aki azonban a szerb vagy a horvát népies nyelvet ismeri, kevés fáradsággal könnyen eligazodhat benne.

A pásztor a jóestét kívánás után ezt mondja a hadnagynak:

- Gyere be a házamba.

A házba való meghívás el nem fogadása a Balkánon olyan sértés, aminek ott lent, ahol olcsó az emberélet, egyetlen megtorlása van. A halál. Ha éjszaka van.

A hadnagy szó nélkül követte a pásztor. Csak mikor belépett a kúcsába, akkor gondolta magában: No, szép Szeged városa, téged se látalak többé.

Öt fegyveres ember ült a tűz körül a földön, a hatodik volt a pásztor. Itták a kávé.

- Dobar vecser, - köszönt be a hadnagy.

- Dobar vecser, - fogadják mogorván. - Ül le.

Leült a többi közé a földre. Azaz, hogy nem is ülnek, hanem csak guggolnak ott az emberek.

Egy öreg rabló, aki egész fegyvertárt viselt az övében, azt mondja neki:

- Mit kerestél itt a bodón?

- Semmit. Csak sétálni jártam, - felelte a hadnagy.

- Éjszaka? Fegyver nélkül?

Ott teljesen szokatlan a fegyver nélkül való járás. A hadnagy mondja:

- Igen, fegyver nélkül. Mi, ha sétálunk, nem szoktunk fegyvert viselni.

Csend. Az emberek a fejüket csóválják és hallgatnak.

A pásztor megfőzte az ital kávéját és sorba adja az apró findzsákat. A hadnagyot is kínálja. El kell fogadni. Cserében kihúzza a zsebéből az ezüst dohányszelencéjét és kínálja a cigarettát. A szelence körbe jár, elfogadtatik, de köszönés nélkül.

A pásztor azt mondja a hadnagynak:

- Te asszony után jártál a bodón.

A hadnagy azt feleli:

- Jók!

Sértő szó. Voltaképpen itt azt jelenti, hogy „nem”, de valami rendkívül gúnyos, sértő és lenéző értelemben. Ezúttal azonban helyesen volt alkalmazva, mint visszautasítása még csak a föltevésnek is, mintha a hadnagy asszony után járt volna. Különben kellett is az ördögnek.

Nincsen az a juhász, aki olyan áporodott juhtúrósragú volna, mint az ott való pásztor-asszonyok s azonfelül mód nélkül piszkosak.

- Hát azért, - mondta az öreg rabló, - mert ha asszony után jártál volna, most meghaltál volna.

Megint hallgattak. Újabb kávéfőztek, a dohányos szelence megint körben járt s a hadnagy azt gondolta magában: próba-szerencse. Fölállt, kezét fogott a rablókkal s elköszönt:

- Laku noty.

- Ez megint nagyon csinos történet, - szólt az őrnagy, mikor a hadnagy elmondta az esetet. - Most jut eszembe, hogy az élelmezésünk már csakugyan botrányos a menázsban. Örökké ez a sovány, rostos marhahus... Tehát holnapután vaddisznóvadászat a Csadinye-bodón.

Nagy, szinte őserdőnek nevezhető rengetegek vannak ott a hegyeken. Leginkább a Vakufé, az meg valami szent alapítvány: voltaképpen a senkié a rengeteg, az hordott belőle fát, aki akart és sok őz meg vadsertés lakott benne. De jól utánuk kellett menni a sűrűbe. Afféle hajtóvadászatok voltak azok, amiket műnyelven Streifungnak neveznek. Nehéz sport, az egy-két vaddisznó elejtése nem érte meg azt a fáradságot, amivel a dolog járt, de másként ez volt az egyetlen módja, hogy megtisztítsák a tábor körül való erdőségeket a rablóktól. Ilyenkor még sem érezték magukat egészen szabadjára s odább vonultak.

A hajtás harmadnap kora reggel megkezdődött. Mászott felfelé a társaság: tisztak s a tábor európai kantinosa, aki jól értette a nép nyelvét. Még az első okkupáció idején került le mint katona a Balkánba s azután ottragadt. Amíg a terméketlen, sivár sziklákon kellett kapaszkodni, még ment valahogy a haladás, de az erdő régióiba érve, következett az őserneteg, amelyet alig jár valaki más, csak a rabló. A favágó csak a széléig megy, hogy onnan téli időben levigyen a lova hátán egy teher fát: a völgyben két hatos volt az ára annyi fának, amennyit egy ló a hátán levinni bírt.

A hajtók a legénységből teltek ki, azok elöl jártak, a vállukon fegyver, a kezükben a kurta nyelű katonaásó, amelynek egyik oldala kardélű, a másik oldala fűrész, azzal alkalmasan lehetett a rengeteg iszalagjai, gyökerei, bozótjai között utat vágni. Néha el-eltűnt egy közülök valami gödörbe, hogy azután újból előmásszon. Ebből sok nevetség támad, mert a katona hajlandó az ilyen apró baleseteket az ügyetlenség rovására írni. Miért nem ügyel jobban? Különben hozzászoktak már ahhoz, hogy egy-egy ember elessen, fölbukjon, lecsússzon: annyi fegyveragy-törést aligha produkált még más társaság, mint a novibazáriak.

Egy helyen oldalt tisztás látszik a rengetegben és füst szaga érzik. Hat ember ül a földön tűz körül, főznek valamit, alighanem kávéfőz. Mind fegyveres, körülöttük némely holmi, batyuba kötve. Hallják a csörtető zaját, lármáját az erdő fái alól, de oda sem néznek.

Azt mondja a kantinos:

- Ezek rablók. Sőt úgy lehet, csak előőrsei egy nagyobb csapatnak.

Ez azonban nagyon tág fogalom. Elvégre ott mindenki fegyverrel jár, sőt egyenesen bolond az, aki a rengetegben sem visel puskát.

- Meggondolandó a dolog, - mondja a kantinos, - hogy menjünk-e beljebb?

- Hát persze, hogy menjünk - szólt az őrnagy s logikai alapon azonnal leszűrte az elfoglalandó álláspontot. - Elsősorban nem is bizonyos, hogy rablók. Másodsorban ha azok is, amíg belénk nem kötnek, beavatkozásnak helye nincsen. Csak gyerünk tovább.

Mennek is. Hol őz, hol vadmalac kerül puszkacsó elé. Ez mind jól van. De még egy kicsit beljebb kellene menni, hogy több legyen a zsákmány, mert nagyon unalmas már a marhahús odalent.

Ahogy újból egy sziklacsoporton tisztásra ér a vadászó társaság, pásztorgunyhókra találnek. A világ legelhagyatottabb népe lakik itten, birkáival, kecskéivel.

Keresztény jobbágyok. A gunyhókból asszonyok, lányok, gyermekek s öregek tolakszanak elő, lármázva és sírva, a kétségbeesés elszomorodásával az arcukon és térdre vetvén magukat, így csúsznak az őrnagy elé.

- Segíts, gospodár, segíts! A rablók mindenünket elvitték! Élelmünket, kevés pénzünket, birkánkat, még ünneplő ruhánkat is! Segíts, gospodár, segíts! Éhen halunk a gyermekeinkkel, egy fejet tejet nem birunk adni az öregeinknek!

Az őrnagy a sapkájába vetett egy aranyat, a többiek is adták bele a pénzt, rövidesen valami harminc-negyven forint egybegyűlt: igen nagy summa azon a helyen, ahol tizenhat forint volt ára egy tehénnek s tizenhat krajcár egy tyúknak és húsz krajcár egy liter pálinkának. Különbön olyanok is voltak téhen, tyúk és pálinka egyaránt.

A pénz szétszódott s a társaság most már csakugyan visszafordult a rablók felé, de már nem volt semmi nyomuk a ritkáson, csak a tűz hamuja mutatta, hogy ott is jártak. Ugyan ha ráakad is a vadásznép a rablókra, akkor sem sokat tehetett volna velük. A szabályok a kereskedelmi utak biztosítását és a postaszolgálat fentartását rendelték el s fenn a vad rengetegben nincsen sem kereskedelmi út, sem postaszolgálat.

Itt a beavatkozás a török csendőrök dolga. Amint hogy a völgybe érve, az őrnagy tudatta az esetet a kajmakámmal, ez pedig útnak indította a captiéket. Megindultak és dalolva haladtak el a tábor előtt a Csadinye-bodó felé. Bús dalokat énekelve mentek: némelyik részük úgymost énekel utoljára. Mert fönt a szirteken már a halk cserkészés, hason csúszás, bujkálás következik - s nem mind jön haza elevenen, aki elment.

Már az elindulásuk után másnap délfelé ágakból font hordágyakon paraszt emberek két csendőr holttestét hozták le a hegyek közül.

Csendes, szótalán, szomorú halottas menet, ahogy a folyó hídján áthalad, a túlsó oldalról a fájdalmas sikoltások éneke hallatszik s felülmulja a sziklás hegyi víz hullámainak zúgását.

A többi captié fönmaradt. Ez egészen egyszerű balkáni észjárás. A halottakat hazaküldték, ők megállták a helyet tovább, hogy vagy ölnek vagy megöletnek. La illa il Allá.

Harmadnap délután vidám nóták hangjait hozta le a hegyi ösvényről a szellő. Jöttek lefelé a diadalmas csendőrök és zengett a bosszúálló Istenhez az ének.

Nem maguk jöttek. Hozták a rablókat is. Hozták, de a rabszállításnak a lehetőleg egyszerűsített különvonatán. Csak a fejek jöttek le a hegyi bozótból, a testek ott maradtak, ahol lelövettek. A fejeket ismét paraszt emberek hozták a csendőrök között: hosszú karókra voltak tűzve a lenyiszált koponyák. Hat fej. Több lehunytt szemmel, sápadtan viselte magát, egy pedig rémületesen vigyorgott a karón, mert éppen a képe húsába kapta a golyót s ezt még a halála után is nevetnivalónak találta.

A hadnagyunk, ahogy a menet a tábor előtt elhaladt, a faház irodájából láthatta a menetet. A mély útból a fejek a karókon fölemelkedtek a kancellária ablakáig s ott sorjában elsasiroztak, mint illik.

- Ez azután defilée - vélte a hadnagy, amikor a fejekben fölismerte a pár nap előtti éjjelen szerzett ismerőseit. Elöl rang szerint vonult a *kúcsa* öreg pásztor, utána a többi rabló s a handzsárral lenyiszált nyakokról lógtak a húscsafatok.

A diadalmas dal erősbült, amint a hazatérő csapat a hídra tért s azután a túlsó parton kanyarodott a város felé. Mint másszor is, most is a különben igen nyugodt és csendes viselkedésű lakosság örömlármába tört ki, ha a bosszúvételnek és az igazságszolgáltatásnak ezt az előtte egészen természetes és megszokott formáját látta. A gyermekek szaladgáltak és kiabáltak az utcákon, mint a hetvenes években nálunk, ha kengyelfutó komédiás érkezett a városba. Az emberek dala belevegyült a győzelmi énekbe: így mentek a captiék lábon s a hat koponyák rúdon a kajmakám háza elé, ahol elevenek és holtak megálltak.

A karókat ott a köves földbe leszúrták, a fejek rajtuk maradtak. Ott álltak azután napokig, mint ingyen mutató az istenadta nép szórakozására. Ezt ott szükségesnek tartják. Mert miként a csáti botnak, ennek a dolognak is két vége van. Igazságszolgáltatási, de másfelől közigazgatási és rendőri ügy is ez egyszermind. A török igazságszolgáltatás e tekintetben még valahol Hamurábi törvényeinél tart s elrettentő példákkal dolgozik. Másfelől így látványosan bizonyítandó be, hogy a közbiztonság közegei képesek halált halni a népért, de tudnak halált osztani is a népért. Mint a példa mutatja.

Az ügy közigazgatási része pedig abban van, amit a kerek világon mindenütt pénznek neveznek. Az élve visszatért captiéknek joguk van ahhoz, hogy azért, mert a halállal szembe helyezkedtek, jutalomban részesüljenek. Ez körülményes állapot.

Hogy kik laknak a hegyek között s hányan laknak a hegyek között: ki tudná számon tartani? Allá ugyan mindent tud, de Allá ugyanolyan isten, mint a pogány magyar „öreg úristene”, aki számon tart ugyan mindent, de senkinek sem tartozik felelettel.

Megtörténhetik tehát, miután az ujjunk sem egyforma, hogy a captié kimegy a hegyek közé, a *bodókba* meg a *válékba* a rabló után s valahol a rengetegben találván egy félvadembert, szó nélkül lelövi. A nyakát elválasztja a törzsétől, a fáról karót vág, a karót beledugja a nyakba s hazahozza a fejet diadalmasan a rúdon, mondván győzedelmi ének éneklése mellett: Im, elvégeztem, a bosszú megtétt, kérem a jutalmamat, kajmakám.

Az ilyen eljárás mindenesetre csalás volna a captié részéről.

Mert nem mindig érkeznek be hatosával a fejek. Néha kevesebb. Volt rá eset, hogy csak szóló-fej érkezett.

A fejnek tehát kint kell állni a fórumon a kajmakám, mint a legfőbb közigazgatási hatóság lakása előtt. Tisztán csak csalások és félreértések elkerülése végett. Mert csak ez az egyetlen módja annak, hogy a megraboltak, vagy a meggyilkolt hozzátartozói, ha a városba hetipiac alkalmával lekerülnek, igazolják, hogy a csendőr a bosszút csakugyan illetékes személyen gyakorolta.

Ez, ha a dolgokat ebből a szempontból nézzük s a helyi viszonyokat kellő figyelemmel mértékeljük, elfogadható fölfogás, amely gyakorlati érzékre vall.

Nem másért, hanem tisztán csak ezért állanak őrséget a fejek a kajmakám portája előtt.

Az emberek nézik a fejeket.

A kutyák is nézik, de nem juthatnak hozzájuk.

A legyeknek azonban e tekintetben szabadság van engedve. Allá szárnyakat adott nekik s így minden korlátozás nélkül röpködtek a fejeken és a birkahúson, amelyet szintén rúdon sütöttek és azon hordozták. Nem lehet mondani, hogy drága lett volna akkor a hús-étel odalent, mert egy darab bordát a rájartatózó hússal egy krajcárért adtak.

Ezt nem lehet drágaságnak nevezni s miután a hegyekből lejöttek emberek eladták a piacon azt, amit magukkal hoztak: a bocskornak való szőrös állati bőrt és a világítógyertyául szolgáló gyantás fenyőfa-szilánkokat, húst vettek és ettek és pitét vásároltak hozzá, amely fehér és meleg és szintén hordják az utcán a készítéséhez értő pékek s egyéb simindzsiások, kiabálván, hogy *biali vrúcsi* és amely oly jó volt, hogy a batalion orvosfőnöke büntetés terhe alatt tiltotta el, hogy valaki belőle, bárcsak egy harapást is egyen, mert mint mondta a tiszteletreméltó doktor: ő és az ő két dögésze nincsenek Karlsbadra s egyéb gyomorfürdőhelyekre berendezve.

Különbözők azonban az egészségi fokozatok. Az emberek minden halálveszedelem nélkül ették a *mészát* és a *biali vrúcsit* s vidám szavakat intéztek a fejekhez:

- Haj, kutya, úgye nem rabolsz már?

- Haj, hajduk, úgye nem ölsz már?

A hadnagy is nézte.

Arra megy az őrnagy s a vállára üt:

- No, mit néz rajtuk annyi ideig, Dominig?

- Őrnagy úr, - mondja a hadnagy, - már sok társaságban megfordultam. De ilyen úri társaságot, mint ezek, akik a vizionlátogatáshoz névjegy helyett a fejüket küldik be: ilyent még nem láttam.

- Fiam, - fordult az őrnagy egy arra csatangoló közkatonához, aki vászonnadrágot viselt, - nem fázol meg ebben a ruhában?

A katona elérte a kérdést (mivelhogy nem volt szabad a városba a gyakorló ruhákban kimenni):

- Őrnagy úrnak jelentem alássan, rajtam van a másik is, de húst kell hazavinnem, azt sajnálom összezsírozni, mert vadonatúj. Tegnap kaptam.

- Igen, igen, - mondta az őrnagy. - Látja, hadnagy úr, ez szabálytalan dolog és mégis helyes dolog. A kincstár érdekei mindig szem előtt tartandók... Miért csináltunk volna mi Streifungot, meg esetleges nemzetközi bonyodalmat ezek ellen? Mikor így is el van intézve a dolog?

Kutyavér a havon.

Tél van, jól meglepte a határt a hó, minden aludni látszik, csend és némaság van a tájon. Ilyenkor nem igen járnak-kelnek az emberek a hidegben, amit nyilvánvalóan mutat az is, hogy az úton csak egy ökrös szekér mozog. Halad kifelé, a pusztának. Ritkaság az ilyesmit látni, mert errefelé nem szokás az ökrön való járás. Leginkább lóval haladnak. Nem is igen van itt szekér, hanem csak kocsi.

Most azonban úgy áll a dolog, hogy ez a szekér fáért megy ki az erdőbe. Barátságból, szívességből, meg egy kis részért, amit a fából kap. Mert a szekér Savanya Jánosé, ami fa pedig kint van az erdőn hazahozni való, az a komáé, bizonyos nevezetű Franczia Péteré. Péter ugyanis, mikor árverezték a rőzsét az erdőben, rálicitált egy kisebb rakásra, ki is fizette és most azt mennek hazahozni. Mindketten ott ülnek a szekéren, beszélgetvén. Van rá módjuk, mert az ökrök nem szokott valami nagyon sietni. Azért mondják a lusta emberre, hogy lassan jár mint az uraság ökre.

Ezek ugyan nem urasági ökrök, hanem csak célszerű szögény embör jószágjai, bár úgy lehet, hogy ennél fogva még lassabban mennek. Alig hallatszik, hogy haladnak, pedig így a havas világban a csendek csendje ül a tájon. Nem mozog senki és semmi, meg a varjak is eltávoztak jobb helyre, mert mit keressenek a havon? De éppen ezért, mikor némi zajt hall a hátuk mögött Péter, visszatekint.

- No - mondja - gyün a kend kutyája a kuvasz.

- A Talpas?

- Az.

Hát csakugyan. Jön a kutya s ahogy a szekérhez ér, ugyancsak ugrál és mint mondani szokás: nagyon hányja-veti a fülét. Ez kutyanyelven örömet jelent s ha még trüszög is hozzá, ez a legnagyobb fokú örvendezés. Azt mondja ilyenkor a kutya:

- Hiába akartok elszökni előlem, csak utánatok jöttem a tanyábul.

A gondolatban való beszédre azonban azt mondja Savanya János:

- Az ördög bujjon beléd, miért nem maradtál otthon?

De a kuvasz csak ugrál előre-hátra a szekér körül, valamit kiabál az ökröknek, mond is valamit, amit Franczia Péter alighanem megért, szólván:

- Hiszen otthon hagyta a pulit házörzőnek.

Ez némi megnyugtató voltna, mert így a baj csak kisebb. De alig telik bele néhány minutum, már hallatszik hátulról a beszéd, hogy bek-mek belemek, mire feleli a kuvasz, hogy buff-buff balabuj. Mert jön ám a pulikutya is ész nélkül a szekér után s a kis fekete gombóc állat szinte nem is szalad, hanem gurul a havon sebesen, mint a ballangógyökér, mikor az őszi szélvihar a pusztán kergeti. S közelbe érve, mondja a puli is ugyancsak:

- Engem sem lehet ám becsapni! Engem sem lehet ám becsapni!

A két állat bolondos táncot jár afölött való örömeiben, hogy megtalálták a szekeret. Savanya János ugyan jókedvvel legelteti a szemét a kutyákon, másként azonban ez baj, hogy eljöttek a tanyából. Mert ha a kutya így elszökik hazulról a gazda után és az orra után menve megtalálja, azt visszakergetni nem lehet. A kutya hűsége mondja-e föl ilyenkor a szolgálatot, vagy hogy

éppen a hűsége tartja ott az úton levő, ennél fogva esetleg veszedelemben levő gazdánál: azt nem tudni, de annyi bizonyos, hogy azt sem szó, sem ütés el nem riasztja. Ha megverik, néhány száz lépésre hátramarad, de azután újra előszompolyog és olyan szomorúan tud a szeme nézésével beszélni: ne üzz el, engedd, hogy veled lehessenek. A külső ember, ha a város felé megy kocsin s észreveszi, hogy a kutya utána szökött, inkább visszafordul, így hazamegy vele a kutya is. Otthon azután a kutyát megkötik s a gazda újból elindulhat. Mert egy rendes házőrző kutya ér annyit, mint egy borjú s ha a kutya a kocsival a városba kerül, ott eltéved és elvész.

Itt ugyan nem a városba mennek most, hanem azért csak baj van. Mert a törvény szerint az erdőbe nem szabad bevinni a kutyát. Ha a csósz megtalálja a fák közt, lelövi.

Visszafordulni sem lehet a kutyák kedvéért Mert itt most meg az a baj, hogy ökörrrel vannak. Lóval még meg lehetne fordulni, mert sebes járású. De az ökörrrel nem, mert akkor estig sem érnek ki az erdőbe. Pedig a rözse már ugyancsak szükséges, mert hideg van és a tüzelő Francia Pétereknél végképpen elfogyott.

A kutyai ügyben a szekéren megindult lassú tanácskozás utoljára is abban állapotodik meg, hogy nincsen itten már más tennivaló: hadd jőjjenek az állatok. János mondja:

- Majd oda parancsolom őket a szekér alá a kerekek közé.

- Hát persze, hogy persze - feleli megnyugtatólag Péter, egyébként sem az ő kutyáiról lévén szó.

És mert senki sem tudta még ekkor, hogy mi következik.

Bárki bármit beszéljen, csak elér azért az ökör is oda, ahova kívántatódik, mert íme idő múltán ott vannak az erdőben. Francia Péter tanulmányozza a rözserakásokat és bár még az ősszel vette meg a magáét, ráismer a mostani havas állapotában is. Mert, amikor licitált rá, ócska asszony szoknyából való kék rongyból azután pántlikákat csinált s azokat a rakásnak mind a négy sarkára odakötötte. Mert hiszen szokás-mondás ugyan, hogy igaz jószág nem vész el, de e tekintetben az elővigyázat sohasem fölösleges. A rongyok például most megmondják Péternek az igazát és egyben arról is tanubizonyosságul szolgálnak, hogy a rözse egy sarkából sem lopott senki. Mert ha lopott volna, a lopott holmival elvitte volna a sötétben a rongyot is. Mert annyira már csak mégsem szemtelen senki, hogy nappal lopjon. Mert aki ezt tenné, az már csakugyan nem volna becsületes ember.

- Hát ez az no, ha mondom - vélte Francia Péter a rözsére mutatva.

- Hóha, hó - szólt Savanya János az ökröknek, mire azok (nagy nehezen: egy szóra) megálltak. Ki is veszi azonnal a jármot a nyakokból, e nagy fehér szótalanságokat kötélre eresztvén. Azután rakják a rözsét a szekérre, ami voltaképpen nem nagy munka, mert nem olyan sok a rözse, hogy egy fuvarban haza ne lehetne vinni. A kutyák ülnek a szekér mellett s nézik a dolgot. Ahogy a rakodással készen vannak, a szekérrúdra ül a két ember és előveszik a tarisznyát. Enni kell. Az ökröknek nem kell enni adni, mert azok a tulajdon belsejükben viszik a tarisznyájukat, kérődzvén kedvükre. Az emberek szalonnát esznek kenyérrel, a kutyák kapják a bőrét meg a héját. Ha majd ettek, fognak s indulnak mindjárt visszafelé: így csak talán nem lesz a kutyákkal semmi baj.

Ekkor a nem messzi csószházból, amely eddig a hóban eltemetve aludni látszott, kijön a csósz és feljűk tart. De nemcsak maga jön, hanem az unokája is beleakaszkodott, fogván öregapó kabátjának a zsebje szélét.

Öregapó mondja neki:

- Ne gyere Juliska, ne gyere kicsinyöm, mögfázol.

De a kis vakarcs csak belekullancsoskodik és huzatja magát a zsebszélnél fogva. Így a csósz ráhagyja a dolgot s halad. Ahogy azonban közel érnek, a két kutya dühödt ugatással támadt rájuk. Azt amúgy is megtennék, hogy ugatnának az idegenre, mert a szekérnek és ökröknek védelmét kötelességüknek ismerik, de így étel idején különösen mérgesek, valószínű, hogy ilyenkor az állat az ennivalóját félti a közeledőtől. Mire Savanya János a szekérrúdról felugrik, az öreg csósz, bot nélkül lévén, ugyancsak topog a kutyák előtt, tolván hátra a két kezével maga mögé a kis unokáját, hogy az ebek meg ne marják. A kislány azonban, mire Savanya odaér, hogy a kutyákat elkapja, már halálra rémült, reszket, sikít, ordít, kiabál.

Savanyaék kötelet vetnek a megdühödött veres kuvasz nyakába és János a pulit a háta szőrénél fogva kapja el. De még így is alig lehet a kötélén tartani a kuvaszt, a puli pedig annyira menne neki a sikoltózó kisleánynak, hogy még a gazdája kezéhez is visszakupkod, hogy eressze.

Lehet, hogy az öreg csósz a legjobb szándékkal jött, de lehet az is, hogy némi bosszankodás volt benne. Lehet, hogy hivatali tekintélyét látta megsértve azáltal, hogy tudta és beleegyezése nélkül rakták föl a szekérre a rózsét. Sőt ez a valószínűbb és a kutyák szörnyű megvadulásának az oka is ebben keresendő. Mert a kutya meg tudja érezni azt, hogy kiken kell elleneséget vélni. Mindegy azonban most már, bárhogy van a dolog, a csósz tökéletesen dühös. A csószházból a nagy ugatásra, jajveszékelésre és lármára kiszalad a háznép és az öreg szörnyű haraggal kiabál nekik.

- Hozzátok ide a puskámat! Lelüvöm azt a disznó dögöt! Ne tögye nehézségössé az én unokámat.

Savanya fogja a kutyákat.

- Csak talán nem lüvi kend le?

- Lelüvöm én - kiabál a csósz.

- De nem engedöm ám!

A csósz fia vagy veje azonban szaladva hozza már a puskát és szalad utána a háznép is! lüvés lössz. Az öreg kézbe ragadja az ócska mordályt és a kutyára fogja. Azonban, ahogy ő takargatta az unokáját a kutya elől, úgy takargatja most Savanya a kuvaszt a puska elől.

- Ne bántsa kend, ne bántsa kend! - kiabálja.

A kötéllel odarántja a kuvaszt a lába közé, csizmáival átszorítja derekát. A csósz ordít:

- Eressze kend el a kutyát! Lelüvöm!

- Nem eresztöm! - ordít vissza Savanya és a sok ordítózás olyan lármát csap a havas erdőben, hogy a többfelé a fákon dolgozó napszámosok is előfutnak: talán embert ölnek itt.

Forog a csósz mindenfelé a puskával, hogy honnan találhatná el a kuvaszt, de forog Savanya is, a kutyával a lába között. Végül az öreg csósz, félig megvadulva azon, hogy a tekintélye így forog kockán, rálő a kutyára. Jól talált. A fejet találta el, a kutya megszűnik a gazdája lába között ugatni, megroggyan, egy szót sem szól, véresen a hóra esik.

Nagy láрма támad, az ökrök a lövéstől megvadulnak, majd elszakítják a kötelet, káromkodások hallatszanak és a csósz, akit nagy indulatából a fegyverdörrenés észretérített, sietve vonul minden népével vissza a házba.

Franczia Péter fogja be az ökröket, Savanya nézi a döglött ebet. Véres feje mellett megáll a puli és vékony apró szűkölésekkel temeti a cimborát. De az egybegyűlt emberek is vetnek utána némi elismerést, szólván a riadalom után hirtelen beállott csendben:

- Kár érte...

- Jó kutya volt...

- Röndös kutya volt...

Savanya úgy érzi, mintha a torkát fojtogatnák. Nem szól semmit, mert attól tart, hogy talán sírva fakadna, ami még sem volna illő. Csak némán emeli föl az öklét a csőszház ellen. Azután elhaladnak a szekérrel, amely után szomorúan ballag a puli.

A kuvasz teteme ott marad az erdőszélben a havon.

A szekér már messze jár, de Savanya János olykor visszafordul róla és átkozódva emeli az öklét a csőszház felé. Franczia Péter bólogat hozzá és azt mondja:

- Fiskálist köll fogadni.

Csakugyan Savanya János ügyvéddel megy el a tárgyalásra a járásbíróság elébe. Mert ez olyan dolog, hogy ha a tanya egyik sarka rámegy is, itt igazságnak kell történni.

Egybegyűltek mindenek, panaszos, vádlott és tanuk is számosan. A fiatal fiskális izgatottan mozog köztük, mert bizonyára különös tetemrehívás ez. Az-e? Vagy kutyalövési ügynek nevezzük? Az sem, mert ez a törvény szerint nem más, mint idegen ingó dolog szándékos megrongálása. Ez a meghatározás Savanyát balsejtelemmel tölti el. Hiszen olyan kutya nem volt a határban. Azután csak ingó dolog. A kútveder az ingó dolog az ostorfán, mikor a szél fújja, nem pedig a kuvasz. Hát micsoda dolog ez?

De félre az elmélkedésekkel. A bíró a tárgyalásba kezd és megkérdezi az öreg csősz, bizonyos nevezetű Szőke Hadadi Sándort, hogy hallván a vádat, bűnösnek érzi-e magát?

- Hát nem, - mondja az öreg és hivatali méltósággal lép előbbre - mert én törvényösen töttem, amit töttem. Itt a bizonyosság...

És a belső zsebből előhúzza az erdőőri utasítást, amelybe bele van nyomtatva, hogy a kártékony állatot lelőni kötelesség.

- De - mondja a bíró - a kutya nem kártékony állat. Akkor nem tartanak a tanyákon, ha kártékony volna.

- De bizony csak - véli Szőke Hadadi - kártékony az, ha nincsen kötve.

Ez érv. De most Savanya tanui lépnek elő és igazolják, hogy hiszen kötél volt a kuvasz nyakában, meg a gazda lábai között is volt.

- Itt, - mutatja Savanya a lábait - itt a tulajdon két lábom közt volt.

- Hát pedig - mondja a csősz, bizodalmasan tekintvén a bíró felé (hiszen mindketten hivatalos emberek) - én amellettt vagyok, amit mondtam. Az a kutya van kötve, aki láncon van, karó mellett.

- De a gazdája lába közül lötte kend ki?

- Hát ha onnan is, - rángatja panyókára a vállát az öreg csősz - akkor is csak törvénytelen állat volt. A törvény kötelez engöm.

A törvény... A csósz diadalmasan néz körül. Ki az, aki a törvény ellen mer? Savanya szomorúan kezdi érezni, hogy a kuvasz esete alighanem megbosszulatlanul marad.

Azonban okos ember a bíró, mert hiszen azért bíró. A csósznek most így adja föl a szót:

- Ha kendnek minden törvénytelen állatot le kell löni, mért nem lőtte kend le a pulit is?

Savanyáék pártján elfojtott kacaj. Ahán. Ez azután kérdés. Ez már teszi.

Az öreg csósz is meg van lepődve. Az ám. Csakugyan. Erre nem számított. Kezd megzavarodni. De azután hirtelen támad az ősz hajak alatt egy gondolat és csendesen feleli a bírónak:

- Mert a csószpuskának csak egy csöve van.

Hiába azonban minden furfang és okoskodás. A bíró kétszáz koronára elítéli a csószot, amit az megroggyanva vesz tudomásul. Csak akkor éled, mikor tudatja vele a bíró, hogy büntetlen multjára való tekintettel az ítélet végrehajtását felfüggeszti.

- Hanem - mondja tovább - kártérítéssel tartozik. A kutya árát meg kell fizetni.

- Hejnye, hejnye - csóválja a fejét öreg Hadadi Sándor.

- De pedig úgy, úgy - vélik Savanyáék és a fiatal szorgos fiskális azonnal meg is állapítja a kutya árát:

- Nyolcvan koronát ért a kutya!

Savanyának ez tetszik. Hálás pillantást vet az ügyvédre és a kuvasz méltatásába kezd. (Az sem gondolta volna világéletében, hogy ilyen úri helyen fájlalódnak a fejek végette.) Mondja Savanya:

- Hát szép kutya volt. Nagy kutya volt. Erős, bátor... Az üsmert a határban mindönkit.

Mélabúsan teszi hozzá:

- Ugyan ütet is üsmerte mindönki a határban.

A tanuk komoly meggyőződéssel bólogatnak:

- Hát ami igaz, az igaz.

- No de - mondja a bíró - nyolcvan koronát még sem ér egy házőrző kutya.

- Hát kit így, kit úgy, - véli Savanya - kutyája válogatja, mög gazdája válogatja.

Hát ez az. Savanya így állapítja meg, hogy mi az a praetium affectionis. A magyar törvény sokkal szebb szavat talált erre a fogalomra. Ugy hívja, hogy: kéj-becsár.

A bíró előszólít egy tanut:

- Hát ismerte maga azt a kutyát?

- Hát - feleli sértődve a tanu - már mögkéröm az urat, hát hogyne üsmertem volna. Úgy igaz, ahogy a sógor mondja: üsmert az mindönkit, mög ütet is üsmerte mindönki.

- No jó - mondja a bíró. - Hát mennyi pénzt adott volna érte?

A tanu előreteszi az egyik lábát s gondolkozva nézi a csizmája fejét.

- Pénzt, - szól - pénzt nem adtam volna érte.

- Akkor hát nem is ért a kutya semmit.

Most többen is szólnak:

- Dehogy nem, dehogy nem. Ért az. Csakhogy nem szokás kutyáért pénzt adni. A kutyát cserélni szokás.

- Azután mit adott volna cserébe?

A tanu megint gondolkozik, a bíró meg türelmetlenkedik. Valóban, a kéj-becsár megállapítása nem egészen könnyű dolog.

Az ember széjjelnéz, hátratekint, mintha a többitől várná beszédéhez a jóváhagyást.

- Hát egy birkát löhetött volna érte adni.

- Milyen birkát? Valami kis bárányt?

- Nem. Öreg birkát.

- Mit ér egy öreg birka?

- Hét-nyolc pengőt.

- Jól van - állapotodik meg a bíró a dologban. - Tehát egy nyolc forintot érő birkát adna a kutyáért, ha megvolna.

A tanu helyénvalónak találja a teljes igazság kedvéért - még egy megjegyzést tenni.

- Már kérem alássan, - mondja és lassan sikálja a kezefejével az állát - én nem adnék érte még egy kis bárányt se, mert neköm van kutyám. Hanem ezt úgy köll fölfogni, hogy akinek nincsen kutyája, annak mögért volna egy öreg birkát...

Jól van ez már így is. A bíró a különféle körülményeket mérlegelve, huszonöt koronában állapítja meg az elpusztult kuvasz árát.

- Hallotta, - szól Hadadihoz - huszonöt korona. Ennyit tartozik kártérítésben fizetni.

Az öreg csósz félszemmel néz a bíróra, azután kérdezi:

- Mennyi az, kéröm?

- Mennyi? - mondja a bíró. - Hát hogyan mondjam? Huszonöt korona az huszonöt korona.

- Nem értök én ahhoz - feleli Szőke Hadadi elütőleg. - Hanem, hogy mennyi pengőben?

- Tizenkét forint ötven krajcár. Ennyit fizet kend. Belenyugszik?

Az öreg elszomorodva feleli:

- Hát, ha muszáj...

Azonban Savanya János áll elő:

- De kéröm alássan, én mög keveslöm azt a pénzt a kutya árában.

- Elég az pedig, hallja - inti le a bíró.

- De kéröm, vesztésébe, szomorúságba, fájdalomba, miért volna az elég?

- Azért, - mondja ki a bíró az igazságot - mert a kutyának nincsen szalonnája.

Öreg Szőke Hadadi sietve gombolja ki a mellényt, hogy a pénzes-zacskót elővéve, azonnal fizessen. Amíg följebb nem megy a kutyának az ára. Savanya a pénzt zsebre teszi.

- No - mondja a bíró, az ügy sikeres elintézése után - most már nincsen baj semmi, úgy-e? Meg vannak elégedve mind a két oldalon?

Szőke Hadadi fölhúzza a vállát, legyint a kezével.

- Hát a bírság... mindegy no. Ha így van az ítélet, hát így van. De én már embörrel ezöntül nem találkozhatok odaki, hogy mög ne kérdözze tüllem: mikor mögy kend mögint kutyára vadászni, Sándor bácsi?

Savanyáék gúnyosan mosolyognak. Mert hiszen ha csak ennyiből állna a dolog. De van folytatása is. Öreg Szőke Hadadi Sándor nevéből a mai naptól kezdve a Szőke név kimaradt. Mától kezdve a helyét a Kutyavadász gúnyszó foglalta el. Hatalmas úr az Isten, de ezt a nevet róluk többé még ő sem veszi le. Idővel, amikor az öreg csósz már nem is él és a Juliska unoka lesz férjhez menendő, csak úgy fog arról a pusztaszélen a szó verni:

- A Kutyavadász Hadadiék Julcsájának holnap kötik be a fejét.

Elmúlás előtt.

Ami a vékonyságot: illeti, az még nem nagy baj, ha valaki vékony, mert hiszen nem is mindig vékony az, akit annak mondanak. Némelyik ember csak azért látszik olyan vékonynak, mert nagyon hosszú.

- Ha egy harmadával rövidebb volna, egészen rendes testállása lenne neki - mondják.

Mostanában ugyan már nem nagyon sűrűn adódnak elő szálas emberek. Fogynak, nem tudni, miért? Egyesek arra vetnek, hogy a nép nagyon hamar munkába fogja a gyermekét s ezért maradna most rövidebbre, mint ezeknek előtte. De hiszen azelőtt is korán munkába fogta, talán még korábban, mint most, mikor az iskolai törvény ezt a szokást mégis csak korlátok közé szorítja. Mások a pálinkát okolják, megint mások a korai dohányzást, romló lakásviszonyokat, hiányos és egészségtelen táplálkozást. Azon a tényen azonban nem változtat az egyik elmélet sem, hogy rövidülnek az emberek. Hivatalos írást erről aligha vezetnek, de amúgy szemmel látható. Aki szálas ember régebben szolgálta ki a katonaságot, emlékezhet arra, hogy mikor berukkolt a századhoz, nagyság szerint valami nyolcadik-kilencedik volt a legények között, ellenben szolgálatának harmadik esztendejében már ő volt a leghosszabb köztük. Mert mindig apróbbak jöttek az eltávozott hosszúk után. Vagy hogy talán ennek is olyan szokása van, mint a kukoricának, hogy az egyik esztendőben magasabb szarát vet, a másokban alacsonyabot?

Ugyan a kukoricánál is az alacsony száron néha több a cső, mint a magoson. Ha hosszúra nő a búza, megdől s fejét leteríti a földre. Ha szélvihar van, a bokorfa állja, ellenben a hosszú jegenyeakác eldől, mert nem bírja a gyökere a homokban tartani.

Az emberekben is van ez így. A kis emberre azt mondják, hogy ki se látszol a földből, te kis gömböc, te hasban vállas, te kútkolonc, te lábatlanság! - A hosszúra azt mondják, mit akarsz, te nagy hoppász, tögyél vasalóvasat a zsebödbe, mert elfúj a szél, te emeletös gólya! - S hozzáteszik:

- Kend különben már gazdag embör löhet, mert takarékosan él. Kend ha a szíjgyártónál szíjat vásárol, a fele is elég egyszeri viseletre.

A hosszú azt mondja erre:

- Csak beszéljen kend, kis tökmag. Hiszen amelyik kerítésön én átlépök, az alatt kend csak úgy tud átbújni, ha négykézláb lukat kapar magának, mint a kutya.

Ezek azonban csak mind tréfabeszédek, amik semmi vizet sem zavarnak, csak azért mondatnak, hogy az idő teljen. Ellenben más dolog az, mikor a hosszú emberre ránéznek a többiek s félig térfásan, félig szánakozva mondják neki:

- Mivel élsz te hé? Talán tengeri herkentyűvel? Vagy cukros levegővel, mint az urak?

- Már miért? - kérdezi a hosszú.

- Hát már apránként a melled egészen odaszárad a hátadhoz.

A hosszú a fejét lehajtja. Hát ez az.

Az emberek is összenéznek. Hát ez az. Elérte a száraz betegség. Ami ellen nincs orvosság. Isszák ugyan ellene a petroleumos pálinkát, főzik róla a székifű virágát, a nyakat nagy és hosszú szalagokkal betekerik, a mellény alá a háton keresztbe asszonykendőt kötnek, mindez azonban nem sokat szokott érni.

A hosszú a fejét fölemeli. Kiegyenesedik, mint régen, mikor mint leghosszabb ember, a zászlót hordozta a regimentben. A Fánit. A regimencfánit... Ej... azonban, nem megy ez már úgy, mint ezeknek előtte. A mell nem engedelmeskedik, mert szaggatások vannak benne, a nyak pedig megvékonyodott, szinte idegenül forog rajta a fej. A hosszú elkeseredetten mondja a bormérőnek, mert az ilyen esetek ott szoktak történni:

- Hozzék kend egy liter bort.

Azt mondja a kocsmáros:

- Miért?

Feleli a hosszú:

- Miért? Hát pénzért!

- Nono - feleli amaz, miután ez a beszéd csak azért történt, hogy nevéssenek is valami keveset.

Azt mondja egy kövéres, mosolygó képű alacsony, abban a biztató tudatban, hogy vele ez világi életben soha olyan nem történhet, mint a hosszúval történt:

- Jobb volna, ha tejet inna kend.

A hosszú megüti a kezével a levegőt.

- Ittam én már azt is.

- De sokat igyon kend. De ne úgy mint az urak, hogy incum-fáncum, meg mi fene. Hanem úgy igya kend, ahogy a tehénből kigyün.

Egy ember két ujjával ráüt az asztalra:

- Ez úgy van.

Ez az ember ugyanis korán özvegységre jutott s nem feledhetvén sehoggy sem az elhalt hitvest, nincsen lelke ahhoz, hogy az asszonyok mását vigye a házhoz mostoha gyanánt. Ily módon náluk a tűzhelyen nem túlságosan füstösödnek be a bögrék, hanem van egy tehene, ad nyolc litert - már nem hogy egyszerre, hanem reggel négyet, meg este négyet. A tehének a mezőre való reggeli szolgálatba menetel előtt alatta reggelizik ez az ember a két kis családdal, meleg ilyenkor a tej tűz nélkül, úgy ahogy előadódik. Estére kelve hazajön a mezők illatos füvei közül a jó tehén s a szarvaival valahogy beférve a kiskapun és szép két szolid szemével a két kis családra nézvé, azt mondja:

- Hozott már megint négy lityi élelmet a búböce.

Akkor megint csak aláállnak az apjukkal egyetemben bögrézni és ebben nincsen semmi sem, mert nyolc liter tej egy embernek és két kis családnak kenyérrel egy napra elég, legföljebb a tehén, fejetvén, olykor félszemmel hátratekint, hogy a testéből adott meleg ételnek a föl-osztása a két kis család között a szociális szempontok megtartása mellett történik-e.

Ez az ember tehát, aki így él, ismételten most már három ujjal üt az asztalra, mondván:

- Sokat. Azután a tehénből, ne a boltból.

A hosszú nyújtja az üres üveget a bormérőnek, hogy még hozzon bele:

- Beszélhetnek kendék, amit akarnak. Nem segít én rajtam már más, csak a bor. Mindig bennem van az álom hidege, mintha csak mindig akkor keltem volna föl az ágyból. Hanem a bor melegít. Az jó. Azzal bírom én ki.

...Kintvaló emberek nem tudnak érvelni. Nincsen rá szavuk elegendő. A gondolatok oly változatosak, hogy sűrűek, de a fej nem tud a kifejezésükre a nyelvnek munkát adni. Mérhetlen szókincsük másfelé való irányban fejlődött, a lélekhez való szóláshoz azonban kevés a szavuk. A gondolatok járnak-kelnek az agyokban, de senki sem mondja ki, mert nem is tudná, hogy miként. Csak a gondolatokból leszűrődött igazság jut kifejezésre ilyképpen, mint a mosolygós alacsony szólja is:

- Hát tíz liter borba fogadok, hogy nem élsz egy esztendeig.

A hosszú, a pohárral a kezében, rábámul. Csillog a szeme, sovány arcára kiülnek a bortűz bazsarózsái és azt kiáltja:

- Hát nem tíz literbe, hanem fél akóba fogadok, hogy elélök még nem is egy, hanem két esztendeig.

Hát ez bizony nem egészen a vigalmi helyre való beszéd s úgy tetszik, mintha a nyitott ablak között a keresztszélben lassan lovagolna hol erre, hol arra a Csonthalál, vigyorogván rozoga fogaival szokása szerint s a kaszájának éle oly kivert, hogy rendes ember ezt valóban még szénához sem használhatná.

Hideg fuvalmakat visz át a keresztszél a szobán.

De a hosszú azt mondja mérgesen:

- Hát én állom! Hát én mondom! Hát én fél akót töszök arra, hogy én élök még két esztendeig.

Egy csendes hallgató beleszól részvételtjes hangon:

- Ugy engedje az Isten...

Szomorúság van itt; hiába, szomorúság van. Mily jobb volna másról beszélni, mikor pedig látszik, hogy a hangjából is ugat a halál kutyája. Az emberek mennének, - de nem mennek. Gondolkodásba esnek. Mitől vannak az ilyen betegségek? Mondják, hogy ez nem mástól van, hanem hogy hűtés, ősszel éri az ilyen az embert, a kora harmaton, amidőn majdnem téli hideg van már, de még nincsen a télnek nekiöltözködve az ember. Mások azt mondják, hogy a szárazbetegség úgy öröklődik, mint az anyajegy. Ugyan most már azt is beszélnek, hogy az volna a legnagyobb baj, hogy a tanyákon a pincét külön szokás építeni. Jóformán sehol sincsen pince a házak alatt s így az alulról való földi hidegségek minden mérgükkel a szobába nyomulnak. A gyenge gyereknek már kicsi korában kitekerik a nyakát, ezért van annyi szomorú kis sír a tanyai temetőben, - aki gyerek pedig megbirkózik velük, azért azon is csak otthagyják a kezük nyomát az egész életére. Bár azonban ki tudhatna ezek felől valami bizonyosat? A hosszú nyújtja a kezét a mosolygós alacsony felé:

- Hát gyáva legény kend, ha möghátrál. Kend ajánlotta a fogadást, hát én állom. Csapjon kend föl!

Amaz kényszeredetten nyújtja a tenyerét s megfogják egymás kezét.

- Hát jól van, - szól a mosolygós alacsony. Nem azért mondtam én azt, János, hogy mondjam, hanem csak úgy mondtam. Hogy ne bort igyál te a hordóbul, hanem tejet a tehénbül.

- Vagy pedig még jobb volna, ha számartejet, - véli egy ember, de azonnal észreveszi, hogy hiábavaló tanáccsal szolgál mondván: - azonban hiszen nincs is már számár.

Aminthogy igaz is. Idővel ez is kipusztul, mint a réti csikas meg a túzok.

A hosszú megint csak legyint a kezével. Hol kiegyenesedik, hol meggörbül, már a szerint, ahogy a köhögés fojtogatja.

- Ne féljenek kendtök, amíg engöm látnak. Élök én még három esztendeig is.

A résztvevő hang ismét mondja csendesen:

- Úgy engedje az isten... Mert az ő keziben van mindnyájunk sorsa.

Ez csakugyan így is van és nincs máskülönben. Ő szent felsége azonban már mit sem hallgathatott e főházkodásra, mert nincsen hatalom, amely meg ne hajoljon a halál előtt. Négy hét múlva a hosszú ember tanyájából a gyászoknak ruhájába öltözött asszony haladt ki, tolt a talicskán a fél akó bort a mosolygós alacsony tanyája felé. A halott becsülete így kívánta ezt, mert az életben tett fogadást nem váltja meg a halál, annak eleget kell tenni az elmulás után is.

Fél akó bor fél mázsa teher s a homok nehéz még a gyalogösvényen is. Az asszony sűrűn letette a talicskát s megállt mellette pihenni. Törölte kendőjével verejtékes homlokát s törölte a minduntalan sírásra álló szeméit. Szomorú sóhajtása sziklát repeszthetett volna, errefelé azonban nincsenek sziklák, csak a gyenge szellő jár a mezőn, amely alatt az elődök csontjai szerteszét nyugosznak. Fölfogta tehát újra az asszony a talicska szarvát: ő, mint becsületes élő, a halott becsületét tolt maga előtt.

...boldog Isten birja.

Nyáron át, ha több napig esik az eső s utána hirtelen igen meleg napos időjárás köszönt be, sajtós látvány a hullámzó homok. Ahogy a nap sütése nyomán adja ki magából az elnyelt sok nedvességet, a homok felső része mozgásba kezd s olyképpen hullámzik, mint mikor gyöngye szellő fodrozza a tó vizét.

A tanyai apró gyerek, mikor látja ezt a dolgot, nagyot kiált:

- Édös apám! Nézze kend már! Nyól a föld!

- Az ám, fiam, - hagyja rá az apja - nyól. Csak az a baj, hogy csak fölfelé nyól.

Csakugyan fölfelé nő, duzzadozik, emelkedik, de azt is csak addig, amíg a nap vissza nem szívja tőle irigyen azt a vizet, amit kapott. Azután még fölfelé sem nő. Oldalt pedig sehogysem nő és sohasem nő. Mindenütt szomszédok állják a határát, azok is nőnének, ha lehetne, de nem lehet: a földcskéék egyformák maradnak s a tanyai kutya ha húsz évig él is, a birtokhatár tekintetében nem kell új tanulmányokat csinálnia.

A „kiscsalád” azonban nem olyan mint a föld, mert az nő, azaz hogy szaporodik. A tanyai nyelvben a gyermek külön-külön véve: cseléd, a familia összes tagjai együttvéve: család, külön együttvéve a gyerekek: kis családok. S a kis családok bizony szaporodnak. Van belőlük sok, bár hullik is lehetősé. A külső temetőket az jellemzi, hogy sűrűen domborodnak benne az apró sírhalmok, de azért csak marad gyerek. E tekintetben az a nézet az irányadó, hogy a gyerek olyan, mint az üveg pohár. Törekeny. De éppen ezért kell belőle sok. Hogyha egy-kettő eltörik is, azt észre se lehessen venni.

Miután azonban a föld csak fölfelé nő s azt sem teszi mindig, hát itt baj van. A gyerek sokasodik, a föld nem. A föld minden öröklés után apróbbra tagozódik, már hírül sem akkora, mint nagyapó idején volt. Utoljára egynek-egynek csak oly kicsike marad, hogy alig lehet belőle megélni. Ugy a hat hold körülbelül az a haza, amin egy család a kintvaló életben el lehet valahogy. Olyképpen, hogyha otthon nincsen dolog, másfelé elmegy napszámba, aki csak bír. Azon alul már csak tengődés az élet.

Igy állván a dolgok, amikor Márki Sándor a maga kilenc hold földjéről elhalt s utána maradt az özvegy, egy eladóleány s két legényfiú, az Andris fiú a temetés után, ahogy ülnének otthon a szívek szakgatásaiban, azt mondta, hogy valamit segítségül mondjon:

- Én mög majd bemék a városba cselédnek. Egy szájjal kevesebb lössz, aki a kenyeres polcra tekint.

Cselédnek. Nehéz szó, irgalmatlanul nehéz szó olyan helyen, ahol eddig a kis haza szabad függetlenséget adott. Más keze-lábának lenni szomorú sors e helyeken nagyon és ez a szó olyan, mintha két élesre fent páros kés volna, amely két oldalon is hasogatja a lelkeket.

Az özvegy sírva fakadt megint, csak hogy most már ezt meg kellett érni.

- Élet, élet, - sóhajtotta - mikor éröm végedet? Én jó uram, ugyan hogy volt lelköd elhagyni engöm.

A Mihály legény azt mondja:

- Ne Andris mönjön. Majd én mögyök.

Andris beleszól!

- Nem. Te vagy az öregebb, testvér. Az öregebb maradjon a gazdaságban. Én majd csak jobban ellígek-lógok odabent valahogy.

Nézi őket az özvegy a könnyes szeme szivárványán keresztül: melyik karját vágják le? Mert ez két olyan kar, hogy akár a bal, akár a jobb: egyformán a szíve felé esik mind a kettő.

A leány, az eladóleány, a padkán ülve nézi a szoba földjét s azt mondja:

- Ti maradjatok itthon. Majd én keresek odabent szolgálatot.

Most mind a három másik egyszerre mondja:

- Hát!

Hát. Hát persze, hogy hát. Hát még mit nem? Éppen te mennél. Nem mégy. Nini. Hogy híred keljen? Hogy azt mondják rólad, hogy urak rongya lettél?

Van benne valami. Híre megy az ilyesminek. S gyanút fognak a kintvaló emberek. A jó hír könnyen elvész, annál veszendőbb portéka nincsen. Nem mégy, hát nem mégy no, maradj anyádnál. Majd így akad becsületes ember, aki elvesz, a család híriben eddig nincsen hiba: mért rongálnánk a becsületünket?

Mihály azt mondja:

- Én mék!

Andris kéri a bátyját:

- Testvér, én mék.

Ugat odakint a kutya. Jön a sógor. Benyitja a pitvarajtót s a konyhában köhécsel. Tisztesség hozza magával, hogy előtte a szobajajtót kinyissák s megkérjék, hogy kerüljön belül.

- Nono, hát hiszen nem azér... - mondja a sógor, mert ez hozzá tartozik az udvariassághoz.

A sógor bejön s leül a székre, amelyet az özvegy a kötényével előbb letörült, jelezvén ez által a szíves fogadtatást.

- No, - kérdi a sógor.

- Hát csak ehun-e. Találgatjuk sorsunkat, - mondja az özvegy.

A legények beszélnek a sógornak. Hogy menni akarnak szolgálatba. Hogy az itthonvalókon segítsenek.

A sógor bólogat, hogy valóban, valóban, valóban. Ennek úgy kell lenni. Szép dolog a gyermekek részirül. Szülőszeretés az ilyen. A sógorasszony ne vegye a lelkére olyan nagyon. A lány nem mehet. A lány itthon eladó, becsületes legénynek, aki hites ura lesz, míg bent Szodomák és Gomorhák vannak, az ördög cilinderbe meg cifra katonaruhába van fölöltözködve és az utcasarkokon leselkedik. A lány ne menjen, az egy világért se menjen.

Az özvegy most mondja is, amit az előbb csak gondolt:

- Melyik karomat vágassam?

A sógor a pipáját tömködi, mert nagyon alkalmas dohányja van most neki. Szűzdohány. Ez kiszokott dudorodni a pipából és úgy lesi a fináncot.

- Már hogy melyik fiú menjen? Az attól függ, hogy melyik mihez ért? Mit tud olyasmit, aminek a városban hasznát lehetne venni. Mert ott is van ugyan aratás, de ott nem kaszával aratnak, hanem ésszel mög furfanggal.

Hát mit tudnak a legényfiak ahhoz? Tudnak írni, olvasni, számolni, amit a tanyai iskolában megtanultak, az Andris tud pikulázni is, de ezenfölül csak az a tudományuk van meg, ami a kintvaló élethez szükségeltetik.

Andris szól:

- A lóhoz értök én. Elmék kocsisnak. Mert én úgyis fiakeros akarok lönni. Én úgyis mindig mondtam már kicsi koromban is, hogy én az szeretnék lönni. Hát hagy menjek én, Mihály.

Mihály úgy érzi, hogy az öccsének igaza van, mert csakugyan szereti a kocsiságot, hisz itthon is jóformán mindig az istállóban lakik és danolós kedve van, ha a lovat csutakolja.

Ennélfogva hát hadd menjen Andris. Elvégre az a város sincsen az óperenciás tenger határán. Majd fölkeresik néha. Ugyan ha más foglalkozást vállalna, olykor ő is hazajöhetne, a homoki ember mind jó gyalogos, mert a homokon való járás-kelésben igen megedződnek az inak, de hát a kocsisembernek ritkán jár ki a szabadság, rabja lévén a lónak, itatásnak, etetésnek, szerszámtisztításnak, kocsiskenésnek.

Mindegy ez azonban most már. Andris utána jár a dolognak, kiváltja a cselédkönyvet s útra készül. Mihálllyal ládát faragnak, kis kéziládát, abba rakják a fehérneműt, batyuba az ünneplő ruhát, az öreg bőrtarisznyába szalonnát tesznek, meg akkora félkenyeret, amekkora a száján befér. S egy kora hajnalon, még sötétesen, elköszön hazulról, az ajtófélfát is megfogja búcsúzásul a kezével s Mihálllyal együtt behajtanak a városba. Mihály a kocsisal hazatér, Andris meg ottmarad, helyet keresvén, ahol szolgálhatna.

Kap hamarosan, mert kevés manapság az ember. A városi legény nem igen megy kocsisnak, az inkább a gyárba megy, vagy parti munkásnak, vagy boltiszolga szeret lenni, avagy följut a villamosra. De olyan is akad, hogy már serked a bajusza, amikor valamely iparba eláll inasnak.

Persze az nem megy úgy egyszerre: mindjárt fölülni a bérkocsi bakjára s ottan uraskodni, urakat és finom nagyságákat szállítani ide-oda, már ahova parancsolják. Meg kell tanulni az utcákat, hogy melyik merre fekszik. Melyik oldalon vannak a páros számok, melyiken a páratlanok. Azt is, hogy a számozás az utca melyik feléről kezdődik, hogy éjszaka is odatalálhasson, ahova kell. Ezt mind jól kell tudni, mert olykor a megzavarodott vidéki utas olyan utcanévet említ, amilyen nincs is. Tudni kell a rendőri szabályokat, azután a vasutak, gőzhajók járás-kelésének a rendjét, tudni kell, hogy milyen utak vezetnek a közeli községekbe, mert a jó út olcsóbb, a rossz út drágább, de rajta olykor a nehéz vastengelyes hintóval nem is lehet vállalni a fuvart. Éjszakai korhelyek kedvéért tudni kell a mulatóhelyeket, nappali komoly utasok kedvéért a különböző hivatalok, kórházak helyét, orvosok lakását, mi egyéb, - Andris szédülve érezte, hogy ennyi tudományt egymagába egyesíteni soha nem lesz képes.

Nem is megy könnyen az ilyesmi. Bizony egyelőre még messze van a fiáker bakja: Andrist egy szénkereskedő avatja föl egy girhes félló kormányosává. Azzal hordja szét zsákokban a városba a szeneket, szegényes helyre félmázsát, máshova két mázsát, bár vannak tehetősebbek, akik egyszerre öt mázsát vásárolnak. Az ilyenek borralalót is szoktak adni, kisvekerlét vagy nagyvekerlét.

Mily nehéz volt eleinte elfogadni. Mint szökött a vér az arcába, amikor először nyújtottak neki egy kisvekerlét, hogy: no, ehol ez meg a magáé s mint utasította vissza ügyetlen röstelkédéssel:

- Nem vagyok én ehöz szokva... kilenc hold örök földünk van nekünk odaki Átokházán...

Mint bántotta, mikor az úr kinevette s azt mondta neki: hiszen maga akkor nagyságos úr énhozzám képest, mert nekem csak hat láb földem van a temetőben, de az sincs még kiváltva.

Azután belefásult. Sokkal több nyomorúságot látott a fertálmázsa szenek hurcolása közben, semhogy bele nem fásult volna, már várta is a borraivalót. Kellett. Robot hajnaltól estig, akármilyen volt is az idő, estére kelve, kifogás után kívánta a meleg ételt. Vannak igen alkalmas kis helyek, bár furcsák: az egyik szobában gázon sütik a kolbászt és átjáró ajtó van a másik szobába, ahol bort mérnek. A tanyán csak vasárnap vagy más jeles ünnepen isznak, inkább csak multság okából, itt rászokott a naponkint való borra, mert ha összeázott: fázott s az istállóban nem fűtenek. A lovak szoktak ugyan magukból meleget árasztani, de mennyi meleget adhasson egy öreg félló? Ami kevés melege van, az magának is kell.

Ej, otthon Átokházán, kint a homokon ilyenkor más világ van. Bedurrantanak a boglyasba szalmával vagy kukoricaszárral és úgy melegszenek a padkán. Jobb volna kint, jobb bizony. De hát ha nem lehet, akkor nem lehet. Nagy úr a muszáj. Kínlódni kell tovább, mert ilyen a szegénység meg a nincsetlenség sorsa. Valahogy majd csak lesz. Ez jó vigasztaló sóhajtás, ez a valahogy majd csak lesz, különösen ha hozzáteszik: mert még sohasem volt úgy, hogy sehogyse lett volna.

Valahogy azután csakugyan úgy lett, hogy Andris bejutott vágyai birodalmába. Fölfogadták fiákeres kocsisnak, mert már kiismerte magát a világi forgalomban. Hajtóengedélyével a zsebében, büszkén ült a bakon és hajtotta a lovakat, amerre kellett. Még otthon is járt velük vagy kétszer, mikor a végrehajtót kellett kivinni arrafelé.

Nem mindenkinek való azonban ez a mesterség. A kocsislegény a bakon könnyen elkorhelyeskedik. Mulatós úrfélék egész éjszaka hurcoltatják vele magukat egyik dáridós helyről a másikra, bort küldözgetnek ki neki, meg reggel pálinkát. Azután maga is megtanulja, hogy merre van a jó bor. Olykor titoktartásért, miegyébért jó borraivalót kap, az égeti a zsebjét, nem bir benne maradni. Kártyázni is megtanul, hideg téli éjszakákon, mikor már úgy érzi, hogy majd elfagy a lába, besurran valamely füstös kávéházba a kocsi mellől. Azután történik, hogy az ilyen ember valahogy összeakad valami csinos menyecskefélével, összeszűrük a levét, megesküdnék egymásnak balkézről, bagolyhitre - mint Andrissal is történt.

No azután az ilyesmiből sohasem lesz valami jó dolog. Az asszony aféle menyecske, aki az urakra jár takarítani, délelőtt nincsen otthon, a bérkocsis meg éjszaka nincsen otthon, reggel, ha hazatér, üres a szoba, délben ha fölbred, nincs, aki egy tányér meleg levest adna neki, azután ha összetalálkoznak, egymást gyanúsítják, hogy hol jártál ennyi ideig. Az asszony az emberen keresi, hogy hova tette a pénzét, az ember az asszonyt szidja: kinek cifrálkodsz annyira, ki vette ezt a sárga selyempapucsot, mi? Így azután nem sokat ér az egykonyháramenés, gyakran összevesztek, olykor egymás haján búcsúztak, - egy reggel, mikor Andris a szolgálatból hazatért: hát üres a lakás, az asszony megszökött s elvitte minden holmiját.

- Gombház, - gondolta Andris - ha leszakad, lesz más. - Azonban nem úgy van ez egészen. Andris mégis csak húzott ehhez az asszonyhoz, csak most látta ezt, mikor a menyecske kámforrá vált. Bánkódott s még jobban az itálnak adta magát. Kereste és tudakolta, hogy merre van az asszony, de eleinte hírt sem hallott felőle. De azután megtudta egy pincértől. A pincér meg a fiákeres ismerni szokták egymást, mert leginkább éjjeli életet él mind a kettő. Ez a pincér a Tátrából jött haza s újságolta, hogy látta a menyecskét. Nagyon jól megy sora, szobaasszony egy szállodában, ahova gazdag vendégek járnak, németek meg angolok.

- Úgy hát? - gondolta Andris - ángajok? Hát ángajok köllenek, én mög nem köllöttem - s két napig haza sem ment, mindig a kocsmák ajtaját nyitogatta!

Kopott a gyerek, egyre kopott. Soványodott is, rongyosodott is, ha valamely józan percében végignézett magamagán, még rá sem mert az átokházi tanyára gondolni.

Egy éjjel soros volt a kisebb állomáson, várta a vonatot. Bóbiskolt a bakon, mert bor volt benne most is, észre sem vette, hogy megjött a vasút, mikor rászól valaki a sötétben:

- Mennyiért visz be?...

Hisz ez az asszony hangja! A kocsilámpa fényénél ráismer. Bársonyfelöltő rajta, cifra kalap a fején, gyöngyös metál a nyakán - Andrisnak hirtelen eszébe jut minden nyomorúsága, a vér előnti a fejét, leugrik a bakról és torkon kapja az asszonyt.

- Én? Én vigyelek?

Üti. Az asszony sikolt:

- Jajj Andris, ne bánts! Teutánad jöttem, teérted jöttem!

De ennek már előntötte a vér a szemét is. Talán meg is fojtja az asszonyt, ha a rendőrök ki nem veszik a kezéből.

Mi lesz az ilyesimből? Hát mi lenne, pör lesz belőle. Pör, visum repertummal, majd megmutatom én-nel, meg miegyébbel, mint ez már szokás.

Állnak hát a bíró előtt. Ott van az asszony, szépen föltisztálkodva, igen szemrevalóképpen s ott van Andris is kopottan, züllötten, borostásan. Azt kérdik tőle:

- Miért bántotta maga ezt az asszonyt?

- Mert itthagytott, elhagyott, - mondja rekedten Andris. - Mert belémunt, azután hűtelenné vált.

- Nem azért - sírja az asszony. - Hanem mert elitta a keresményit, az enyémen élt, azután ha nem adtam neki, ütött.

No így beszélnek előre-hátra, mert az így szokásos a pöröknél.

A bíró azután az asszonyhoz fordul:

- Föntartja panaszát?

Az asszony lihegve beszél:

- Mert az kérem nem igaz, hogy én beleuntam. Most is azért jöttem haza, hogy visszamegyek hozzá. Mert az nem igaz, hogy én nem szeretem. Én még a mostani formájában is szeretem. Hogy lássa, hogy még most is szeretem, én visszavonom a panaszomat.

Csend van egy kis ideig. Az asszony néz Andrisra, ez meg néz a földre.

Az asszony nyújtja a kezét. Andris nyújtaná is, nem is. A bíró szól:

- No. Hát mi lesz az asszonnyal, Andris?

Hej, fene teremti, nehéz kérdés ez. Hászen húz az asszonyhoz, azt nem lehet tagadni. Talán más élet is lehetne ezentúl. Mert emígy... emígy mi lesz ennek az életnek a vége? Már úgy sem merne az anyja szeme elé kerülni. Mikor volt az, midőn az ünneplő ruháját elitta? Mi lesz ennek a vége? A rendőrségnél is rováson van, úgy lehet, elveszik a hajtási engedélyt s mehet megint szenet fuvarozni az öreg féllóval.

- No, Andris, - biztatja a bíró - halljunk szót. Hát mi lesz az asszonnyal?

Andrisnak talán a tanya fehér fala jutott az eszébe. Öreg édesanyja, kis húga, aki értük cselédnek akart állani, az udvar az öreg eperfával, - ej, hazamegy, négykézláb hazacsúszik a szabad mezőkre, inkább éjszaka ő ugat a kutya helyett, de itt nem marad... A kopott Andris kiegyenesedik és ridegen jelenti a bírónak:

- Az asszony pedig, tekintetes úr, mönnyön vissza az ángojojokhoz...

Értetlenek az emberek.

Két magyar, a János bácsi és a Jóska bácsi, vidám állapotba van elegyedve, mivelhogy ezt a sors most úgy hozta magával. Hogy miért, azt nem tudni, nem is kell keresni. Lehet, hogy vettek egymástól valamit s most az áldomást isszák. Szokás az áldomásivás. Az úrféle, ha valamely nagy dolgot sikeresen végzett és befejezett, ennek ünneplésére bankettet csinál, míg a célszerű szegény magyar megmarad a régifajta áldomásnál. Úgy lehet, János malacot adott el Jóskának. Lehet, hogy hereföld bérletére történt alku, ami fontos alku, mert nyolc eszten-deig tart. A kontraktus hosszúságát nem a papiroson való írás, hanem a lóhere élete határozza meg, az pedig elél nyolc évig is gond nélkül (ha hozzáértő módon van elvetve). Lehet különben az is, hogy lóvétel történt, vagy más egyéb cserebere. De e felől most már nincsen beszéd semmi, miután nincs is afelől már mit elmélkedni, ami véglegesen és visszavonhatatlanul elintéztetett. Itt már csak a vidámság órái uralkodnak. János és Jóska ezen okból ülnek az útszéli fogadó ereszetelja alatt az asztal mellett, amelynek a lába a földbe van verve, hogy el ne szaladjon. Jánosnak meg a Jóskának a lába ugyan nincsen úgy a földbe gyökerezve, mint az asztalé, de azért szintén nem akarnak elszaladni.

Valami különösen alkalmas íze van ennek a mostani bornak: nem hiába, hogy kevés termett, de ami van, az jó. Ízét, zamatját élvezik, mindenik a maga módja szerint. A szükséztű Jóska bácsi csak néha mondja, hogy no! s poharával meglöki a társa poharát. Komoly ember ez a Jóska bácsi. Azok közül való, akikről azt mondják, hogy ha nevetni akarnak, fölmennek a padlásra, hogy nevetésüket ne lássa senki. Mi más azonban a János bácsi! Mily csodálatosan másformára teremtette az Isten. Ez a János bácsi örökké locsog-fecseg, elmondja az öregapja halálát is, pedig senki sem kérdezi s vidámkodik, furfangos dolgokat mond a kocsmárosnének és akkorákat nevet rajta, hogy a kutya is odabámul. Beleszól mindenbe és különböző hozzáértéseket mutat, szóval tudományos ember. Ért ez mindenhez, a jó reggelét. Régi magyar királyaink történetében csak úgy járatos, mint a vidám énekekben.

Igy például most, öntvén a poharakba azt mondja:

- Ezt hallgassa kend, Jóska bácsi.

- Hát hiszen - mondja Jóska bácsi és nekikönyököl. Ez kell a foglalkozáshoz.

János bácsi fölemeli a balkezét. A mutatóujját kinyújtja. A jobb karjával az asztalra dől. Kezdi mondani a nótát:

Cifra csárda, két ol-dala - -

- Jóska bácsi, - szól most - hallja kend, ezt ne úgy értelmözzé kend, hogy másképp. Hanem csak úgy, ahogy van. Azt nem úgy köll értelmözni, hogy a csárda cifra volna, mint a kávéházak odabent a városban, ahol az urak a dominócsontokat hajigálják az asztalra. A cifra csárda nem az, hogy a csárda cifra volna. Hanem, tudja kend...

- Hát persze, hogy tudom - szól Jóska bácsi.

János bácsi legyint a levegőbe:

- Dehogy tudja kend. Majd úgy lösz ez igaz, ahogy én mondom. Hát tudja kend, az a cifra csárda, amelyikben a mönyecske cifra. Tudja kend: cifra. No. Aféle szögényembörszánó... Hát persze, ami azt illeti. De hát azért ne értelmözzé úgy, mintha csakugyan a csárda valami szörnyen finum-fánum csárda volna. Azért is van így a nóta.

S János bácsi újra belekezd:

Cifra csorda, két oldala fa-kó...

- Hát látja kend, - mondja János bácsi Jóska bácsinak, - itt már a nóta mögmutatja magamagát... Mert nézze csak kend, azt mondja a nóta, hogy cifra a csárda, de a két oldala mégis csak fakó. Fakó. Tudja kend, hogy mi az a fakó?

- Hát ló, - mondja Jóska bácsi. - Az én egyik lovam is Fakó. A csás.

- Ajhaj, dehogy, dehogy, - véli János bácsi. - Nem a ló a fakó, hanem a csárda oldala a fakó. Az hát. Tudnivaló ez. Leverte az eső róla a meszet. A mönyecske mög azért cifra, hogy ne meszeljön, mert nem ér rá a nagy szalonnaakgatástól. No, hát nem meszel, aztán jól van. Most pedig úgy következik (s János bácsi a balkarját az ég felé nyújtja):

Oda vág-tat egy pej lovon Pat-kó.

- Tudja kend, - kérdezi, - hogy ki volt az a Patkó?

- Hallottam a hírit - feleli Jóska bácsi. - Betyár volt Nótába tötték. Böcsületes embör nevit nem töszik nótába.

János indulatoskodik:

- No, ilyent ne mondjon kend. Hát a Kossuth Lajos, a Ferenc Jóska, mög a Rudol? No? Hát azok is benne vannak a nótában. De ez a nóta éppen más nóta. Ez betyár nóta. Ilyennek is köll lönni. Ezt így szerkesztötték.

- Kicsoda? - kérdezi Jóska csendesesen.

- Tudom is én - feleli János. - Mi gondja van kendnek ilyen dolgokra? Valaki szerkesztötte, belénk eresztötte, aztán van. A diófától se kérdözi kend, hogy ki ültette.

- Hát nem.

- Hát azért...

Csend van egy kicsit, csak még egy üveg bor iránt történik kipanancsolás. Akkor János föl-emeli megint csak a balkarját, mondván énekelve:

- Hej aszongya, hogy aszongya

Hej kocsmárosné, így adja föl a szót...

- Már hogy - teszi hozzá magyarázólag a Jóska bácsinak - nem más adja föl a szót, hanem a Patkó.

- Hát ki adná más? - kérdezi Jóska bácsi.

- Nono, csak azért mondom... Mert ezt a dolgot úgy köll értelmözni, hogy tulajdon maga a Patkó mönt oda lovon... De ezt úgy tekintse kend, hogy le se szállt a nyeregből. Nem. Hanem csak úgy a maga mivoltában mögállt a lóval a csárda előtt.

- Hát egy ital borra - veti bele Jóska bácsi.

- Arra - hagyja helyben János és nyújtja az üres gyufatartót a kocsmárosné felé, mert már mind kiégette belőle a belevalót. - De nem bizonyos, hogy csak arra.

János hamisan kacsint Jóska bácsira.

- Hej - mondja - hej, hej. Hátha talán nem egészen úgy van. Mert löhet, hogy a mögállás a kocsmárosnéét illetőleg történt.

- Az löhet, - integet Jóska - mert sohasem löhet tudni, hogy kiben mi lakik?

- Hát hiszen éppen ezt beszélöm - mosolyodik csintalanul János. - Mert hiszen éppen azért mondja magadicseködés okából Patkó, hogy:

Látott-e már egy lo-von hét pat-kót?

- Érti-e kend? - kérdezi Jóska bácsitól. - Ilyen találósságot csinál ott a csárdaajtóban a lóról a cifra mönyecske előtt? De ilyen kitalálást. Jóska bácsi! Hát már kend csak világi embör, mert élhet kend a kedves családjával, az isten éltesse valamennyit holtig. Kend is csak tapasztalt embör, katona volt, sarzsi volt, írást tud... de látott-e kend már egy lovon hét patkót?

- Mondja kend tovább - biztatja Jóska.

Ezt nem kell János bácsinak kétszer mondani. Fölemeli a karját s kezdődik az aszongya, hogy aszongya. Emelt hangon danolja:

Ha nem látott, jőjj...

Abban hagyja.

- Ezt úgy nézze kend, hogy most mögint csak a Patkó beszél a lóról. A csárda elül beszél be a kocsmárosnének. Annak beszél, tudja-e kend?

Jóska bácsi mondja a pipaszár mellől:

- Hát hogy ne tudnám. Tudom én az ilyesmit, ni-ni.

- No-no - bolondítja tovább János - hát kend ne tudná? Persze, hogy annak mondja, hogy:

Ha nem látott, jöjjön ide, lát-hat...

- De - mondja János bácsi - miért mondja azt a Patkó, hogy gyűjjön ide? Ez az Jóska bácsi, ez az! Ez a csomó! Ezt a csomót bontsa kend ki, ha jó foga van kendnek. Miért mondja azt, hogy gyűjjön ide? Miért nem mén be? Miért nem óvakodik be a csárdába a Patkó?

Jóska bácsi elgondolkozva nyúl a pohár után.

- Talán... - szól kételkedve - talán, hogy attól tartott, hogy zsandár van bent.

János elgondolkozva nézi az asztalt. Jóskának volna-e igaza? Elvégre lehetséges, hogy csak-ugyan zsandártól tartott a Patkó. De hiszen akkor oda sem mehetett volna dalolni, mert a zsandár már régen kilőtt volna az ablakon. Azonfelül nem félt Patkó egy-két zsandártól. Nem, az árgyelussát, nem az még hattól sem. Mondja is ennélfogva:

- No, az nem úgy van, Jóska bácsi. Nem félt az sohasem a zsandártól.

- Nem, - feleli nevetve Jóska bácsi - de azért mégis fölakasztották.

János megütődve hőköl hátra. Ezt a kegyetlen igazságot nem kellett volna itt elmondani. Itt most a nóta járja, amelyik magasan repül, mint a daru és nem a földönjáró igazságokról beszél.

- Nono, - adja a választ elütőleg - hát föl. De csak később. Az jóval később történt. Most nem erről van szó. Most azt beszéljük, hogy miért hívta ki a szép csárdásné, mert, igaz is az - esik nagyot a tulajdon szaván - nem is úgy van a nótában, hogy kocsmárosné, hanem úgy, hogy szép csárdásné...

- Egyre mögy... - hagyja rá egykedvűen Jóska.

- No, nem éppen - véli János. - Hanem hát jó, mönjön egyre. De akár így, akár úgy, még sem azért hívta ki a kocsmárosnét, mert zsandár volt odabent, hanem azért, mert nem möhetött be a csárdába lóháton.

Jóska bácsi mondhatlan egykedvűséggel önt a poharába, iszik is, de már nagyokat pislant. Mégis azonban, tudván, hogy mivel tartozik Jánosnak, aki őt dallal ellátja, visszakérdezi:

- Hát már miért mönt volna be lóháton? Nem szokás lóháton mönni be a házba. Kötötte volna a lovát a karóhoz, aztán mönt volna be mint tulajdon egymaga.

János meglepődve mered tekintetével Jóska bácsira. Már látnivaló, hogy értetlenség van itten, teljes értetlenség, amely nem ismeri a régi világot. Hej régi világ, hol vagy? Seholse vagy, eltűntél, nem emlékeznek rólad, még a nótádat sem értik már. Elkeseredetten magyarázza hát:

- De nézze már kend, Jóska bácsi. Nem möhetött be, mert hogy möhetött volna be - ló nélkül. Hiszen a lovon köllött mögmutatni a patkót.

Jóska bácsi irtózatossággal néz rá és kérdezi:

- Már miért?

János most már magyarázat helyett megint csak felnyújtja az ég felé a balkarját és mondja a nótát:

Négyet visel e gyönyörű ál-lat.

- Érti kend? - folytatja. - Érti kend, Jóska bácsi?

- Hát - hagyja helyben félszemmel Jóska bácsi, mert a másikat már behunyta (elég ehhez a mulatsághoz egy is).

János feláll. Ezt így hozza magával a nóta is, mert most igen nagyot és hosszút kell kiáltani:

Az ö-tö-dik magam va-gyok raj-ta...

Most jönne a befejezés. Ez az, amire János az egész előadás súlypontját helyezni akarta. De amint álltából az ülő Jóska bácsira tekintene, elhal a szava. Jóska bácsi ugyanis félkönyéken úgy elaludt az asztalnál, mintha dajka ringatta volna.

János elszomorodva ül le. Balkeze is leereszkedik s bágyadtan legyint vele néhányat. Vége van itt már mindennek. Hiábavaló bármiféle törekvés. Az értetlenség válik apránként úrrá az emberek fölött...

Külső történetek.

Csőszi munka.

A csőzség olyan foglalkozás, hogy annál van ugyan alkalmasabb is, de azért nagyon sokan szeretik. Nem olyan szabad élet ugyan, mint akire olyan jószág van bízva, amelyik lábon jár, mert oda van kötve a földhöz. A csikós, a gulyás, a juhász mind szerteszéjjel járhat a határban, ha megunja egy helyen, megy másfelé. Ha a juhásznak az eszébe jut, hogy de régen nem látta már a komáját, aki a pusztá másik szélén lakik, átmegy látogatóba. Nem kell neki se úrtól, se gazdától szabadságot kérni, nem alázatoskodik senkinek, hanem átbállag mindenestül, birkástul, kutyástul, szamarastul. A gulyás is csak járhat-kelhet egyik járásból a másikba, a csikós pedig akkor kap a lóra, amikor akar, ha éppen olyan kedve van, hogy szeretné megjátszani magát egy kicsit.

De egészen másforma a csősz, mint az ilyenféle járó-kelő pásztor. A csősz urabbnak tartja magát, mint amazok. Födél alatt lakik nyáron is, nem kőszá életet él, nem viszi a tarisznyában az élelmét s az a vélelme a juhászatról, hogy ott a kutyának, csacsinak, birkának mind jobb dolga van, mint magának a juhásznak. A gulyásra nem sok tekintettel van, mert az sem igen jut tavasztól őszig födél alá; ha kevés a jószág a keze alatt, alig van élhetése; ha sok a jószág a gulyában, majdnem letörik a kezészára az itatásnál a kúthúzásban, azonfelül sohasem tudja, hogy mikor teszi csúffá a megvadult bika. Ami pedig a csikóst illetné, annak kezd már a napja letelni, fogy a csikó, amit a mezőre csapnának, kivesz alóla a legelő is s már nincs is szükség arra a statutumra, amikor a magistratusok eltiltották a csikósoknak, hogy a kövér lovat a maguk használatára levágják.

- Már a csőzség ennél valamennyinél különb foglalkozás, - így tartja Vadlövő Pál is. - Mer a csősz úgy van, mint a maga birtokán. Úr a földjén. Nem parancsol neki senki, ő pedig bíró mindenki fölött.

Igen. S azonfelül ez olyan hatalmasság, hogy a termésben is úr imitt-amott, mert mint mondani szokás: sóra, paprikára, apró-csöprőre telni köll. S ami a frissen érett szőlőből garabolyonkint legelsőbb a piacra kerül, annak is csősz-szőlő a neve.

Nincsen mit csodálni azután rajta, ha a csőszi állásban beálló változás nagy esemény. Akármikor fogva áll is be. Lehet, hogy kihál a csősz a csőszházból, de az is lehet, hogy elmódosodik s úgy gondolja, hogy most már jobb lesz a maga vagyont őrizni (hátha azt jobban őrizi).

Ver a szó ilyenkor a határban nagyon s olyan érdeklődések támadnak, amilyent csak talán a régi királyválasztások alkalmával lehetett volna tapasztalni. A gazdák, akiknek bebeszólásuk van az ügybe, büszkén járnak és kelnek, a nagy botokat úgy viszik a kezükben a homokon, mint a kormányzópálcát.

- Most mink határozunk, - mondják hivalkodva - hogy kinek jusson a könyér.

- Hát aztán kinek jut? - kérdezik azok, akiket ez érdekelne.

- Hát hiszen, ami azt illeti, - vélik - az még bizonyosan nem tudatik. Nagyon sok ember nyújtja a kezit érte. De akárhány nyújtja is, csak egy jut belőlük a jó helyre. Elég egy templomba egy pap.

A választás napján igen nagy a forgalom a gazdakörben. Valami módosabb tanyán van ez a helyiség, fizetnek is a tartásáért. Hétköznap üres, vasárnap össze szoktak bele járni a közel-lakók, de csőszfogadás esetén a messzibbrül valók is eljönnek és büszkeséggel haladnak át a körü udvaron, ahol reménykedve ácsorognak mindazon emberek, akik a csősz méltóságát elnyerni óhajtják. Van köztük, inkább a fiatalabbjában, aki kalapot is emel a gazdának, aki előtte elhalad, de a legtöbbje ennyire nem alázkodik.

- Ha köllök, köllök, - mondják, ütögetve a botvéggel a homokot - ha pedig nem köllök, akkor se durran szét a világ.

Azok az emberek, akik így gondolkoznak, erősen csóválják a fejüket, ha látják a fiatalabbak alázkodását.

- Hát ez is csősz akar lönni? - gondolják, de mondják is. - Már is cselédül ígéri oda magát? Mit süvegöl? Nincs itt mit süvegölni. Egy gazda nem parancsol, csak valamennyi együttvéve röndölközik. Nem jó csősz az, aki kiadja a kezibül a csőszbotot.

Van két öreges ember, már idősök lehetősén, ezek külön állanak az udvaron. A régi világból valók. A nagy harcsabajuszok lelógnak a szűrgallérokra. A szűrök kopottak és foltosak. A csizmák nagyok és azon fajtákból valók, amelyek egy fél emberéltre készültek. A vastag kalapok súlyosan ülnek a fejeken s alóluk az ősz haj lever a nyakszirtig. Még csak az hiányozna, hogy varkocsba lenne fonva a fül előtt, hátul pedig bádofésű tartaná össze. Ezek a divatok azonban elmúltak már. A két öregben csak az van még meg a régi világból, hogy valamikor fiatal legénykorukban betyáros életet éltek, szenvedtek is érte öleget imitt-amott, börtönfalak között, minélfogva a csősz hivatásra méltónak tartják magukat. Mert ez így is volt valamikor, a szegénylegényből vált a legjobb persecutor, hasonlóképpen a csőszségbe is az illett bele legjobban, aki a tolvaji fufangokban legalkalmasabban kiismerte magát.

Jaj, de hát bizony semmi sem úgy van már, mint régen volt. Nem az öregekre esik a gazdák tekintete. Bent a gazdakörben hosszas tanácskozások folynak. Süli Mihály volna elsőb szóban, de van ellene vélemény:

- Nem tud írást, - mondják.

- Hát aztán? - vélik az ellenfelek. - Mi köztünk is van, aki nem tud. Aztán nem fiskálisnak köll, hanem csősznek.

- De majd nem tudja fölírni, hogy melyik gazdától mennyi csőszbért kapott. Majd többet követel. Az ilyesmibül lösznek aztán a veszekedésök. Pedig nem sokat ér annak a termése, akire haragszik a csősz.

- Jó, jó. Hát majd fölrója rovással a bot nyelire. Van az olyan írás, mint a másik. Aztán nem is szakad el, mint a papiroskontraktus.

Hát az igaz. Tinta sem kell hozzá, meg toll sem. Elég egy bot hozzá, meg egy bicska. De sőt csalni sem lehet vele, ha a botot kettőbehasítják s az egyik fele a csősznél, a másik fele a gazdánál, van. A papirosbul összevarrt könyvbe mindenki azt írhat bele, amit maga akar, de erre a botra csak akkor lehet új rovást vágni, ha a két felét közös akarattal összeteszik. (Vannak ilyen régi tudományok, amik jobbak, mint az újak.)

Ez hát nem volna baj, legalább valami nagyon nem. De egyéb ellenvetések történnek Süli ellen. Hogy botfülösödik, egyik fülére már csak a nagyot hallja: mi lesz vele, ha egészen megsiketül. Éjjeli őrzésben hogyan hallja meg, ha tolvaj szándékkal közeledik valamely kocsi a homokos közön át?

- Az ám, - bölintanak az emberek - erre is tekintettel köll lönni.

De még más hibát is elősorolnak.

- Az is baj, hogy Süliéknél sok a kis család.

Vagyis, hogy sok a gyerök - de miután gyerök néven a kintvaló nyelvben mindig csak fiú értetődik, hát úgy mondják, hogy sok a kis család. S voltaképpen ha sok a kis család, az nem baj, hanem istenáldás, mert mihelyest lehet, felhasználják az erejét, kispáosztornak igen alkalmas. Hanem csőzsi helyen hibáztatják a sok gyereket, mert annyi bizonyos, hogy az mind a gazda gyümölcsén él.

Sebők Ferenc azt mondja:

- Ha csak tíz almát mögöszik egy-egy egy nap, a hét gyeröknél napjára már az is hetven alma... Aztán ha csak a férgesire, az ütődöttjire vetnék magukat... De mindig a javát fogyasztják.

Ez döntő érv, mert hiába, ami igaz, az igaz. Ennélfogva Sülit elejtik (kiesett az Isten markábul) s más után néznek. Ott van Kis Tóth András, az jó lesz. Alkalmas fiatal ember, de már katonaviselt, nemrég vette el a feleségit.

- Nohát erre köll szavazni, - mondják az emberek s a dolog úgy is történik.

A többi pályázó összetekint, mikor az eredményt az udvaron kihirdeti nekik az öreggazda. A fejek lekonyulnak, mert mindenütt reménységek semmisültek meg. De hát ez ellen nem lehet tenni semmit, mert csak egy ember választható meg csőznek, a többinek el kell buknia, amint hogy az urak is el szoktak bukni a képviselöválasztáson, ha nem kedvez nekik a szerencse. Már most Tóth András az a szerencsés, aki beköltözik a csőzházba s onnan uralkodik a birodalmon.

Csak a két, régi világból való ember nem szól semmit. Megindulnak, húzván maguk után a homokban a botot. Hát hogy ez a fattyú, ez a siheder költözik a csőzházba? Hát ők senkik és semmik? Akik úgy látnak éjszaka is, mint nappal? Akik ismerik a furfangoknak valamennyijét, akiknek az eszén nincsen az a tolvaj, aki túl tudna járni. Hát még ezt is meg kellett érni?

...Másnap éjjel szép világosság van a szőlőhegyben. Leégett a csőzház. Abban ugyan többet nem lakik senki.

Írás a jegenyenyáron.

Azt mondja a régi kinvaló mondás, hogy elpusztul az a tanya, amelynek jegenyenyárfája meg pávája van. Értvén alatta azt, hogy nem a mai szigorú életben való a fölösleges cifrázkodás s nem olyan a világ, hogy haszontalanságokat termesszen az ember. A páva szép jószág, ha a tisztára söpört udvaron csillogó tollaival gangosan szétterpeszkedik, de semmi haszna nincsen. Ellenben enni igen csak kell neki adni, mert ahhoz gyámoltalan, hogy miként a tyúkféle, maga keresse meg magának az élelmet az ugaron. A jegenyenyár is nagyon szép teremtés, messze ellátszik, egy órajárásnyira is elhirdeti, hogy merre van a tanya. Levelei andalító módon susognak, ebéd után való félszenderhez altató muzsikául szolgálnak. De semmiféle hasznos gyümölcsöt nem hoz, ellenben hosszú árnyékát messze a vetésre beveti, elfogván tőle a napot. Nagyon sok baráthornyót termel s azokat a szél a magas fákról messze befújja a gyümölcsösökbe. A fája semmire sem alkalmas, legfőlebb tűzre, de ott sem sokat ér. Lobban egy-kettőt, azután elhamvad: olyan, mint a magyar jószándék.

De úgy utak mellett mégis vannak jegenyenyárok, úgy állván ott a maguk hosszúságában, mintha valamely óriás fiú dugdosta volna őket, mikor a maga multságára kerítéscsinálósdit játszott. Nagyon szépek, mert hiszen a haszontalanságok leginkább szépek is szoktak lenni. Derekukra úgy simul a finom héj, mint az ezüstös fehér selyem. Szokás bele bicskával szívet vágni s a legény odavési a szerette leány nevének a nagybetűit. A surbankó fiatalság ugyan, amely még nem érzi a tiszta szerelem tartós komolyságát, durva dolgokat is karcol, de később megbánja, mivelhogy itt is csak megvan a juvenus ventus: a fiatalság bolondság. Mert már mások im, egy darab héjat kivágván a nyárfából, szentképet illesztenek oda, ráhúzáván a széleire a fa bőrét. A jegenyenyár azután körülnövi a képet, magába foglalja, rámat csinál neki s a Mária az eleven fa oldaláról tekint le a járókelő népekre, az emberek kalapot emelnek, az asszonyok keresztet vetnek előtte, sóhajtván hozzá: Hétfájdalmú anya, légy velünk.

Ily különféle jelek vannak a nyárfa oldalán, még a kósza sátoros cigány is odaköt az alsóbb ágára valamely színes rongydarabokat, amik az ő színnel beszélő nyelvükön jelzik az utána következőknek, hogy ő merre vette útját s melyik tanyából lehetne legkönnyebben malacot lopni. Nyergeshátú malacot, amelyik olyan, mintha le volna ütve a dereka, pedig éppen ez a jó tulajdonsága: az ilyen girhes jószágról még a szolgabíró sem hiszi el, hogy lopta volna a cigány.

Most két esztendeje nyáron Vízhányó Mihály is mint fiatal kézimunkás legény is fölveste Toppantó Juliska nevét az útszéli öreg nyár oldalára, már hogy csak a tö betűt meg a jö betűt. A tavaly azután a farsang alkalmával összekelt ez a két szegénység, hogy, mint mondani szokás: ha eddig csizmában jártak, ezentúl mezitláb járjanak. Ezen alkalommal, hogy a messzi paphoz mentek volna, Mihály szívet is vágott a fába, a betűk után, majd meg a szív mögé odavágta a maga nagybetűit, a vö betűt meg a mö betűt. És még egy nagyobbfajta szívet vágott az egészre, jelezvén ezáltal, hogy a mindent fentartó örök szerelemben két lélek már megint egybeforradt. A fa nézte s nevette ezt a dolgot: ventus juvenus, juvenus ventus.

Történt azután most a télen, a második hideg embernek, a decembernek havában, hogy csillag gyúlt ki a kis kapásház fölött, amelyben Vízhányók mint célszerű szegény emberek laktak s újszülött gyermek sírása hallatszott bele a rejtelmes, holdfényes pusztaszéli éjszakába.

Ez a gyermek azonban nem volt élni való. Van ilyen is és nem maradhat meg mindenki, mert ha mindenki megmaradna, az emberek nem férnének el egymástól. Bár nagyon szerették volna, ha lett volna egy kicsinyük, de éppen ebből az egyből nem sok jót néztek ki a szomszédasszonyok sem. Történt tehát egy napon, hogy dunnába pályázták s Mihály a karjaiba vette, hogy elviszi a doktorhoz. Itt kint persze nem úgy van az, mint a városon, hogy az egyik házban bába, a másokban fiskális, a harmadikban orvos s azután megint bába, ügyvéd, orvos, hanem itt jó távolosan laknak a hivatalosak. Haladt a csecsemővel Mihály az úton s a nyárfájuk elé érve, köszönté Máriát: Mária segíts!

Azonban a doktor sem sokkal biztatta Mihályt, mert ha egyszer nem élni való valaki, akkor nem élni való. Adott ugyan kanalas orvosságot üvegbe, meg herbateát főzni valót, amikkel Mihály hazament, vivén velük a gyermek életének a reménységét, de nem vált be az a remény. A gyermek néhány nap mulva elhalt, ami nagy kietlen szomorúságot okozott a lelkekben, bár a szomszéd tanyában a nazarénusok dicsőítő éneket zengtek, az ő nézetük szerint ugyanis az a boldog, aki a siralomnak ezen völgyéből távozhatik.

Mihály tehát újra elővette a dunnát, beletakarta a kis halottat s vitte az orvoshoz megmutatni. A nyárfájuk előtt elhaladván, letette az árok szélére a dunnát s a szív alá egy keresztet vésett a fa héjába.

Az orvostól nagyhamar előjött Mihály, mert ott csak addig kellett várnia, míg a halállevelet megírták. Sietnie kellett, hogy összebarkácsolja a koporsót. Ugyan nem sok munka az, egy ilyen kis halottal: ennyi deszka mindig akad a háznál. A halottat tiszta ruhába tették, azután Mihály nyújtotta az anyjának: csókolj még rajta egy utolsót, mivelhogy beteges volt még az asszony s az ágyat lakta. Azután behelyezte a koporsóba, a födelet rászögezte s hóna alá fogván fájdalmas apai terhét, útnak eredt vele. Vitte a temetőbe. Amellett lakik a pap is, meg a kántor. Az út errefelé is ugyanaz, ami az orvos felé. Mihály elhaladt a nyárfájuk előtt. A fa meztelenül állt, mert a fa akkor vetkőződik, amikor hideg van. Meztelen ágait nyújtogatta Mihály felé s integetett: amit mondtam, megmondtam, ventus juvenus, juvenus ventus.

Mihály letette a koporsót az árokszélre. Tél-túl fenyőfakoporsó csak, mert nem igen volt ideje a gyalulásra. Írás nincsen rajta semmi. Mihály elővette a bicskát, a fa héjából kivágta az egész nagy szívet a kereszttel, a vő és mö, tö és jő betűkkel együtt s az egészet írás gyanánt ráterítette a koporsófödélre. Gyantás volt a fiatal fenyőfadeszka, odaragadt.

Új talicska irányában.

Ki mivel keresi a kenyerét, azt szereti. Szabó a tűjét, kovács a kalapácsot, kubikos a talicskáját.

Húséges kenyérkereső szerszám, erős fából való, miként a gazdája. Megszerkesztése külön tudomány, ahhoz bognárok, asztalosok, teknőcsinálók nem értenek, mert az egyedül csak a talicskakészítőnek tudománya. Ez meg viszont nem ártja bele magát a másféle fafaragásokba, mert az úgy igaz, hogy maradjon meg mindenki a tulajdon ipara mellett. Nem kell egymástól elszedni a kenyeret, hanem jusson belőle mindenkinek. Bolti targoncát ugyan csinálhat más is, a gazdasági udvarba való szemetes talicskát szintén, de már a kubikotalicska készítését csak erre kiválóan alkalmas emberek értik és az egész életüket ebben a foglalkozásban töltik el. Csakis így gyarapodhatván egyre jobban a mesterség belső ismeretében.

Amiként nyilvánvaló, hogy kubikumkát sem tud végezni mindenki, éppen olyan bizonyos, hogy a hozzávaló talicskát sem bírja megcsinálni minden ember. Nincsenek ugyan mérnöki számítások hozzá, de annak minden részének eltalálva kell lennie ahhoz, hogy valóban kézhezálló legyen. A kerék nagysága és vastagsága, az oldalak mélysége és magassága határoznak. Erős legyen és mégis könnyű. Az oldalak rézsút fekvése figyelembe veendő, hogy a homok bele tetejesre rakható legyen és tolás közben mégse peregjen le. A keréknek a teherhez való távolsága is fontos, de leginkább még a talicskanyeleké, mert a terhet nem lefelé kell húzni, hanem fölfelé kell tolni. Számításba kell venni azt is, hogy mikor a kubikos izmainak az ereje fölmondja a szolgálatot, akkor a testi súlyát is segítségül hozza. Hogy amikor tolás közben csaknem ráfekszik a talicskára, annak a kereke akkor is csak haladjon fölfelé a járódeszkán: az erők egymásra való hatásának fölfoghatatlan tudományai ezek az olyan ember előtt, aki nem ért hozzá. Aminthogy azután az ilyen ember, lehetséges, hogy egész malmokat is tud fából kifaragni, de kubikos-talicskát építeni nem tud.

- Nincsen mög hozzá a számítása - vélik az emberek. - Nem olyan könnyű ahhoz érteni. A jó kubikotalicska ritka madár, mint az arasztos szalonna. Hú asszonyt, jó asszonyt, dolgos asszonyt könnyebb találni, mint egy jó kezes talicskát.

Ez így van. S miután pedig a dolgok így állnak, Rovó Ádám sok szomorúsággal nézegeti a talicskáját, amin bizony már a haldoklás jelei mutatkoznak. Elnehezedett, mint az öreg ember. Pedig kellő ápolásban volt mindig, már amilyen ápolás a talicskát illeti. De mégis megrepedt hol itt, hol ott és vaspántokkal kellett rajta erősíteni az összetartozandóságot.

- Hát az igaz egyébként, - szól a romlásnak indult szerszámhoz Ádám - sok munkát végeztél ez világi életben.

Sokat. Van olyan vasúti gőzkocsi, amelyik a hat kerekével nem jár be annyi földet életében, mint az egy vasráfós fakerekével az ilyen talicska. Szerteszéjjel téglapítőknel dolgozik, mert ez kötelessége, miután a cifra házakhoz honnan vennék az emberek a téglát a kubikotalicska közreműködése nélkül s egyáltalán mit érnének minden ilyen építési igyekezetek a jól és hasznosan megszerkesztett talicskák hiányában? Semmit, mert itt is csak egymás segítségével élhetnek a népek. De más alkalommal megint a földvárak munkáinál van segítségül Galiciában, vagy pedig Olaszországban építőtöltést a Duna vize ellen. Van eset rá, hogy Németországba viszik el, míg más alkalommal Boszniában segít utat csinálni. Okos darab fa egy ilyen kubikos-talicska, mert sok világot járt, sok országot megtapasztalt, sebeit becsületes munkával szerző s élemedett korában hazajön az egy keréken elpusztulni, mint most íme, Rovó Ádám talicskája is, amely az élet iránt való kötelességeit megtévén, a tűzre kerül és haló

porainál majd szalonnát pirítanak. Parazsába, a szalonna csepegő zsírja mellé belepördül Rovó Ádám néhány könnye is, amikkel az elhalt munkatárs emlékének adózik.

Azonban a könnyek nem használnak semmit, az öreg talicska nem támad fel többé. Újat kell venni. Még most, a télen. Először, hogy mikorra a tavaszi dologra menni kell, a talicska készenlétkben álljon, másodsorban pedig a vétel nem egészen könnyen megy, mint gondolni lehetne.

Ámde gondolkodva pipázik otthon és az ujjain számlálja elő a talicskakészítőket. Ehhez a foglalkozáshoz elég a félkeze is, mert nem valami nagyon sokan vannak e tudós mesterek. Nem lehet mondani, hogy az egyik különösebb lenne, mint a másik, mert mind a három az apjától örökölte a tudományát.

Ámde ócska és kopott kártyát vesz elő a tükörfiókból, szép kerekre vannak kopva a sarkai. Hármat kiválaszt. Nagy Péter lesz a zöld csikó, Szemerédi Mihály a makk csikó, ellenben a piros csikó Bujdosó Jánost jelképezi.

A kártyákat összekeveri s lefelé fordított képükkel szétrakja az asztalon. Azután azt mondja a fiának:

- No Janika, húzzál egyet.

A fiú lassan nyúl a kártyák fölé, hol az egyikre, hol a másikra teszi kezét. Azután egyet megfog s föl vágja: A piros király: vagyis, hogy Bujdosó Jánosnál kell megvenni a talicskát.

Ádám megtömi a dohányzacskót, masinát tesz a zsebébe s nagyot húz a vizeskancsóból annak a jeléül, hogy ezen útjában másféle itallal találkozni nem kíván.

Így szalad el Bujdosó házáig, ami nincs is messze, mert csak a második utcában van. Szép kis fordított elejű ház, amit el sem lehetne téveszteni, mert az ajtó fölé egészen akkurátusan ki van kicsibe faragva egy talicska. Hát Ádám ide benyit. Kölcsönös üdvözlés s a vélemények kicserélése az időjárás felől. Azután mondja János:

- Hát talán fiákért?

- Leginkább - mondja vidáman Ádám. - Finomat, de könnyűt. Egy kerékre járjon, mert én löszök benne a ló.

- Nono - mondja János, - tekintettel a világi állapotokra, amely szerint egyiknek így, másiknak úgy. Az egyiknek öt kerekes a hintója, aztán csak ül benne, a másiknak csak egy kerekes, azt is maga húzza.

Rámutat az ereszes alatt a sok talicskára, amik egymás tetejébe rakva várják a vevőt.

Ádám lefordít egyet a tetejéből. Félkézzel fogja az egyik nyelét s rátekin. János pedig elmegy a dolga után, hogy a bíráló a tanulmány tárgyával magára maradjon.

Ádám fordítja ugyancsak félkézzel a talicskát jobbra-balra, figyelemmel kísérvén, hogy miként lotyog a kerék vastengelye a talicskafej lyukaiban.

- No - véli helybenhagyólag - egészen rendes lotyogása van neki.

Leteszi most már Ádám a talicskát a földre. Három lépésre távozik s onnan nézi. Lassan körüljárja megfelelő távolságból s minden oldalról megtekinti. Hát, ami azt illeti, alkatrészei jól vannak egymásba eresztve, csak az ékek, a jó reggelét neki - nézzük az éveket.

Ádám már egészen barátságos viszonyban van a talicskával, amelyet pedig még az előbb is csak mint idegen jószágot rángatott. Hozzámegy, leguggol mellé s minden éket külön megvizsgál. Nincsen repedés-e rajtuk? Nincs! A csapba rendesen vannak-e beleeresztve? Hát az igen.

Most az oldalakat és feneket kell megvizsgálni. A fa ellen nem lehet kifogás, mert az mind jó fa. Tölgyfa. Jó az. Nem olyan világ van, hogy talán diófából legyen a talicska. Diófából ma már még koporsóra sem tellik, pedig a kétkezi munkásnak az az egyetlen valódi parádéja az életben, mikor temetik.

Miután az oldalak rendesek, ez ellen nem lehet észrevétel. De átvizsgálendő még, hogy a fenéknek van-e játéka. Mert annak játékanak kell lenni. Száraz időben nagyon szét ne váljon, nedves időben nagyon össze ne dagadjon, mert szétszorítja egymást. Azonban e tekintetben sem lehet panasz. A játék egészen rendesen el van találva.

Bujdosó János jön föl az udvar alsó végéből, ahol a fásszínben tartott szemlét. Ahogy elhalad Ádám mellett, kérdezi:

- Mondja-e?

- Hát hiszen - felelé térdnélből Ádám - majd kitudódik...

- Azért, - mondja odavetőleg János - mert van miből válogatni. Ha ez nem alkalmas, ahol a többi.

Ez nem sok göggel, de mégis bizonyos göggel van mondva. Mert Bujdosónál alku nincsen, ellenben korlátlan a személyválogatás. Tehát tudja meg Ádám, amit különben amúgy is tud, hogy akár holta napjáig is válogathat a talicskák között, de ha azután kedve szerint valót talált, ne alkudozzon rá.

- Hiszen nem is - gondolja magában Ádám, ahogy a felülvizsgálatot folytatja.

A vizsgálat ezúttal a csomókra tér át. Ádám a bicskát veszi elő a zsebéből. Alkalmas bicska, hosszú, szükség eseten fegyver is néha odakint az idegenben, ha nincsen kéznél az ásó, amelynek a suhintása nyomán úgy hasad a koponya, mint az alma - szép bicska szóval, tülök a nyele, a végei rézzel vasalva.

Csomó van a fában, az bizonyos, mert senki sem lehet teljesen hibátlan. Az a kérdés, hogy könnyen állnak-e ezek a csomók. Mert ha könnyen áll a csomó, kiesik a fából s lukas lesz a talicska. Így tehát a csomók bicskavéggel végigkalapácsolandók, hogy szigorúan állnak-e a helyükön.

- Az ördög bujjon belétök - tanácsolja nekik Ádám - ki ne essetök. Mert néha még kukorica-csév sincsen, amivel bedugnálak.

A csomók ilyenkor valószínűleg fogadalmat tesznek Ádám előtt, hogy soha és semmi körülmények között nem hagyják el sem őt, sem a talicskát. Ez nagyon hihető, mert Ádám azt mondja nekik:

- Úgy is akarom. Rendben van.

Ádám föláll. Azután lehajol a talicskához és két kézzel fogja meg a nyeleket. Fölemeli a levegőbe. Azután leteszi a kerekével a földre és tolja. Egészen jó menése van neki. Próbál nekifeszülni. Persze ez csak játékból van, mert üres talicskának nekifeküdni: bolondság. Azután megfordul a talicska előtt, kezét vált a fogókon és húzza a talicskát. Elsőrendű követelmény, hogy jó kézváltás lehessen a talicskán, mert enélkül fordulások alkalmával a talicska nem ér semmit. Hogy ez így lehessen, ahhoz a nyeleknek nem szabad széjjelebb állni, mint ahogy az megkívántatódik.

Valóban, e tekintetben sem észlelhető semmi hiba sem. Úgy látszik, mintha ez a talicska a világ összes talicskáinak a királya volna.

Fölületes bírálat volna azonban az, amely így a dolgok közepén megállana. Ádám most hirtelen az ereszet falához tolja a talicskát s odatámasztva, a falhoz állítja. Odaáll mellé és azt nézi, hogy mellmagasságban meddig ér föl hozzá. Hát egészen fölé.

A faügyek vizsgálata ezzel körülbelül véget is ért. Ádám fölkapja a talicskát és most már úgy fordítja meg, hogy nyelével áll a földön. Ádám négy ujját nedvesíti meg a nyelven s úgy üt a kerékre, hogy pörögjön. Lássuk azt is, hogy miként pörög. Elég jól forog. Ezen pörgés ellen senkinek kifogása nem lehet, hacsak nem kötözködő az ember. Tehát a vastengelyek felülvizsgálata következik. A tengelyek elég jól állanak, a pántok jól fognak. A kerék ráfján nem sok vizsgálat szükséges, mert első tekintetre is megállapítható, hogy egy darabból van, meleg korábban húzták a kerékre, minélfogva jól tart.

- Hejnye - mondva Ádám a talicskának - talicskám, talicskám... Könyérkereső társam...

Ilyen az elfogultság. Ádám az új szerszámmal oly baráti viszonyba ereszkedett, annyira megtetszett neki a formája, állása, játéka, hogy ím meggondolatlanul, már csaknem birtokba vette. De az önfeledtség pillanatait a józan meggondoltság percei követik - ohó, hát a húzó karika? Lám, mit nem tenne az elhamarkodás.

Ádám szigorú vizsgálat alá veszi a karikát. Ez az, aminél fogva meredek helyre a talicskát fölhúzni segít a kubikos társa, a csikónak nevezett gyerek. Ebbe a karikába akasztja a vaskampóját, annak hát egészen rendesen a fejtől való talicskafal közepén kell lenni.

Ádám a karikába akasztja az ujját és úgy emeli a talicskát a levegőbe. Ebből megállapítható, hogy csakugyan a közepén van-e a karika. Mert ha nem volna a karika a rendes helyen, félrebillenne az eszköz.

Azonban ott van, egészen ott van. Ez jó. A szege sem kivetni való. Cigányszeg, kétágú. Helyes, maradjunk csak meg a régi igazságoknál. Vannak ugyanis újítók, akik csavaros karikaszeget csinálnak és sróffal erősítik a tölgyfadeszkához.

Ez nem volna hiba, de ha kint, valahol az idegenben a sróf lecsavarodik a szegről és elvész a homokban, hol veszel mását? Jobb a cigányszeg itt, bárki bármit is beszéljen, mert annak két ága van és a végét kétfelé lehet visszaverni a fára.

Bujdosó János a szeg tekintetében nem tartozik az újítók közé. Ezt Ádám örömmel látja s mikor János újból arra jön azzal a kérdéssel:

- Hát mondja-e?

Azt mondja:

- Ez már az enyém.

Fizet s elkezelnek. Ádám tolja haza az utcán az új talicskát. Derült kedvvel taszítja be az utcaajtón s a talicska csodálatára a házból az udvarra mindenek kijönnek; az asszony, a Janika, a kicsi Etel.

Janika fölfogja és tolja.

- Édös apám - kiáltja - édös apám! Milyen könnyű!

Rovó Ádám az asszonyra néz. Azután büszkén mondja:

- Hát hiszen, - akit én kiválogatok...

A nagyvíz.

Hetvenhétben néhány esztendőre elszakadtunk az ősi várostól, mert édesapámék átmentek Makóra lakni. A nagyvendéglőt bírták bérbé a püspöki uradalomtól. Ott jártam iskolába s hetvenkilenc tavaszán a harmadik gimnáziumi osztály küszöbét tapostam. Kis algimnázium volt, a reformátusok tartották fent, a négy osztálynak igazgatótól együtt csak négy tanára volt. De abból is egy egyúttal pap is volt, Szalárdy Antal tiszteletes úr. Ha a tiszteletesnek délután el kellett menni temetni, akkor már valamelyik osztály tanár nélkül maradt. Ilyenkor engem küldtek le az első vagy a második osztályba, hogy tartsam meg az órát, azaz, hogy húzzam ki valahogyan az időt a négyórás csengetésig. E megtiszteltetés kedves anyámékat boldoggá tette, én pedig szigorú igyekezettel tanultam, hogy méltó maradjak a bizalomra. De kellett is erősen tanulni, mert alig nyolc-tizen járván egy-egy osztályba, körülbelül minden órán minden gyereket fölhívtak a leckéből felelni. Nem lehetett úgy spekulálni, mint itthon a népes piarista-gimnáziumban tettük, hogy ha ma feleltem latinból, bizonyos, hogy két hónapig nem kerül rám a sor. Szóval, ott nem igen heverhetett a könyv, ha az első helyet meg akarta tartani „az ember”. De mégis, ezen a hetvenkilencediki hideg, szeles márciusi estén nem igen ment a tanulás. Cajus Julius Caesarnak az írásai lettek volna a soron a gall háborúról: Tota Gallia divisa est in partes tres, quarum unam incolunt Belgae, aliam Aquitani, meg mi egyéb, de hiába, nem ment, mély aggodalom ülte meg a szíveket Szeged iránt, amely már napok óta vívta az élet-halál-harcot. Kedves apám sűrűn bejött a kávéházból a szobába, pipáját a dohányos-szitából megtöltötte s elfeledett rágyújtani, a lámpába tekintett mereven, kinézett az ablakon a sötét piacra, nagy, piros, selyemkeszkenőjével törülgette a homlokát, anya kérdezte tőle: mi lesz, mi lesz? Az öreg csak legyintett egyet némán a kezével s szóval kiment, hogy újból bejöjjön.

Március tizenkettedike volt, Gergely napja jött s régi paraszti időjövendölés, hogy Gergely meg szokta rázni a szakállát. Vihar volt ekkor is, rázta az udvaron az akácfák ágait s a nagy-piacon süvöltve ütközött bele a házfedelek sarkaiba. Szegednek vége - sóhajtott anyám s az ablakon át behallatszott, hogy emberek mennek el az ablak alatt és szintén azt mondják: Szegednek vége... Gergő sógor mögrázta a szakállát.

Ilyen körülmények között nem bírtam törődni azzal, hogy Gyula császár idejében hol laktak a belgák meg az akvitánok. Letettem a könyvet s kimentem a kávéházba. Az urak az emeleti kaszinóba járván, a város egyetlen kávéháza a jómódú polgárság gyülekezőhelye volt. A makói népviselet tisztos fekete ruhájába öltözött gazdák, nagy tajtékpipájú zsidó gabona-kereskedők, néha egy-egy őszszakállú török zarándok, aki Gül Baba felé való budai útjában pár napra megpihent, ez volt a kávéház rendes esti képe. A buzakupecek a Lloydot és a Fremdenblattot olvasták, a török egyfolytában szívta a cigarettáit, a gazdanép a billiárdokon játszott piramidlit meg russische kéglit, vagy pedig az asztaloknál gyertyavilág mellett rufmáriást és preferánszot. Ezúttal azonban nem volt a kezekben sem újság, sem kártya, sem dákó. Valami nagypénteki szomorúság és csönd lakozott a máskor oly kedélyes, egyszerű nyilvános helyen. A szomszéd város nehéz sorsa mély kedvetlenséggel töltötte el a népeket. Valami különös megilletődés volt ez. Szeged még állt, de már mindenki sejtette, tudta, hogy ezen a viharos süvöltőszeles éjszakán el fog veszni. Egy tisztos polgár, Görbe Sámuel presbiter mondja egy asztalnál a nagy csöndben:

- Az volt igaz, amit Madarász mondott az országgyűlésen. Tízezer katonát kellett volna ki-rendelni a szegedi töltésekre, hogy fölváltanák az elfáradt népet. Nem tették. Majd megbánják még. Úgy lehet, a jövő tavaszon mi is erre a sorsra jutunk. Nem tudják azok az urak odafönt Budapesten, hogy mi forog itt kockán, ha a Tisza megharagszik.

- Nono - mondta Diós-Szilágyi uram - a rabokat már elvitette. Hogy valahogy bajuk ne essen. Azok voltak az elsők.

Valami végtelen fájdalom és elszomorodás vett rajtam erőt, ahogy ott az emberek ezeket a szavakat beszélték. Makón szerettem lenni mint gyerek. A nagyvendéglő udvarának változatosága az ő különféle népeivel, oláh medvetáncoltatókkal, torontáli sváb parasztokkal, akik franciául beszéltek, savoyard majmosokkal, a gülbabás törökökkel, a megyegyűlésekre érkező vidéki előkelő urakkal, mind-mind lekötötte a gyereklélek figyelmét. A pajtások között jó cimborák, az iskolában kedves lelkű tanárok s a kávéházban, ha nem volt lefoglalva az asztal, szabad volt billiárdozni: mi kell a gyerekeknek egyéb? Semmi vágyat nem éreztem haza, a város és a rokonok iránt. E pillanatban azonban, amikor kimondatott, hogy Szegednek vége, a hirtelen támadt fájdalom erőt vett rajtam s kimentem a kávéházból az udvarra, hogy ne lássák a könnyeimet. S az udvaron is, az állás alatt azt beszélték a kocsik mellett a kocsisok, hogy Szegednek vége, mert Gergő ugyancsak rázza a szakállát. Nincsen az a töltés, amelyik ezt a szelet kiállja.

A szülővárosnak vége van tehát... Voltaképpen nem is szülőváros. Cegléden születtem a régi vasúti állomáson. Irtózatos nagy hideg volt hatvanhat karácsonyán, így nem is vittek be keresztelni a városba, hanem a papot hívták ki az állomásra. Aminél fogva előállott az a sajátságos helyzet, hogy sohasem voltam még abban a városban, amelyben a keresztlevél szerint születtem. Aminél fogva ismét meg csak az a helyzet, hogy csak az a város a szülőváros, amelynek a földje apáék és nagyapáék csontjait barátságosan méhébe fogadta.

Ezen éjszaka csakugyan elveszett Szeged. Másnap kora reggel már tudtuk. Makó ugyan akkor még meglehetősen távol esett a forgalmas világtól. Vasútja nem volt, a Maroson gőzös nem járt, ma sem jár. Kocsival közelebb útja lett volna a tápai kompon át Lele felé, de arra a rossz út miatt nem járt senki. Inkább a másik úton jártak, Torontálmegyén keresztül. Erre ment az a kétkerekű talyiga is, amely a postát vitte, ha ki nem rabolták az útonálló, azután aztán szuronyos, fegyveres katona ült a kocsis mellett a talyiga bakján. A csendőrség nemsokára véget vetett ezeknek az állapotoknak, de akkor bizony még nem nagyon volt bátorságos az út. Távíróhivatal azonban volt már akkor is, oda érkezett az első hír s onnan szétfutott a csendes városba nagy hirtelenséggel. Arról azonban, hogy mekkora a veszedelem, hogy nagy-e a baj, vagy csak olyan, ami könnyen kiheverhető, nem tudott senki. Talán a hatóságok tudtak róla, de még nem publikálták. Volt ugyan egy hirlap, de az csak egy héten egyszer jelent meg, szombat esténként. Annak a tudósítására tehát néhány napig még várni kellett. A talyigás posta sem járt, hogy legalább a kocsisa valami hírt hozhatott volna.

Délután kezdtek kocsikkal érkezni az első menekültek a nagyvendéglő udvarára. A két leg-elsők festettképmű lányok, akik viháncolva ugráltak le a kocsiderékből. Az emberek bosszankodva mondogatták, ahogy a szegedi kocsik jöttére a kávéházból kicsődültek: hát előbb a rabok, azután ezek... Később azután jöttek mindtöbben mások is. Azonnal mindjárt megkezdődött a menekültek szétszállásolása, ruhaosztás, élelemosztás és a nemes csizmadiatestület olyan alkalmas patkoltcsizmákat osztogatott, hogy azokhoz fogható kevés tartózkodik a világűrben.

Estefelé jött egy kocsis rokon is. A tulsóparti szőregyi rác fuvarosok ugyancsak kihasználták a bajt. Rendes körülmények között „féderes üléses, kivágott derekú”, szóval az azon idő szerint való fölfogás szerint „úri” kocsin négy forint volt a fuvar taksája. Ekkor azonban a kukorica-száruléses trágyahordókocsisok is elkívántak harminc forintot.

- Még jó, hogy ennyiért is lehet kapni ilyen nagy forgalomban - mondta rá a menekültek keserű humora.

Szóval egy kocsis rokon jött. Vége-hossza nem volt a faggatásnak, hogy hát mi történt és hogy hát a többiekkel mi van? A napok óta tartó izgalomtól, a földönfutóvá válástól, a hidegtől elcsigázott szegény hazátlanjaink nem igen tudtak a kérdésekre felelni.

- A töltés átszakadt, a víz bejött, menekültünk. Hogy a többiekkel mi van, nem tudjuk.

Még csak a borzalmakat sem beszéltek. Elfásulva, szóvaltanul ültek s az eléjük tett melegítő italokra olyformán néztek, mintha azt kérdeznék: hát ilyen is van még a világon?

Másnap reggel, ahogy a könyveimet szíjaznám össze, apám szólt, hogy ma ne menjek föl az iskolába, fog a kocsis, menjek át vele Szegedre s ha van ott még rokon, hozzam el. Mert talán azért nem jönnek, mert nincsen alkalmatosság, amin jöhetnének.

A megbizatus nagyon megörvendeztetett s vidáman készülődtem az útra. Nem ritkán jut eszembe ez a kis epizód, de ahányszor csak az eszembe jut, mindig el tudok gondolkozni az akkori meg a mostani gyermeknevelés fölött. Ma aligha jutna akár nekem, akár más szülőnek eszébe, hogy egy tizenharmadféleves gyereket olyan körülmények között, mint akkor voltak, megbizatusal útra bocsásson. Abban az időben ez egészen természetesnek látszott. Mint már nagyvendéglőnél szokás, volt ugyan elég léhűtő a háznál, de ezek nem ismerték a szegedi rokonok lakásait s nem jutottak volna semmire. Azonfelül ott volt a rettentő hosszú és hegyes, kiviaszkolt bajuszú negyvennyolcas öreg huszár, a Sándor kocsis, annak a szárnyai alatt elereszthettek, mert az tapasztalt ember. Mint néhány forradás mutatta a mellén, annak idején a kozákok dárdáit is megtapasztalta.

A kocsit jól ellátták gunyával, pokróccal. Sándor bácsi a bakon az úti pipára gyűjtött. Vasút nem lévén, egyúttal fuvarosok is voltunk s a kocsis bejárt hol Vásárhelyre, hol Szegedre. Az öreg Sándornak rettentő hosszú cseréppipája volt, abban egy tömet dohányynak el kellett tartani akár Vásárhelyig, akár Szegedig. Pedig Szegedig akkor körülbelül három óra volt az út. Hát mentünk, a szürkék kocogtak, átmentek a Maroson, a kiszombori erdőben (azt is kivágták már azóta), kékes köd legelt a makkfák lábában, áthaladtunk Ferencszálláson, elértünk Klárafalvára, amelyet rácul Kukutyinnak hívnak s ezen minőségében ott van a világ közepe, másodsorban az értelmetlen embert oda szokás küldeni zabot hegyezni. Az útszéli vendégfogadó ajtajára oda is volt írva nagyobb igazság szempontjából: „Itt a világ közepe, ha nem hiszed, gyere be.” Ezúttal bajos dolog lett volna belemenni, mert tele volt az országút szemközt jövő kocsikkal. Utasaik meg is bámultak minket: szerencsétlenek, hova mentek ti oda, ahonnan mindenki menekül? A fogadó előtt sok kocsis állott, hideg volt az idő s az emberek pálinkával élesztgették magukban a melegséget. Sándor bácsi sok bajjal parancsolhatta ki magának a kocsira a maga porcióját.

A belső részek melegítésének elég tétetvén, a szürkék tovább kocogtak. Átmentünk Deszken s azon túl már, valamely útkanyarulatnál a lapos tájon odalátszottak a magasabb szegedi épületek. A tornyok és a belső város kétemeletes házai. Később, Mikes Kelemen szerint, sok más vidékre helyezte el a kenyeremet az Isten, több ízben voltam esztendőn át távol várostól, hazától, de a visszatéréskor soha nem éreztem azt a kimondhatatlan örömet, mint ekkor, ahogy a város tornyait megláttam. Ide csakugyan illik az a frázis, hogy szerettem volna, ha szárnyai nőnek a lovaknak s biztattam is Sándor bácsit, hogy gyorsabban, gyorsabban, Sándor

bácsi azonban csendesen szolt vissza a nagy pipa mögül, hogy lassan érünk messzire, ifijur, amiben megint neki volt igaza.

Kétszeresen is. Már ahogy Szőreghre értünk, mondták a szemközt jövők, hogy hiába mennek, úgy sem eresztik be magukat sem. Hiába lett volna minden sietés. Újszegeden, amely akkor Torontálhoz tartozott, a vármegye lovaspandurjai meg is állították a kocsit. Nem lehet bemeni, mert nagyon sok a hajóhídon a szemközt jövő. Nem szabad ellenük menni. Tanácstalanul álltam. Az egész úton a szabadító hős szerepében tetszelegtem magamnak, most meg ime csak az vagyok, ami vagyok: gyámoltalan gyermek. Valaki mondta azután, hogy hiszen gyalog be lehet menni, Sándor bácsi is mondta, hogy csak menjek be, ő majd megvár. Így az öreg fahídon tolongók között átfurakodtam s egyszerre elvesztem, eltüntem a nagy sokadalomban. A belső városnak egy kis része, a legmagasabb hely mindjárt a Tisza-parton szárazon maradt s most minden élő, aki el nem szaladt hazulról, erre a kis darab szigetre szorult. Itt eleven, nyüzsgő élet élt, miután a siralom jajszavain már mindenki átesett és az Istenbe vetett törhetetlen bizalom nyomán a megpróbáltatás után az új erő beleköltözött az emberekbe.

Ó, hiszen bizonyára maradt még szomorúság, nyomorúság és kétségbeesés, de azok e helyeken nem mutatkoztak s elbújva voltak szokásuk szerint. E kis sziget néhány utcáján sietve jártak az emberek s bár akkor még nem volt divat a sárga cipő, sokan mégis abban jártak, mert nem volt rá érkezés az új borjúbőrcipőt, amit akkor még nem árultak feketére festve, be is subickolni. A parti töltésen gyékényponyvák oltalma alatt hevenyészett vendéglők, sült a hús a szabad tűzön és pirult a vaslábásban az illatos tarhonya.

Ahol víz volt, de sekélyebb, padlókon jártak az emberek s az egy-két itthon maradt fiáker is fuvarozott a vízben azokon a helyeken, ahol olyan sekély volt, hogy nem folyt bele a kocsiba.

Beljebb, a mély, vizesebb utcákon különféle vízi edények jártak-keltek, a halászladiktól kezdve a műszaki katonák vaspontonjaiig; volt, aki hirtelen összebarkácsolt tutajon, volt aki mosóteknőben haladt a dolga után. Hűvös idő volt, de napfény feküdt meg az elöntött várost s a belső részeken, ahol a víz romlását még állták az erős téglafalak, olyan volt, mint valamely Velence, bár a víz piszkos volt és szemetes s ott, ahol festékkereskedéssel is foglalkozó matralista-boltokat (a fűszerkereskedés neve volt ez akkor a Materialen-Waaren-Handlung nyomán) öntött el, ott az elolvadt festék folytán tarka-barka volt a színe. Ilyen volt a színe az elöntött patikák körül is. Itt az volt a furcsa, hogy vízi jószág, a kacska meg a liba is belepusztult az áradatba, amelynek a vizét a sok beleolvadt patikaszer megmérgezte.

E kavarodásban, ami akkor volt, kerestem a rokonokat. Az egyik szerencsével járt, a háza kint maradt a száraz szigeten s neki is, mint a szárazon maradt többi kevésnek, abban főtt a feje, hogy hol adjon helyet annak a sok hajléktalanul maradtnak, akik az ősi röögöktől a nyomorúságban sem akartak távozni.

Sokan, történetírással foglalkozók, úgy vélik, hogy az egykor három községből állott város neve az egykori írástalan időkben Sziget lett volna. Ezen elmékedés akkor valóra vált, a megmaradt rész csakugyan sziget volt, arra menekült, aki bírt és lakót találtak a házak pincétől a padlásig.

A másik rokonnak amolyan félszerencse jutott osztályrészül. Mint a vásárra járó mészáros szokta volt hazatéréskor mondani: no, anyjuk, hatvan forint a nyereség, kilencven a veszteség. Nyomdász volt, könyvkereskedő, lapkiadó s abban az időben már özvegy asszony. A villamos most éppen ott szaladgál, ahol akkor nagy háztelkének virágoskertje állott. A ház a szigeti emelkedés oldalában feküdt Másfél méteres víz állott meg a telken. A ház alacsony volt, azt elvette s apránként dűledezett, hol egy fal, hol a másik omlott össze. Az udvar emelkedő részén az újabb nyomdaépület már magasabbra készült, csak a küszöbéig ért a víz és nem is

haladt tovább. Oda menekültek s oda hordták a boltból is, a házból is, amit lehetett. Hordók voltak az udvar vízén, a hordókra keresztben létrák fektetve, ez volt a járda s ahogy omlott be apránként a lakóház, innen csáklázták ki azokat a tárgyakat, amik a víz színén úszva maradtak. Amit nem értek el csáklával, annak utánaküldték a kutyát. Kihozta és mondhatni, házbeomlás még kutyának annyi örömet nem okozott, mint éppen ennek.

Mikor odaértem, éppen egy kis derű futott át a szomorúságon. Az omló házból valahogy ki-csákláztak egy nagy aranyrámás tükröt s más helyre nem akadván, felakasztották a kapubolt alá. Ott volt menekült egy szegény öreg rokonasszony is, az ennek láttára siralmasan mondta:

- Ne oda tegyék, sógorasszony, azt a szép tükröt, mert ott elkopik, mert ott mindenki belenéz.

Nevellek a nyomorúságban, bár aznapon aggodalmas volt, hogy nem hág-e följebb a víz? Mert akkor vége a sok drága nyomdagépnek. Ugy volt azonban, hogy a felsőbb hatalmak már megelégték a szíjostor suhogtatását: a víz megállott. A néni, akit menekülésre invitáltam, a nyomdaház ablakaiból átnézett a telek túlsó oldalára, ahol apránként rogyogattak a vízbe annak a háznak a falai, amelyben egy élet boldogságát élte át. Megköszönte a szívességet, küldte a rokoni tiszteletet és azt mondta:

- Eredj csak haza fiam. Mondd meg otthon, hogy amíg itt minden össze nem dül, addig én innen nem megyek el sehova.

Levél a pusztában.

Az úrféle azt mondja, hogy levelez egymással. A paraszti ember azt mondja, hogy levelezi egymást. Möglevelezi. Hogy most már a kettő közül melyik az igaz, ahhoz a tudósokon kívül senkinek semmi köze sincsen, mert hiszen nem is azon fordul meg a dolog. A tény az, hogy infanteriszt titulár gefrájter Valentin Borsodi oda alá katonáskodik az Artorácban, mint az illik is olyan legényhez, aki, miután a király fegyverét idegen népek előtt éveken át viselte, majd hazajövele után a tisztos csikósi foglalkozásban rendes, egy helyben lakó, adófizető polgárrá akar válni. Mert bármit beszéljünk, szolgálni kell a királyt. Vagyis hogy a császárt. Mert csak a honvéd szolgálja a királyt; a közös a császárt szolgálja, mert ez így van a szabájban. Sok minden benne van a szabájban. A szabáj nagy úr.

Ki csinálta a szabájt? Az ördög tudja. Van. Termett, mint a subagallér. De súlyosabb, mint a subagallér. A szabáj a maga töméntelen sokaságával ránehezedik az emberre és nyomja. Az ember hiába védekezik, mert a szabáj a hatalmasabb. Nincs mást mit tenni, mint hogy tűrni kell a szabájt: az ember palástul ellene veti a türelmet.

A türelem, mondhatni, a legszebb erények közé tartozik, minélfogva ritka madár már manapság, akár csak az arasztos szalonna. De aki katona és a szabájok alatt van, az a türelemnek a sóttalan kenyérével él és a sóhajtásait küldi csak a messziségből a hazai nagy, fényes rónák felé. Ezt megengedi a szabáj. A fennálló rend érdekében szükséges is, hogy ez így legyen, mert tudni való, hogy ha a sóhajtásait a távol idegenből nem küldhetné haza a fiú, akkor úgy eltelve bánattal és sóvárgással a keble, hogy belefulladna. Ennélfogva a szabáj ez ellen nem szól semmit. De nem is volna igaza, ha visszabeszélne. Így tehát a sóhajtások szállnak hazafelé, nagy hegyeken és mély völgyeken által, miután nehezen szakadtak föl a kintvaló lelkekből. Mondják, hogy korai őszön, regruták elvitele idején ez hozza a háromnapos bánatos esőt, amidőn is mindenek lelke megtelik szomorúsággal. Bár ugyan, hogy ez igaz-e, afelől teljesen helyénvalók a kételkedések. Sok mindenféle haszontalanságot lehet e felől beszélni, ha a nap hosszú. De annyi bizonyos, hogy mink is öregebbek, mikor oda alá hurcoltuk a fegyvert, fejfödőt emelve köszöntöttük a hazulról lefelé utazó felhőket és az eszünkbe sem jutott, elmélkedni afölött, hogy eme légtünnettani körülmény voltaképpen cirrus cumulus-e vagy cirrus stratus. Ellenben a légi útjában lefagyott kis fecskét betettük fölmelegedés okából a kebelünkbe az ing alá, mondván neki szeretettel, ha ébredezett: vajjon nem a mi tanyánk ereszete alól való vagy-e? Ilyesmik történtek.

Míndez azonban tökéletesen és teljesen hiábavaló beszéd, amit nem is érdemes folytatni, mert nyilvánvaló, hogy sok beszédnek sok az alja.

Térjünk vissza ahhoz a ténydologhoz, hogy infanteriszt titulár gefrájter Valentin Borsodi onnan oda alulról levelezni szokta az édesapját, bizonyos nevezetű idősb Borsodi Bálintot, ki is, mint ismeretes, számadó gulyás idekint az alsó-tanyán, az átokházi pusztán, a Két Rózsák járásában. Így is szokta a Bálint fiú címezni a levelet, nem pedig a tanyájukra. Ennek az oka abban keresendő, hogy a számadó felesége nem tud írást, ha a levél oda menne, nem tudná elolvasni. A gulyás pedig ritkán jár haza. Ez tény, amit ez a régi nóta is megerősít:

*Cintányéron, cintányéron aprószőlős pogácsa.
Fáj a szívem, fáj a szívem a gulyásra, de a gulyásra.
Arra pedig ne fájjon,
Mert a gulyás, mert a gulyás ritkán hál ám az ágyon.*

Azonban így sohasem lesz vége ennek a történetnek, ha folyton-folyvást más mesgyéken kalandozunk. Maradjunk inkább csak a levélnél, amely jön. Valósággal jön, mert egy ideig a postapatrul hozza gyalog, amíg nem aztán vasutat ér. Ekkor már könnyebben utazik a levél. Előbb a bosnyák kisvasút hozza, Bródban áteszik a nagyvasútra és hát mi az egy olyan nagy vasútnak, egy ilyen kicsi levél: könnyen hozza. Elhozza egészen Szegedig. Itt automobilra ül a levél, úgy jön be az állomásról a főpostára. Itt azután megint kocsira ül a levél, úgy megy ki az alsótanyai postahivatalba. Itt azonban már nyeregbe ül, mint illik egy olyan levélhez, akinek az írója annak idején, majd Isten szent segítségével csikós akar lenni.

De nem mindjárt ül a nyeregbe, mert az nem úgy van ám, kérem alássan. Az ilyen pusztaszéli postahivatalok csak olyan félforma hivatalok. Arravaló, hogy aki ott levelet ír, attól átvegye és az útjára küldje. De arra már nincsen neki embere, hogy ami levél hozzá érkezik, azt a nagy mezőség szétszórt tanyáiba ki is hordja. Némelyik tanya félnapi járóföldre van a hivataltól. Így hát a levelek várnak a jó szerencsére. Aki levelet vár, elmegy a postához, s megkérdezi, hogy jött-e levele? Vagy pedig a lovasrendőrök vasárnap délelőtt elviszik a leveleket a tanyai bormérésekbe, tudván úgy körülbelül, hogy melyik terület melyik népe melyik csárdába jár. Vasárnap délelőtt valamelyikbe el szokás menni, mert az a börze, ott történnek a napszámosságok s ott állapítják meg a jövő heti napszámárakat. Hacsak valami baj nincsen akkor, akkor ezen a jeles aktuson ott szokás lenni mindenkinek. Ha azonban még sem lenne ott, akkor ott van a szomszéd, az elviszi neki a levelet barátságából.

Hát bizony ilyen lassú odakint a levél útja. A Borsodi számadónak küldött levélé még lassúbb, mert az ilyen gulyásféle embernek nincsen meghatározott csárdája. Nem egy helyen van, ha a mező fűvét föllegelte a jószág, odébb megy vele. S habár egy-egy gulya nyolcszáz darab szokott lenni, a buckák között úgy el tud velük tűnni, hogy kész mesterség a rátalálás. Hát ilyen helyre már csak akkor jut ki a levél, ha valamely lovasrendőrnek éppen a pusztán keresztül van az útja s ha már arra jár, megkeresi azt a gulyát, amelyben neki is legel az üszője.

Most éppen ez az eset, Kazi András öreg pusztázó lovaslegény viszi is a levelet. Dél tájban van az idő, a tájon a vénasszonyok nyarának langyos napfénye játszik. A gulya hever a dörgölöző fa körül, a gulyások a cserényben vannak, ebéd irányában. Most jó ebédet kászolított a szárnyék-ember, tejes-levest bennefőtt tarhonyával. Kanalazza kiki a bográcsból a tulajdon maga kanalával.

Ugatnak a kutyák. Egy ember föláll, hogy messzibbre ellásson. Mondja, hogy lovasrendőr látszik, erre tart.

- Melyik?

No, nem nagyon lehet melyikezni, mert nem olyan sok van.

- Alighanem az öreg Kazi András, mert Tóth Mártonnak fekete lova van.

Ez meg pej, tehát nyilvánvaló, hogy Kazi András ül rajta.

- Alighanem levelet írt a fiam - gondolja Borsodi, de nem mondja, mert hátha, úgy lehet, nem is írt levelet a fia.

Nyugodtan kanalaz tovább, mert várni kell. Nemcsak várni kell, hanem várni is kell tudni. Nem szabad mutatni itt az emberek előtt semmi kíváncsiságot, az apának a fia iránt való szeretetéből semmit, de semmit, mivelhogy az ilyesmi csak asszonyoknak való. Ami a várást illeti, Kazi egy kicsit várhatja is. De ez nem ok nélkül van. Ha valaki kilátogat a gulyához, hogy föltekintse az üszőjét, annál az igen nagy darab szégyen volna, ha a gulyához menne, hogy mutassa meg neki a jószágját. Azt magának a gazdának kell megtalálni, hogy melyik az övé a nyolcszáz darab közül. Ez a tarka jószágnál nem nehéz dolog, de a régifajta fehér magyar

baromnál már nem olyan könnyű, mert nagyon egyformák. Ráadásul most, delelés idején fekszik is a gulya s így a nagyságban és a testállásban levő különbségek sem mutatják magukat.

Idővel azonban azért Kazi csak megtalálja az üszőjét és megnézi. Szól neki: - Kajla - amire az üsző fölemeli a fejét és a gazdájára tekint. Hát jól fölpendült, mondhatni, megéri a fübérét. Kazi le is száll a lóról, az üszőt fektéből fölkergeti s úgy gyönyörködik benne. Szép az ilyesmi.

Idősb Borsodi Bálint csak várja, míg majd a cserényig eljön. Mán halad arrafelé, a kutyák üdvözlő beszéde mellett. Köszön. Adjon Isten. Hát adjon Isten. Hát löhet-e? Hát löhet. Hát mire végzik? Hát ehun e. Egészségükre szolgáljon az ebéd. Köszönjük, tessék velünk tartani. Hát csak Isten áldásával.

Ugyan, hiszen már nem is igen van a bográcsban, de a sajtot meg a kenyeret kiteszik a padra, a tülökkel együtt, amiben a só és a paprika van célirányosan összekeverve.

No, pár falatot tisztesség okából is enni kell. András lovát egy bojtár elviszi itatni, maga András pedig vág egy szeletet a sajtból. Jó nagyon a tehénsajt annak, aki szereti. Rozskenyérrel. Sóval, paprikával.

- Hát erre járt kend? - kérdezi Borsodi.

- Erre - mondja Kazi. - Pöcsétöt vittem Széli Jánosnak. Már mögint hivatva van be a városba, a törvénybe.

A bírósági idéző-cédula még mindig pöcsét. Sok száz éves szaga van ennek a szónak. A pecséttel való törvénybe idézésnek megmaradt nyoma ez. A citatio cum sigillio. Már másfelé az emléke is elhalt s ott él a nagy csendességek birodalmában, ahol minden aludni látszik.

- Ugy hát? - mondja Borsodi.

- Az - feleli Kazi. - De mondom, ha már erre járok, elhozom ezt a levelet is kendnek. Úgy gondolom, hogy alighanem a lentvaló fia levelezi benne kendet.

Borsodi nyugodtan nyúl a levél után s kibontja a takaró papirosból. Csakugyan, ez a fia levele. Mit ír vajjon? sorsa hogy áll? talán baj érte?

Mi van a paraszti katona levelében? Nem sok. A táborokban kis levélpapirost árulnak a kantinok, a katona betűi meg nagyok. A fegyver elhúzza a kezét, akár csak a kapanyél. A katona nem is mondja, hogy levelet ír, hanem azt mondja, hogy rajzol. Maga-magát gúnyolja vele. Mert csakugyan külön-külön rajzolja a betűket, mint az iskolásfiú, aki most tanul írni. A nagy betűkből kevés fér föl a kis papirosra. A szavak a levél elején s a levél végén jóformán mindig ugyanazok, csak a közepe táján van valami új mondanivaló. Az eleje ilyenforma: „Kelt levelem a Kistanyán, ide alá az Artorácba, október 20. 1912. Szeretett szülő anyám és tanító apám és kedves testvéreim. Kívánom a jó Istentül, hogy ezen pár sor írásom friss jó egészségbe vagyok, melyhez hasonlót maguknak is kívánok. Továbbá tudatom, hogy Roza ángyi fia, a Sándor is friss jó egészségben van, melyhez hasonlót maguknak is kíván.” Ez az eleje. Ez lefoglalja a kis papiros egyik oldalát. A vége pedig: „Ezzel bezárom levelem, sok jó egészséget, hasznos munkát kívánok, tisztölöm Roza ángyit, a Vén Jánosék Pirosát, a Jóska sógort, a Mihály bácsit, ha érkezésük van, küldjék ezen levelemnek mását és a Pirosnak adják tudtul, hogy tisztölöm...” Ami a levélnek az eleje meg a vége közé jut, az az újság.

Borsodi lassan olvassa a levelet. Lassan, úgyszólván minden betűt külön. Foglalva. I-es -: is, te-e: - te, nő, té-ü: tü, lö: istentül. Hangosan megy ez, a többiek hallgatják s egy fiatal bojtár csodálattal gondolja, hogy milyen jó fogalma van a Bálintnak odalent a katonaságnál.

Egy helyen aztán ezt olvassa ki a levélből az apa:

„továbbá tudatom kedves tanító apám és édös szülő anyám, hogy ha háborúról van a szó otthon, annak hitelt ne adjanak, énfelüllem aggodalommal ne legyenek s a szívüket ebbe a gondolatba ne szaggassák, mert elmondta a kapitány úr, hogy ő fölsége öreg létire nem akarja már, hogy háború történjen, hanem hogy a szolgálatot pontosan köll tartani, minekutánna komoj dologba vagyunk...”

Borsodi abban hagyja az olvasást s most már szívéből fakad föl a sóhajtás:

- Hála Istennek...

Az emberek hallgatnak, csak a gondolatok forognak a fejekben, hogy jó fiú ez a Bálint, nem hiába, hogy szülőszerető volt világéletében, még most is csak a vigasztalás szavait küldi nekik. Míg más hány van olyan, hogy örökké panaszokat levelez haza, hogy csak pénzt küldjenek neki.

Kazi lovasrendőr, mint tapasztalt fegyveres, aki itt a pusztán a hatalmat képviseli, azt mondja:

- Löhet, hogy úgy lössz. Löhet, hogy nem úgy lössz.

- Hát én csak úgy gondolom - borul el Borsodi. - Nincsen ebben okos embör. Furcsa idő jár. A holdnak mindig nagy udvara van. Néha szömez az eső, pedig nincs is mibül. A jószág is nyughatatlan.

Egy bojtár beleszól:

- A kupecok szödik a lovat.

Igen, vannak ilyen jelenségek. A kutyákat ugyan nem szedik a kupecok, mivelhogy minek kellene nekik, de a kutyákban is valami különösség észlelhető. Néha minden ok nélkül kirohannak a gulya közül a mezőre és nagy ugatásokba kezdenek. Mit ugatnak ilyenkor?

- Ahun a! - kiáltja a Jancsi bojtár. - Hát az mi?

Mind arrafelé néznek, amerre a Jancsi mutat.

A messzi távolban, ahol a föld széle az ég aljával ölelkezik, a tűző napsugárban látszik, hogy valami fényesség fut végig a föld peremén, de igen nagyon sebesen. Úgy száguld, mintha lovasember vágatna vele, de nem látszik sem ember, sem más teremtett állat, csak maga a kápráztató csillogás siklik tovább teljes csendességben.

Megdermedve nézik. Még a gulyabeli állat is, amelyiknek éppen arra volt a feje, odabámul.

Kazi András pusztázó katona hirtelen a lovára kap. Neki kötelessége megtudni mindent, ami a pusztán történik. A másik pillanatban már vágat is a kutyák nagy ugatása között a titok után, szinte röpköd a kardja az oldalán.

Azonban messze van odáig. Vágat Kazi, ahogy csak bírja a ló, de a fényesség egyre jobban távolodik s utoljára eltűnik a fiatal akácok erdő fái között.

Kedvetlenül tér vissza idő multával habos lován.

- Nem birtam utolérni - mondja.

Hát hiszen nem is lehet az ilyent utolérni. Ezek földöntúli dolgok. Jelzések, amik akkor történnek, amidőn valami veszedelem következik. Borsodi számadó is búsan legyint a kezével:

- Irhat a gyerök, amit akar. Beszélhet a kapitánya, amit csak akar. Mikor már jelönségök vannak...

S az emberek elszomorodva tekintenek maguk elé. Valóban, jelenségek vannak, amik intik az embereket és figyelmeztetéseket tartalmaznak.

Pedig mindössze annyi történt, hogy a puszta másik szélén lakó Vadlövő Mihály, közismert rossz csont, e napon új, fényes biciklit lopott a városban s azon karikázott hazafelé.

Vasút akar lenni.

Hogyan támad az út? Ezt bajos tudni, de elnézni lehet. Mikor a réti semlyék, vagy a legelő fölszabadul tavasszal a hó alól, apránként gyalogutak keletkeznek rajta. Hosszában és keresztben. Idő múltán kitaposódnak, a lépések alatt a fű elsárgul rajtuk: a zöld mezőben ez a sárga vonal mutatja, hogy ez az út. De ez az út sohasem egyenes, pedig semmi oka sincs rá, hogy a sík mezőn ne legyen egyenes. Mégis mindig csak girbe-gurba. Ahogy az első ember ment rajta keresztül, ahogy utat vágott a csatakos mezőn, a többi mind utána ment, szóval, mint mondani szokás, nyomon járt. Mehetne a mezőn másfelé is, de nem megy. Hegyes vidéken ez más, mert ott kerülgetni kell a köveket, itt azonban mit sem kell kerülgetni. A menés a mező minden részén egyforma lehetne, az út rajta egyformán jó, vagy egyformán rossz. Időt is takaríthatna az, akinek sietős dolga van, ha egyenesen haladna a mezőn s nem kanyarogna rajta úgy, ahogy az út kanyarog. Az elmélet ezt így mondaná, de a gyakorlat nem így mondja. Ahogy az az ember kanyargott, aki tavasszal legelsőbb vágott, úgy kanyarog utána mindenki, aki arra jár. Miért? Ki tudná? S miért kanyargott az első útcsináló? Azt sem tudni. Talán tócsák voltak még a nedves földeken s azért kerülgetett. De azok már elmúltak régen s az utána következő utasok már a nem létező pocsolyákat kerülgetik. Ez így van. Mert kell valami előljárónak lenni, aki nekivág valaminek. A többi pedig halad utána. Ez egy kicsit sajtószerű dolog. Ha a juhász át akarja hajtani a nyáját az árkon, a birka nem megy. A juhász rájuk ereszti a pulikutyákat. Azok ugatják, marják, harapják a birkát, a hátukra ugrálnak s úgy tépik dühükben a fülit, de a birka mégsem megy. Akkor a juhász fölveszi az öreg kolompos vezérürüt s átveti az árkon. Akkor azután valamennyi birka ész nélkül tolakszik át az árkon, még le is tapossák a gyengébbet a nagy igyekezetben.

Más azonban a kocsisút. Hát azt ki tudná megmondani, hogy a sík mezőben az miért kanyarog minden ok és értelem nélkül? Azt mondják, hogy azért, mert itt az a tanya van, amott az a tanya van és az útnak szokása, hogy a tanyáknak közelébe kanyarog. Pedig dehogy. A tanyák legfőljebb száz évesek s az út több évszázados. Az utak előbb voltak, mint a tanyák, amiként, hogy nem a víz folyik arra, amerre a városok vannak, hanem megfordítva. Némely alföldi út dombon megy keresztül. Az ilyen út a régi használat nyomán úgy ki van vágva, hogy az út két oldalfala a kocsiban ülő ember fejével van egy magasságban. Pedig ezt az utat nem vágta ki senki, hanem ezt a rajta való járás vágta így le a dombból. Úgy lehet, hogy ezer esztendőnek ez a járás-keleése kellett ehhez. S ezer év előtt az az ember, aki itt utat tört, miért éppen itten tört utat? Azt mondják, hogy ez a véletlenség műve, mert hiszen valamire csak kellett mennie, ha már éppen menni akart. Ez igaz, de azért az sem egészen úgy van. Nálunk az az út, amely a tanyára visz, hosszú darabon át szigorúan Szeged és Dorozsma határán fekszik, lombos vidéken, már amennyire mifelénk ilyesmiről beszélni lehet. Ez is olyan sok évszázados-forma út. A két oldalán szőlők, amik homoki borokat teremnek. Az út széles ugyan, nem is országútnak nevezik régi nyelv szerint, hanem marhahajtóútnak, de azért mégsem szélesebb, mint tizenöt öl. Miért van éppen itt? Azt mondják azért, mert itt a határ. De hiszen nyilvánvaló, hogy az út régibb, mint a határ. S az út két oldalán a szőlők két különféle bort teremnek, más íze van a dorozsmai oldalon lévő bornak s megint más íze a szegedi részen termettnek. A szőlőtőke ugyanaz, a kezelés módja ugyanaz s az út által kettéválasztott szőlőkben mégis más ízű bor terem. Aki legelőször járt erre kocsin, aki legelőször intézkedett az iránt, hogy ne más felé, hanem tisztán csak errefelé legyen az út: hogyan találta meg az a régi ember a földek minőszerűsége között való elválasztó határt? Ez a kérdés azonban szintén azon dolgok közé tartozik, amikben nincsen okos ember.

Más azonban a vasút. Ez már ugyancsak új dolog, ez nagyszerű dolog, amiről azt mondja a régi katonai nóta:

*Sikojtozva, mint az vason az bagon,
Kedves rózsám kinézött az ablakon.
Mindkét szömöm könnybe lábadt,
Úgy néztem én teutánad galambom.*

Ilyen a vasút ott, ahol van. Hát ahol nincsen? Azt lehetne mondani, hogy ott semilyen. De erre is el lehet mondani: hogy pedig dehogya. Ott kint, a mély mezőkben elsülyedt tanyák között a vasút a gondolatokban él. Nem a valóságban van meg, hanem a koponyákban. E helyeken irigység tárgya az a másik pusztaszél, amelyen vasút megy keresztül s ahol e tanyai házak ingaóráját a vaskerekű kocsik járásához lehet igazítani. Csak az egészen öregek törődnek vele, gondolván, hogy minek az már arra a kis időre, ami nekik az életből még lemorzsolni való van? De mások mind lesik a híreket róla, hogy akar-e vasút lenni, hogy csinálják-e vajjon s a gyermekek, akik még sohasem láttak ilyesfélét, esténként e szörnyeteg vasbikák felől álmodozva alszanak el a kuckóban.

Egyszer csak jön egy úrforma a határba kocsin, több emberrel, meg sok színes karó a kocsin. Ez az úr a mérnök, vagy pedig nagyobb tiszteletadás okából földmérnök, mivelhogy a földet méri föl. Az emberei pedig lánchúzó mérnököknek neveztetnek és sok bort szeretnek inni, de nem csoda, mert nekimennek a lánchúzásban akár a víznek, hát hideg időben belső meleg erő szükséges ide, az pedig a borban van. A mérnöknek van hosszú messzelátója, amely háromlábra jár és van a mérnöknek sok makfája, amely szó megint térképet jelent s a mappából formálódott. A mérnök mindig cigarettát szív, aminél fogva csak sovány, ami azonban szintén nem csoda, mert a mérnök odaföl a Budapestbe a heptikus iskolába szokta tanulni a messzelátás tudományát.

Ahol a pusztaszélen a háromlábú masina hol itt, hol ott feláll, ahogy a tarka karókat a lánchúzókat itt, amott a földbe leszúrják, ahogy a mérnök a rézcsövön nézdegél keresztül s a keze-fejével hol erre, hol amarra kergeti a legyeket az orra elől, (pedig így ilyenkor ősszel már már muslinca sincsen: hát mi baja velük?) mindez különös dolog arra kifelé és sok szóbeszédre ad alkalmat.

- Hát ez hozza a vasutat? - kérdezik gúnyosan némely kételkedők.

Más emberek, akik régebben fiatalkorukban mint kubikusok világot láttak s értenek az efajta tudományokhoz, csendre intik őket, mert úgy áll a dolog, hogy csakugyan így és nem másképpen képződik a vasút.

No, ha így van, a más. A mérnök a gárdájával együtt kezd abban a tiszteletben részesülni, amelynek a hatalmasak irányában való megnyilvánulás a szokása. Legélénkebb érdeklődés kíséri most már azt, hogy merre jár a háromlábú masina. Mert bizonyosan arra megy majd a vasút is. Tóásó Biacsi Ferenc, akinek a tanyájában a mérnök meghálni szokott, általános irigykedésben, megszólásban és meggyanusításban részesül. Mert bizonyosan kifurfangérozta már magának a mérnöknel, hogy az ő tanyáján lesz az állomás, mindjárt a kukoricagóré mellett.

De jól van ez így, hogy a beszéd megindul. Mert voltaképpen az előbbhaladásért való törekvések ezek. Továbbá, mikor a mérnök már minden szerszámával és cselédjével elvonul a mezőkről, van legalább a téli estéken odakint miről beszélni. Például Sós Szabó Pál azt mondja:

- Az én földemön ugyan ingyen nem mén körösztil. Ha mönni akar sajátítson.

- Hát hiszen nem is ingyen akarják azt - vélik mások.

- Az más, - feleli Sós Szabó - azt mög lehet érteni. Hanem amúgy, azt már nem. Mert tudja kend, a szó: szellő, a kontraktus: az csak papiros. Hanem a pénz a fundamentum.

Néma csend és hallgatás van.

Most Nyerges Kiss István szól, mint öreg ember:

- Én pedig ingyen is odaadom a földem sarkát, ha arra kerül a vasút.

- Jaj, - feleli Sós Szabó - hiszen akkor elbukott kend. Ha beépítik a kend földjébe a vasúti töltést, hát akkor hogy megy kend rajta köröszül a föld másik részébe szántani az ekével.

Most az emberek Nyerges Kisst nevetik, de egyben gondolják, hogy van annak magához való esze. De csakugyan, Nyerges Kiss azt feleli Szabónak:

- Mondtam már, hogy csak a földem legsarkát ígértem oda; hát azon túl már hova haladjak az ekével?

Most erre még hangosabb a nevetés, de most már Sós Szabónak a rovására. És Szabó elkese-rülve a gúnyos kacajon, mérgében félreteszi még az idősebb iránt való tiszteletet is és így adja föl a kérdést.

- Kend talán a városi urak szószólójává szegődött? Ugyan mi fizetés jár érte?

De Nyerges Kiss István csak szótlanul legyint egyet a kezével erre a beszédre. S a népek most már reá nyugalommal tekintenek. István bácsi helyt állt. Helyt állt no, bárki bármit beszéljen is.

Mindezek azonban csak a kezdetnek a kezdetei. Mert azután jön a java. Mikor a nagy lassú medvék, a hivatalos apparátusok megmozdulnak a vasút irányában és megkezdik a bejárást. Két fajtája van ennek is. Az egyik a közigazgatási bejárás, a másik a műtanrendőri bejárás. A különbség a kettő között az, hogy amikor a közigazgatásra járnak be a hivatalosak, akkor még nyoma sincsen a vasútnak, ellenben mikor műtanrendőrileg járnak be, akkor már kész a vasút, megy is, fűtyül is, csak hogy nem hivatalosan megy s nem hivatalosan fűtyül. A műtanrendőri bejárás után azonban már hivatalosan gázolhatja el azt a pusztai kivert bikát, aki nagy magabizakodásában nekiment a jött-ment vasbikának, hogy kiszorítsa a határból, amelyben eleddig csak ő volt az uralkodó erő, tekintély és hatalom.

De ez még messze van. Ezúttal csak közigazgatásilag járnak-kelnek mindazok, akikre a törvény a hivataluknál fogva rájuk parancsolta, hogy értsenek ehhez a mesterséghez. Mert ehhez érteni kell, most dülvén el az egész vasút sorsában az, hogy merre menjen.

Ez pedig nagy kérdés.

Mert ha e tekintetben Luklábú Csülkös Monori Kiss István kintvaló gazdálkodó polgártár-sunkat fölkérdezzük, Istvánnak az a nézete, hogy ő nem bánja akármerre megy is, de az ő tanyája udvarán föltétlenül keresztülmenjen, mert ő egyenesen az ereszet alól akar a vasútra fölszállni. Továbbá a vasút az ő udvarába úgy kanyarodjon, hogy azt nem bánja, ha a széna-boglyák a túlsó oldalakra essenek, de a kút mindenképpen az innenső oldalon maradjon. Ezt megkívánja a jószágítás, továbbá az apró libai, kácsai és csirkéi szempont, nehogy ital végett a túlsó oldalra levő járkálások folytán elgázoltassanak szegények.

Miután körülbelül a lapos mezőkön majdnem mindenki így gondolkozik, a hivatalos uraknak főhet a fejük eléggé abban, hogy most már csakugyan merre menjen a vasút.

A muszka császár megteheti azt, mikor már fölbosszankodik az ilyenféle érdekeltségi háborúkon, hogy a léniával egy egyenes vonalat húz a térképre s az mondja: erre menjen a vasút. Alkotmányos országban azonban nem történhetik ilyesmi - véli Luklábú Csülkös és ehhez mindenkinek hozzájárulnak.

Azonban bárki bármit beszéljen, szép azért elnézni az ilyen tülekedést. Egyéni érdekek harca ugyan, de mégis csak az általános fejlődés csatája.

Hiszen az emberek nem olyan bolondok odakint sem, hogy ne lennének belegyőződve abba, hogy úgysem mehet be minden tanya udvarába az a vasút, de mégis küzdenek, próbálkoznak, erőlködnek, igyekeznek: eleven cáfolatául annak a vádnak, mintha a kint élő népben az előbbre való haladás ügye felől elfásulás tartózkodna.

Egy formás menyecske, úgy a negyven év körül, igen csak dörgölődzik az urakhoz, akik a makfákon az utat szerkesztik. Kocsival megy utánuk s ahol csak megállnak, mindjárt köztük van.

Már mikor nem állhatják, megkérdik tőle:

- Ugyan melyik földben érdekelt?

- Én? - mondja az asszony. - Én? Ezen a tájon már semelyik földben sem. Én arra beljebb való vagyok. Az én földem mellett úgy is elmegy.

- Hát akkor mit kínlódik itten velünk ok nélkül?

- Azért, - magyarázza a menyecske - hogyha majd möglösz a vasút, az én fiamat tögyék bele fűtőnek...

A bizottság kocsin jár. Az úgynevezett érdekeltség egy része szintén kocsin követi, vagy pedig gyalog. A homokon ugyanis nem sok különbség van a kocsin való menés és a gyalogjárás között. Sőt a gyalogjáró az ösvényeken néha hamarabb odaér ahova kell, mint aki a kocsival az utakon kanyarog.

Föltűnik egy szálás, erős tartású idős ember, aki nincsen kocsival, de minden megállási helyen ott van.

Figyelemmel hallgatja a tárgyalásokat, de nem szól bele semmibe. Szóval nem zavarja a vizet.

Csak néha kérdezi:

- Hát erre mén?

- Igen.

- Erre a Vödörlopó Dobó tanyájának?

- Hát.

- Úgy hát - szól elgondolkozva, amikor a kocsik megint megindulnak, ismét csak megy utánuk.

Egyszer azután megkérdezik tőle szintén egy megállóhelyen:

- Bátyám, maga miben érdekelt?

- Sömmiben - feleli kurtán.

- Hát akkor miért fárasztja itt magát?

- Hát tudja, - feleli az őszes ember - én már úgy se éröm mög ezt a vasutat. De tudni akarom, hogy ha majd legalább lösz, hát merre mén.

Az urak beleszólnak:

- No pedig most már nem olyan hosszú lesz a várakozás. Megérheti még, hogy füttyül a vasút. Hány éves? Hatvanöt?

- No - mondja az öreg. - Följebb.

- Hetven?

- Följebb!

- Csak talán nem nyolcvan?

- No, - neveti a vénség - annyi sem. Hanem kilencvenkettő. Tudják az urak, én még abban az időben születtem, mikor Ferenc császár megbukott a feketehasú bankókkal.

Hát nem lehet tagadni, jó levegő van ezeken a külső részeken. Fényes tekintetével az emberekre nevet és akácok illatos virágai peregnek a fák hegyéből a vén fejekre.

Félkézkalmárkodás.

Már nem él az, aki kitalálta, hogy a dülőföldet dülőföldnek hívják, mert ha élne, meg lehetne kérdezni tőle, hogy miért nevezte el ennek. Mert a dülőföld nem dül semerre, se jobbra, se balra, hanem fekszik a dülőutak között. A dülőút sem dül semerre, legfőlegb a ló dül ki benne nagy esők idején. De mégis csak így nevezik mind a kettőt. Ami egyébként nem baj, mert nem a név a földolog, hanem a föld.

A dülőföldek pedig szépen keresztben állanak a dülőutakhoz. Egyik felükkel ezen úthoz, a másikfelükkel a másik úthoz, mintha valamely, a földre fektetett létra fokai volnának a közbeeső ürességgel. Az egyik darab dülőföld Jó Jánosé, a másik Kis Mihályé, a harmadik Pál Józsefé. Azután van még több jobbra, balra is, mert a dülőutak létrája hosszú. Egyik darab föld vékonyabb, a másik vastagabb, mert ez így van, miután az ujjunk sem egyforma. A sok dülőút egy kis darab birodalom így együttvéve. A földek nincsenek elkerítve egymástól, csak egy vékonyka üres csík mutatja, hogy hol végződik az egyik tulajdon s hol kezdődik a másik. Ilyen helyeken bizony tág mezeje van a lopásnak.

Mondják, hogy a földgömb túlsó oldalán, a szigeteken laknak meztelen népek, akiknek a beszédéből hiányzik a lopás szava, mivelhogy nem is tudják, hogy mi az a lopás. Ez valószínűleg onnan van, hogy olyan kevese van egyiknek is, másiknak is, hogy nem érdemes ellopni. Majd lopnának ott is, ha volna mit. Mint ahogy nálunk is lopnak a mezőn.

Ott a legkönnyebb. Mást mindent, pénzt, ruhát, bútort, kerítések és falak mögé tesznek, závarok alá rejtenek, de ami termőben van a mezőn, arra nem lehet lakatot tenni. Legfőlegb azt lehet őrizni, hogy ha már lopnak, legalább keveset lopjanak. Nagyobb területeknél, uradalmaknál szokásban volt, hogy a föld szélét köröskörül keskeny pántlikában kiadták bérbé, vagy odaadták feliben, harmadában. Így csak a feles lopott, mert más tolvaj a feles földjén már nem jött át. Az csak a felest lopta. A feles pedig azt, amit tőle loptak, visszalopta az uradalmi földből. De nem lopott többet, hanem csak annyit, amennyit tőle loptak, tőle pedig a vékony és keskeny pántlikaföldről nem sokat lophattak, amiből nyilvánvaló, hogy az az uradalmi igazgató, aki ezt az eljárást követte, szerencsésen oldotta meg a kérdést.

Háthiszen az bizonyos, hogy csak onnan lopnak, ahol van. Nem sokat lopnak. Csak éppen, hogy valami lefölozést tesznek a jut is, marad is régi igazsága alapján. Nem meggazdagulásért lopnak, hanem csak az élhetésért. Nagyon különböző dolog ez. A csalásokban is vannak szent csalások, hát a lopás sem egyforma. A kocsisok nagy része például szereti meglopni a zabos ládát. De az egyik kocsis a lopott zabot a lónak adja, mert szeret büszkélkedni a gazda előtt abban, hogy az ő keze alatt milyen jó húsban vannak a csikók. A másik kocsis meg azért lopja meg a zabot, hogy beváltsa italra. Mind a kettő a gazda vagyonát lopja, azzal a különbséggel, hogy az egyik azt, amit a gazdától lopott, visszalopja a gazdának. Belelopja a lóba.

Látott már valaki olyant, hogy mikor a dinnyeinda a kukoricásból kifolyik az útra s ott nevel egy szép dinnyét, hogy az ott maradt volna? Nem, ilyent nem igen lehet látni. Pedig a dinnye indája ki szokott néha az útra folyni, ha az elővigyázatos gazda más irányba nem tereli. Nevelni is szokott ez inda végén gyümölcsöt. A gyümölcs egy darabig ott van, még kicsinyellik arra, hogy a kocsival megálljanak érte. Nem érdemes. De idővel azután csak eltűnik onnan.

Azt mondják ilyenkor: gazdája került. Csak úgy mondják, hogy gazdája került. Csúnya szó az a lopás, minek azt kimondani. Inkább csak úgy gúnyosan mondják a lopott jószágról, különösen, ha vásár alkalmával lopódott, hogy öt ujjon vötte. Az már csak igazán nehéz vétek,

mikor valaki másnak a földjét, az örökföldjét, az életet és megélhetést adó földet rabolja: mégsem mondják felőle, hogy ellopta, hanem csak, hogy: elszántotta.

Van eset rá, hogy kapálás alkalmával a munkásnak kialszik a pipája. A kialudt pipát nem akarja a szájában tartani, de nem tudja hova tenni. A mellényzsebbe tenné, de a mellény már régen rámelegedett s levetette magáról, valamely karóra akasztván. A fölthajtott szélű kalapok idején kalapszélben is tartották a pipát, de a fölthajtott szélű kanászkalapok divatja már régen elmúlt. Szokás volt ezelőtt a pipát a korbca akasztani, vagy hátul a nyakon az ingbe dugni, ahol megállt, mint valamely cserepecsik. De mivelhogy a dohány folyton-folyvást drágult, a pipák egyre kisebbek lettek, a száruk pedig megrövidült. Hát ezzel a rövid szárral a pipát már a testi fehérruhára nem lehet akasztani, mert onnan kiesik s a gazdája maga tapossa bele a homokba. Hát ilyenkor nem csinálhat mást a pipával a gazdája, mint hogy leteszi valahova a földre. Valami jelesebb helyre, ahol azután, ha megint kell a pipa, megtalálhassa.

De nem találja meg. Mert egy másik munkás, ahogy arra ment, meglátta a pipát. - Ejnye, de alkalmas kis pipa! - gondolja. Ezt el kellene lopni. De nem úgy gondolja, hogy lopni, hanem csak úgy, hogy csenni. A vétkes vágy ugyanaz, de a szó szebb. Ha pedig katona is volt az illető, akkor azt sem gondolja, hogy csenni. Mert a katona sohasem lop, nem is csen, hanem csak fog. Elfogja, amit akar. Mert olyan a hadi tudomány. Elfogja, mint az ellenséget.

A munkás tehát, látván a pipát, bűnös gerjedelmei támadnak. De lopni szégyen, csenni sem illik. A pipát „megtalálni” sem lehet. A pipa helyzetéből, ahogy fekszik a földön, meglátszik, hogy az nem elvesztve, hanem gondosan odatéve van. Azt még majd keresni fogja a gazdája. A munkás tehát összeszed egy csomó száraz levelet, gallyat és azt elhelyezi a pipára. Olyképpen, mintha a szél fújta volna oda. Mikor a pipa gazdája jön s keresi a pipát, nem találja. Az az eszébe sem jut, hogy a pipa a száraz levelek alatt van. Boszankodik a veszteségen, de nem szól semmit senkinek a dolgról, nehogy kinevessék, mint Dicső Miskát, aki a kukorica-táblán toronyiránt tette le a csizmáját és sohasem találta meg többé, mert akárhol állt, mindig toronyiránt állt. A másik ember meg időmultán kitakarja a levelek alól a pipát és a tulajdonába veszi. Találta s így, ha később a pipára ráismernének is, szó nem érheti érte. Valamely tárgynak ily módon való megszerzését nem lehet lopásnak nevezni. A megszerzés e módjának külön neve van. Úgy mondják: gazt vetett rá.

Almaérés idején a szőlőben lehet néha látni a szőlőhártyák között vagy valamely bokor tövében egy kis homokkupacot. Persze nem mindig lehet észrevenni, de néha mégis észrevevődik. Hogy az ottan nem a maga valóságától való kupac, hanem hogy ott a homokot valaki valamely okból kézzel húzogatta össze. Ha az ember a kupacot megrúgja, három-négy alma gurul ki a homok alól. Ez már a lopási vágy netovábbja. Mikor jó almaszüret van, úgyis annyi az alma, hogy akár beteggé eheti magát belőle mindenki. Föl se kell mászni érte a fára, a fák maguk hajtják le az ember elé gyümölcscsel dúsan megterhelt ágait. Tömegesen hevernek az almák a fák alatt, ahogy érett korukban a homokra potyantak. S a kupac alá földelt nyárialma ott úgyis elromlik. Mégis akad olyan ember, hogy könnyebb a lelkének, ha néhányat belőle eldughat.

- Kutyaszkás ez, - véli a kapás.

Van benne valami. Ha sok csontot vetnek a kutya elébe, amit nem bír belőle megenni: elássza, hogy az valamiként a másik kutyának ne jusson. Ha negyednap azután szűk esztendeje van, keresi a csontokat. De akkorra már elfelejtette, hogy hova ásta el. Ilyenkor szaladgál az udvarban és mindig a földet szaglássza, hogy hátha megérzi valahol a csont szagát. Néha megtalálja, néha nem. Ha nem találja, mérgében elnyújtja hosszan a nyakát és fölugat az égre. Pedig tudhatná, hogy az ő beszéde úgy sem hallatszik a mennyországba.

A dülőúton kocsival halad Jó János a dülőföldek felé. Igazság szerint Joó János, úgy is írja a nevit, mert régi nemes s a régi erdélyi diploma is megvan még valahol az öreg menyasszonyi ládafiában. Apaffiék meg a többi nagyságos urak idején könnyen járta a fej- és jószágvesztés kimondása odaát a kis bérces hazában s az emberek, ha ott is hagyták a jószágjaikat, de a fejüket jobb szerették, ha a válluk közt marad: ilyenkor az emberek kiszöktek Erdélyből lovastól-nyergestől, egy nyargalt szolgástól s belevették magukat Magyarország pusztabéli alföldi népei közé. Sok rokonvér került azoknak alkalmával ide elő. A régi kutyabőr még itt-ott hever valahol, ha ugyan a játékos unoka szét nem tépte; ha kedve telik benne, hadd tépje: kinek kell az már? Nemrég is vettem egyet a jogos tulajdonosától öt forinton, olcsó árú az manap itt, csak Bécsben drága.

János tehát halad a kocsival, két ló van előtte. A kocsin van János, meg a kis gyerek. Azon rövid úthoz, amit János most végez, elég volna egy ló is, az is kihúzná a kocsit a dülőföldre. De ezt nem úgy kell tekinteni. János úgy is kifogja a lovakat a dülőföld végében s a lovak az árokpart fűvén lelegésznek a kis gyerek felügyelete alatt. S miután az árokpart fűve a senkié, János ezúttal ingyen ad uzsonnát a lovaknak, anélkül, hogy a saját szénaboglyáját rongálná. Érthető, ha inkább két lovat etet így tavalyi árban, mint egyet. Mert messze van az még hej! hogy a szigorú télen átessünk s van eset rá bizony, hogy az ember magától meg a kis családjától vonja meg a fűteni való szalmát, hogy a ló az istállóban ne éhezzen és az éhségében való fájdalmas nyerítései ne hallatszanak.

János odaér a maga földje széléhez, mert hiszen idővel mindenhova odaér az ember, még a temető kerítéséig is. Kifog, a gyerek is leszáll a földre, János pedig, mint tulajdon maga bemegy a dülőföldekbe s hamarosan el is tűnik köztük, mert a földek ezúttal kukoricatermesésre vannak berendezve. Állnak tehát rajta a kukoricaszárak rengetegei. János belemegy a szárrengetegbe s eltűnik. De ez csak úgy van, mint mikor a rác papot figurázzák a sad vidis, sad ne vidissel, hogy egy kicsit láttok, egy kicsit nem láttok. Mert János nemsokára ismét előtűnik, hozván két kézzel az ölében egy igen szép, nagy úri tököt, mert megadta az Isten az ilyesmihez a magyarnak a módot.

A kis gyerek vidáman kiált föl:

- Jaj de szép tök, édesapám! Ilyen szép tök a mi földünkön nincsen!

János a gyermeki kedvtelés örvendező szavaira komoran felel:

- Mán hogy beszélhetsz ilyesmit? Hiszen én is ültettem ilyent.

No, a gyerekek ez annál jobb, mert hiszen a gyerekekre nem tartozik az a valóság, hogy János a Kis Mihály földjéről hozta a tököt. A töknek pedig ez tökéletesen mindegy. Az ő sorsa úgy is az, hogy János a földhöz csapja teljes erővel, minélfogva szétreped. A tök ezen szétrepedt állapotában most háromféle szolgálatot teljesít. Elsősorban a fűvés után konfekt a lovaknak. Másodsorban a gyerekek multság és foglalkozás, hogy bicskával hasogatja a tököt s így darabonkint adogatja a Madárnak meg a Rárónak. Harmadik sorban pedig az érettebb magjait kiválogatja s elteszi a zsebbe. Ha megszáradnak, az jó enivaló s a világ legolcsóbb eledele, mert az evésébe hamarabb belefárad az ember, mint sem jóllakna.

Nagyon vékony dülőföldje van ennek a Kis Mihálynak. Mondhatni nem valami híres gazda és sok kis családja van neki. János tehát úgy határoz, hogy nem is igen háborgatja tovább a vagyonában, legfőlebb a földjéről még egy tököt kivisz majd a lovaknak. Ellenben a harmadik szomszéd, az a bizonyos nevezetű Pál József, sokkal tehetősebb. Van neki másfelé is földje, voltaképpen abból él, míg ezt, ami itt van, csak úgy örökölte tavaly. János tehát a kukoricásban erre a földre megy át. Szép a kukorica Pál József földjén is, nem tagadható. János körül-

ményesen szemléli a szárazakat s amelyiken három nagy szép csövet talál, abból egyet letör. Le lehet azt úgy törni, hogy a hiány észre sem vevődik. Különösen ott, ahol sok a termés.

János tehát letörvén a csövet, meglóbálja a kezében és fölhajítja a levegőbe. Már említve volt, de nagyobb bizonyosság okáért ismét említhető, hogy Kis Mihály földje vékony terület. Fölötte a kukoricacső szépen átrepül és lehull Jó János földjére. Egy cső, két cső, a tizedik, a huszadik. János ezt egy darabig úzi. Nagyon mélyen nem megy be a földbe, nehogy esetleg tetten ériék. Hogy ha valaki jönne vele a föld belsejéből szemközt, az elől idején kiosonhasson. Az ilyen embert, aki ennyi ésszel él, úgy hívják, hogy: tartományos embör...

A másik dülőúton, a dülőföldek túlsó oldalán, ugyanekkor szintén odaérkezik kocsival Pál József. A kocsi előtt két ló, a kocsin a kis gyerek, szóval az eset ugyanaz, ami a Jó Jánosé. A lovak itt is az árokszéli füre eresztetnek s Pál József szintén csak a Kis Mihály földjéből hoz ki egy tököt a lovaknak. Az eset ott kezd nem ugyanaz lenni, amidőn a kukoricacsövek repüléséből meglátható, hogy József nem a maga földjéről repülteti a csöveket Jó János földjére. Hanem ez egészen ellenkezőleg van. Jó János földjén dézsmálja meg a három- és négycsöves kukoricaszárazakat. S a csövek, Kis Mihály keskeny birtoka fölött átrepülve, Pál József földjére esnek. Egyébként Pál József is tartományos embör. Nem megy egészen bele Jó János földjének a legmélyébe. Csak úgy szélről dolgozik ő is.

...Idő multán a két dülőúton két kocsi halad különböző irányokban hazafelé. Jó János és Pál József (mert, mint régi regényekben mondani szokás: ők azok), nyugalommal kormányozzák a lovakat azon biztos tudatban, hogy ezen délutánt hasznos munkára fordították. A repülő kukoricákat majd holnapután viszik föltünés nélkül haza: ugyanis majd azon időtájban kezdenek bele a kukoricatörésbe.

Alkonyodik. A nap, amely látta röpülni a kukoricacsöveket, készül a messzi tengerek mélyébe aludni: már fahegyben van. Ezen alkalommal egy öreges férfiú jelenik meg a dülőföldek színterén, üres zsák van a vállán. E férfiú a dülőföldek csősze: Várakozó Savanya Ádám. A régi emberek közül való, Illavát úgy ismeri, mint a tenyerét, minélfogva vagyonzórizetre igen alkalmas. Ádám bácsi távoli figyelője volt a kukoricarepülésnek, de nem szólt bele a dologba, mert hiszen az a dolog, ami történt, a kenyéradó gazdái között történt. Az ilyesmibe beleszólás nincsen, ellenben most, amidőn leszállott harmatával az illatos alkonyat, Ádám bácsi egész éjjelig szorgos foglalatosságban van. A repült kukoricacsöveket mind a két földről egy szálíg elhordja a zsákban a csárdához, ahol azokat azután apránként alkalmas félliterekre beváltja.

Harmadnap reggel, hogy Jó János is, Pál József is a kukoricatörésbe kezdenének, látják, amit nem látnak. Az áthajigált csöveknek nyoma sincs.

- Hát visszalopta a gazembör, - gondolják. - Lám, milyen komisz a világ!

Várakozó Savanya Ádám csöszki hivatalos minőségében arra ballag. Rájuk köszönt a munkában:

- No, hát van-e a száron?

- Hát... hát van, - mondják az emberek.

- Hát hiszen, - feleli büszkén Várakozó Savanya Ádám, - akit én őrzök...

Jó János és Pál József gyanúsán pislognak rá, de egyik sem mer szólni semmit.

Földragasztás irányában.

Körülbelül hat hold az a föld, amin meg lehet élni. A kisebb darab már nem ad élehetést, az már kevéske ahhoz, hogy tanyát lehessen rajta verni, mert a tanyát leginkább nem építik, hanem verik, nem úgy, mint hajdanta a sátrat verték, mert azt sohasem verték, hanem csak a karóját verték le a földre. A tanyának ellenben a falát verik a földből, amit deszkák közé szorítanak. Régi, egyszerű kitalálás ez, a földön fölül való fal emelésének legősibb fajtája ott, ahol kő nincsen. De most Amerikában szintén így készítik az újfajta egyszerű házakat, csak hogy nem földdel tömik ki a formát, hanem cementtel öntik tele. Ismétlődik a világon minden, újak válnak a régiekből s régiek lesznek az újak. A kívülről fűthető kályha öregapja régen ott van a tanyai boglyakemencében, a boltban árult szárasztésza a tarhonyában, a bádogba szorított húsételé abban a vászonzacskóban, amiben a pásztoreMBER őrzi a napon szárított paprikáshúst.

Az. Ez azonban nem sokat segít azon, hogy hat hold földön alul már csak úgy lehet megélni, ha napszámba jár az ember is, meg az asszony is, így keresnek valami segítőpénzt az élethez. Nehéz már az ilyesmi, mert bizonytalan az élehetés. Kevés a *van*. Sokkal több a *nincs*. Betegség, halálozás, jégverés könnyen rongálhatja azt a kevés vant is, ami van. Az élet útján sok útonálló ólálkodik: hol szárazság, fakadó víz. Hol fagy, hol tűzveszedelem.

Nem is ilyen tartós az ilyen kis földön élő embernek a maradása. Ha az adósság kikezdi a tanya egyik sarkát, nagyhamar harap egyet az a másikon is. S a föld apránként úszni kezd. Lába kel, megé és mentében nem lehet útját állani.

- Ahán, - mondják az emberek - Nagy Mihályék alatt megindult a föld.

És kezdenek belenézni a ládafiába, hogy mennyi pénz áll a háznál. Hogy mikor a föld egészen megindul, azonnal ott legyenek, hogy a más kezére ne juthasson. E tekintetben olyan nagy szorgalom észlelhető, hogy azt semmi más dolognál látni nem lehet. Mert a föld: a föld. Az az élet és az a birtok. Minden más vagyon elbukhat. A jószágot elpusztíthatja a dög. Ezüstöt, aranyat ellophat a tolvaj. A bankba rakott pénzt elsikkaszthatja az úri huncutság. De a földet nem veheti el semmi hatalom, még ha háború lenne, akkor is csak a gazdáé marad. Ha a víz elveszi, még az is visszaadja.

- Ez így van - mondja Sós Mihály. - Csakhogy az a baj, hogy nagyon sokan tudjuk, hogy így van.

Körülbelül nem is nagyon sokan, hanem valamennyien. Akinek pénze van, az azzal a gondolattal kel, azzal is fekszik, hogy hol lehetne földet venni. Arra kuporgat, azért takarékoskodik, hogy a hazából minél nagyobb darab legyen az övé. Akié a föld, azé az ország. Csak rebbenése legyen annak a hírnek, hogy valamely föld alighanem eladódik, már végigszárnyal az izgalom a határon s az emberek gyanakodva kémlelik egymáson, hogy ugyan hányójukkal kell majd harcba szállni annak a kis földnek a megragasztásáért. Ez a neve: ragasztás. Ragasztani a meglevőhöz újat, akármi csipet-csupot is, csak területében szélesbedjen és hatalmasodjon s legyen majd mit örökölni a fiúknak. Mert az a vagyon, amin rajta áll az ember és ami nem szalad ki a lába alól.

Pál János aféle szegényes ember. Kétkezi munkás, meg van egy kis földje is. A kis földön egy kis ház, mint mondani szokás: úgy soványosan vannak, de azért élnek, mert az egész család csak az asszony meg egy gyerek. Az egész birodalma csak néhány holdnyi, de ez merészen áll

nagyobb földek között. János, mikor a maga dolgától ráér, szorgosan jár napszámosmunkára, de az asszony is, mióta a gyerek már akkora, hogy attól lehet menni. Vannak szőlők is a környéken, azokba gyakran kell a munkásember is, asszony is, mert az olyan dolog, az a szőlő, hogy ott mindig van tennivaló. Így hát keresnek és csendben éldegélnek, olyformán nézven kis örökföldjüket, mint a szentséget.

Kísértésben ugyan gyakran vannak vele. A szomszéd mind jómódú s mind terjeszkedni vágya a földjével. Volna pénz mindenütt, néhány új holdat ragasztani a régihez. Egymástól nem vehetnek, azt tudják nagyon jól, így hát reménységüket mind abba vetik, hogy mikor pusztulnak majd ezek a rongyosok. No, majd, majd...

Azonban a pusztulás nem akar elkövetkezni. Jánosék élnek a szegénység kenyérével és a kétkari munka erejével, kis holdaik pedig állnak egymás mellett rendületlenül. Az ember nem kártyás, nem mulató, az asszony nem cifrázkodó, nem parádéznak, még csak kerítést se készítenek a tanya elé, mert minek kis helyre nagy udvar: jobb, ha abban is búza terem.

Szóval ezeket nehéz kivárni.

Rejtett gondolatok támadnak ugyan egy-egy emberben afelől, hogyha nem kapnának munkát s azon nem keresnének, idővel csak felélnék a földet. De az csak olyan gondolatforma, aminek értelme nincsen, mivelhogy elsősorban jó munkások, másodsorban pedig úgyis kevés a munkás, örülni kell, ha dologidőben kapni lehet belőle elegendőt.

Mert ilyen bajok is vannak, ez valamely újféle veszedelem. Ahogy a ragasztások nyomán nagyobbodnak, már a munkáját nem bírja ellátni maga a gazda családja, különösen, ha kevés a gyerek. Vagy ha volt is elég, de felnőttek, megházasodtak vagy férjhez mentek s kiröpültek az otthoni földel alól. Akinek az egykori örökföldjéből a ragasztások támadtak, a nincsetlenségbe jutott emberek vándorbotot fogtak a kezükbe s mentek kijebb, be a pusztákba, töretlen legelőföldet keresni bérlet gyanánt. Így hát fogy a kétkezi erő, pedig a dolog szaporodik. A szőlőnek, gyümölcsstermő kertnek annyi ártó veszedelme támadt, hogy tízszerannyi munka van vele, mint ezeknek előtte.

Tettek tehát Pál Jánosnak olyanféle ajánlatot, hogy adja el a földet, de azért ne menjen el a határból.

- Már hogy nincsetlen zsöllér maradjak? - riadt föl János.

- Az. Van hely, ahol elférsz. Azután a pénz, amit a földért kapsz, kamatozik odabent a városban a bankba. Sömmi gondod rá, adót se fizetsz utána.

Van ilyen zsellérféle állapot. A ragasztott földeken, amelyeknek lábuk kelt az egykori örökös alól, mindig marad valamely rissz-rossz tanya, kidült-bedült oldalú, fakófalú, mint amilyenben már lakdosni szokott az, akinek úgyis kifelé áll a szekere rúdja. Az ilyen tanyának haszna nincsen; ha magára hagyják, előbb-utóbb csak bedől végképp s még azt sem mondja, hogy befellegzett. Néha tűz is támad az ilyenben, nem tudni mi okból s vert romfalai azután évekig meredeznek a szomorú elhagyatottságban, míg csak szét nem mossa az eső s a téli viharok egyenlővé nem teszik a földdel. Alkalmas tehát az elmaradt házba lakót fogni, ha akad. Van rá eset, hogy akad a nincsetlenségből. Az ellakik benne, valamennyire rendben tartja, mert azzal kénytelen, ha nem akar kibetegedni belőle. A lakásért szolgál ezzel meg amazzal a dologgal a gazdának: aféle kisedés hűbéresség ez, zsellérségnek nevezetvén. S hűbéri várából azután mikor ráér, járhat napszámba, amerre akar.

Ezzel az állással megkínálták Pál Jánost is, de nem vállalta. Ha a magáéban lakhat, a más keze-lába legyen? És elváljon kis örökföldjétől-e vajjon? Gyermekeinek ne maradjon semmi sem abból, ami egykor volt s amiből valami kevés még ő rá is maradt. Nem lehetséges ez.

Otthon az asszony is ijedten hallgatta az efelől való beszédet s gyermekét szorgos félelemmel húzta az ölébe. Apáink örökét elkótyavetyéljük-e s menjünk világnak, mint a Döme kutyája?

János mosolygott, de erősen mondta:

- Nem, nem mögyünk. Csak az Isten erőt, egészségöt adjon.

Bíz arra szükségünk van közös mindnyájunknak, mivelhogy nélküle semmire sem mehetünk...

Este van, a nap már régen lehaladt aludni s a földi élet is pihenni tér. Sötét a világ, a hold még nem jár fönt az égen, de a csillagokat kigyújtották az égi pásztorok. Nyolc óra körül jár az idő, szegény helyen ilyenkor, hogy a világító olaj ne fogyjon, elteszik magukat holnapra: kázmálódnak, vackolódnak, fészkelődnek, miként ahogy ez az eset van most Pál Jánoséknál is. Lepihennek.

Azután akkor azt mondja valami az udvarban, de rettentő hangosan, hogy durr!

Lövés. A tanya bezárt ajtajára löttek.

János fölugrik a padról, ahol feküdt a subaaljon.

- Mi ez?

A kutya nem ugat odakint. Ami nem csoda, mert a tanyai kutya, ha közelben hallja a lövés durranását, ijedtében elszalad. A puska szavától nagyon fél, talán azért, mert ritkán hallja. Ha meg van kötve, még a kötelet is elszakítja nagy ijedelmében, csak hogy menekülhessen.

János sietne ki a szobából az ajtó felé, de az asszony rákiált az ágyból, ahol a gyermekével fekszik:

- Ne mőnj ki ruha nélkül!

Már tudniillik, hogy ne menjen ki a ház elébe abban a fehér testi ruhában, amiben van, mert az világít a sötétben. (Azért nevezik is csőszlámpásnak.)

János elérte a szót, nagyhamar magára rántja a kékbeli felsőruhát s így siet az ajtóhoz.

Alkalmas volt az asszony figyelmeztetése, mert ahogy menne, újból hallatszik odakint a dörrenés s újfent reccsen egyet az ajtó.

- Ne menj ki! - sikolt az asszony. - Majd megint lőnnek!

- Nem lő már - csitítja János - mert puskaszó volt ez.

Mert más szava van a revolvernek és más szava a puskának. Ha revolver szólt volna, akkor még négy golyó volna a fegyverben, de a puskának csak két csőve van, két csőben két töltés, ha azokat kilőtte, nincsen több.

János fölrántja az ajtót s kiugrik a ház elé, onnan pedig mindjárt az öreg eperfa vastag törzse mellé.

Nem harcolni akar, nem verekedni szándékozik, nincs is vele kezbeli eszköz: csak azt akarja tudni, hogy ki volt az a jó szomszédok közül, aki az ő háza ajtaján két ízben belőtt.

Azonban az éj sötét, bár a csillagok némi keveset világítanak. Csak egy alakot lát, amint sietve oson vissza a búzába. Az arcát nem látja, de az egész mozgása olyan, mintha a szomszéd volna. A gazdag szomszéd. Az asszony is, ahogy az ura után az ajtóhoz ugrott s kidugta félve rajta a fejét, szintén erre vél, mert azt súgja rémulten Jánosnak:

- Mit véthettünk neki?

- Mit véthettünk? - mondja János. - Hogy még a mienk ez a kis föld, azt vétettük neki. El akar űzni. Hogy adjuk oda, amilyen áron kéri. De hiszen - tör ki belőle a keserűség s rázza az öklét a másik tanya felé - van még Isten az égben!

- Jaj - csitítja az asszony - csak vigyázz! Csak ne tégy semmi olyant, amiből baj keletkezik. A szegény mindig a rövidebbet húzza!

- Hát hiszen az igaz - véli János.

Egy óra nem sok, de annyit sem alszanak ezen éjszaka a kis tanyában. Sötétben vannak, halkkal, csitítják a gyereket, aki nyugos, fél, megriasztották a puskalövések. Ők maguk is félve lesik, hogy nem következik-e újabb durranás. Mert hátha nem is jól láttak. Hátha nem a szomszéd volt. Hátha valami kósza cigányság támadása, ijesztgetése volt, hogy a lövő után induljon az ember s addig a magára hagyott tanyába be lehet törni. Baltát, nagybotot kezügybe is készít az ember, más fegyvere nincsen, mert a puska drága s adót is kell utána fizetni.

- De revolvért mégis csak tartani köllene - mondja az asszony.

- Az igaz - szól János. - Ugyan az is drága, ha jó, de nem is igen tudok vele bánni. Én csak a puskát tanultam a katonaságnál.

- Majd eltanulnád mástól a bánását.

- Hát ha majd kerül egy kéz alatt, vöszök.

- Úgy-úgy - biztatja Rozál - legalább ilyenkor visszalünnél. Hadd tudná mög, hogy nem egymaga hatalmas a határban. Majd félne akkor, akárki volt. Lásd, Kisgucziéknál nem sajnálják a patront, mindön hétön lőnek esténkint egyet-kettőt, hogy hadd tudja mög mindönki, hogy ott fegyver van a háznál.

Gondolkozik az ember. Az ám, ez igaz. De másként meg... ha most véletlenül eltalálta volna, a törvény előtt miféle bizonyága volna arra nézve, hogy a maga védelmére cselekedett?

- Hát ott az ajtó - mondja Rozál. - Az is mutatja, hogy köröszkül van löve.

Ez is igaz, de kérdés, hogy tanu-e a törvény előtt egy rozoga, puhafa deszkából készült ajtó. S meg tudja-e mondani az ajtó, hogy ki lőtt bele? Nem, ezt nem tudja megmondani.

Próbálnak szunnyadni egy kicsit, de nem lehet. Hol a gyerek riad fel, hogy:

- Jaj, gyűnnek, édösapám.

Hol az asszony szól ijedten:

- Valaki jár kint. Hallgasd csak... Bezártad-e az ajtót?

- Be, be, csak ne félj. Ne ijedözz, aludjatok egy kicsit.

Fölsóhajt az asszony:

- Birni is kéne... Hejh, istenöm-istenöm, de leesött röllunk a tekintetöd ebbe a pusztaságba... Hallod, megint jár kint valaki.

Csakugyan hallatszik valami. János kinéz az ajtón s látja, hogy a kutya. Lecsillapult az ijedtsége s hazajött.

- Látod - mondja Rozál - ez is azért szaladt el, mert sohase hall itthon lövést. Ha ráment volna arra a lövőre, azután kitépett volna egy darabot a ruhájából, most mindjárt tudnánk, hogy ki volt.

- Tudom én azt úgyis, hogy a szomszéd volt. Éppen azért, mert hallgat. Mert ha cigány lőtt volna a lüvő, akkor már itt volna a puskával segítségre.

Ilyen beszédek között telik el hajnalig az idő. Ahogy világosodik, János kimegy a tanyából az útra, mert ilyen tájban szokott arra a csendőrök két embere portyázni. Egészen megvirrad közben, a nap fölkel s megcsillan a csendőrszuronyokon, amelyek a vetések között föltűnedeznek. Megvárja az errébbhaladásukat és jelenti a katonáknak az esetet, hogy lövés történt.

A két csendőr elmegy a tanyába, körülnéznek mindent. Az ajtón egy egész sor luk van, amit a sörétek átütöttek. Nyomot keresnének, de a homokban nincs nyom, mert abban könnyen összefolyik. Ha volt is, János meg a kutya már összetaposták. A búza is összehajlott már azon a helyen, ahol az éjjeli támadó besurrant. Így tanácstalanul állnak.

- Cigány nem volt, - mondja a csendőr - mert most nincsen a határban. Hanem nincsen magának valami haragosa a környéken?

Hát hiszen, ha mindent el volna szabad mondani, amit gondol az ember, majd mondana János most sokat. De nem szabad. Mert könnyű vádolni, de nehéz tanúsítani. Ennélfogva a ne szólj szám, nem fáj fejem régi igazság járja itt is.

- Lőhet, hogy van titkos haragosom, de nem tudok róla. Olyan, aki mögmondta volna szömbé, hogy csakugyan ellenségem, olyan nincsen.

Nézi a káplár Jánost s megint kérdezi:

- Nem nógatja itt magát valaki, hogy adja el azt a kis földet?

- Dehogyan nem - esik bele a szóba az asszony. - Nem is egy, de az egész szomszédság. Valamennyi kitúrta bennünket ebből a kis örökből.

Bólintgat a káplár, hogy hiszen éppen ez az. Valamennyi, az senki. Egy, valaki. De ki az az egy?

Nézi az udvar homokját, keres valamit. Azután hirtelen lehajol.

- Ez megvan. Az egyik.

Ez az egyik puska lövéshez való fojtás. A másik nincs meg. Talán elégett, vagy elfújta a szél a búzába. De ez a papiros megmaradt. Az a fojtás ez, amely az elültöltő fegyver csövében a puskapor meg a sörét között szokott lenni. Kissé megfogta a puskapor lángja, némely része elégett, de azért a nagyobb darabja megvan. A csendőr vigyázattal bontogatja. Azután azt mondja:

- Van itt a szomszéd tanyában egy iskolás gyerek?

- Van egy kicsi.

- De már az első osztályon túl van?

- Alighanem túl, - mondja János - mert már tavaly is járt a tanító úr elébe. Miért kérdezi?

- Csak azért, - feleli a csendőr s mutatja a papirost - mert ennek a fojtásnak a papirosa ábécés könyvből van kitépve. Tud olvasni?

- Tudok.

- Hát olvassa el, mi van rajta.

S Pál János olvassa az ábécés könyv gyűrött, szakadozott papirosáról: ... *z is-ten az ég-ben la-kik...*

Egymásra néznek. Az asszony szomorúan fölsóhajt:

- Istenöm, te odafönt laksz. De mire idáig lejut a neved, a puska csövébe kerül.

- Hát az úgy van - mondták a csendőrök s mentek tovább, keresni azt a tanyát, amelyiknek az ábécés könyvéből az a bizonyos lap ki van tépve.

Sabotage.

Az újságban olvasom: sabotage történt Franciaországban. Most itt történt sabotage, most ott történt sabotage. Mit jelent ez a szó, valami új divatot, vagy pedig tengeri herkentyűt? De azután írja az újság, hogy az a sabotage, mikor a drágaság miatt fölingerült gazdasszonyok föllökik a piacon a kofák sátrait és letapossák a földre a túrót, a vaját, a gyümölcsöt. Ez hát a sabotage? No, ez nem új dolog, ilyesfélét már láttam honi földön is. Az igaz, hogy nem most, hanem régebben. Szám szerint éppen huszonegy év előtt és pedig - még kimondani is furcsa - a katonaságnál.

Az aradmegyei Csucsá község alatt történt, ahol marsolás közben éjszakára táborot ütöttünk. Az ezred hosszú úton volt akkor, szeptember második felében Bécsben kellett lennie, hogy ott fölváltsa a szolgálatban a brassói regimentet. De előbb végig kellett „csinálni” a székelyhídi királygyakorlatokat. Ilyenformán, bár augusztus másodikán indult az ezred Szegedről, csak szeptember tizenharmadikán látta meg a Szent István tornyát, addig folyton kódorgott hol erre, hol arra, Csanádban, Aradban, Temesben, Krassószörényben, Erdélyben, Biharban. Már ez a hosszú csatangolás is kedvetlenítette a legénységet.

Azt nagy örömmel tudták meg a napiparancsból még a nyár elején, hogy az ősszel Bécsben kell lenni, mert világot látni szeret a katonalegény. Különösen a gyalogos, akinek nincsen se lóval, se kocsival, se ágyúval dolga, hanem a hátára veti a bornyut, a kezébe veszi a puskát: omnia mea mecum porto, készen van, mehet. De ezt a bécsi kéjkirándulást a vén harcosok, agg csatárok, dicső csontok se vették haraggal, ha majd szépen fölrakják őket itthon a vasútra és azután majd „sikojtozva mögy a vason a bagon” egészen Bécs városáig, ahonnan már csábító angyalként integetett az a hír, hogy ott a kázinóban egy liter sört tizenkét krajcárért mérnek.

De ezt az örömet jól lehűtötte és jégre tette a kilátásba helyezett negyvenhatnapos út, amiből csak kettő telt el vasúton, a többi meg gyalogosan. Felső parancsok dobták, vetették az ezredet ide-oda, az ördög tudja, hova. A parancsnokok tudják, hogy hova, de a legénység nem tudja. Ugyan nekik tökéletesen mindegy, hogy minek hívják azt a helyet, ahova még ma el kell érní, de annyit tudni szeretne, hogy hány órai gyaloglás van rendelve erre a napra. Ezt nem tudja, csak annyit tud a parancs nyomán, hogy másnap hajnalban hány órakor kell útrakészen állni. Ha tudná, hogy hány órai út áll előtte, könnyebben nekifohászkodna és mikor már a nagy fáradság kerülgeti, tudná biztatni magát az erőfejtésre azzal a gondolattal, hogy hiszen még csak egy kis óra az egész (annyit pedig még akasztva is elbír az ember).

Azonban ezt nem igen szokták megmondani neki s ez kellemetlen. Ezenfölül abban a kitüntetésben részesült a regiment, hogy neki osztották ki kipróbálás végett az új gyalogsági sátrakat, hogy majd fent Bécsben bemutassa a tapasztalatait. Minden legény a hátán hordta egy-egy sátonak a felét, amely kiváló megtiszteltetéssel velejárt, hogy mindig másik ezred jutott a faluba hálni, emez meg kint éjszakázhatott a harmatos réteken. Már pedig tudvalevőleg szép az a harmat a versben, mikor csillog a rózsaszirmán, de aludni nem kellemes benne. Ha a költőtől azt kívánnák, hogy hajnaltól alkonyatig vigyen harminc kilót, azután vackolódjon le a nedves föbe s ott várja meg azt az ebédet, amely talán esti tíz órára alighanem elkészül: a költő kevesebb kedvvel írna verset a harmatról.

Szóval kedvtelenek voltak a császár gyöngyei is. Elvégezték ugyan azt a dolgot, ami rájuk volt parancsolva, de morogtak.

A kantinos az országút szélén ütötte föl a sátrát. Jó dolga volt ott. A mi regimentünknek a hadtestben az aradi ezred a testvére, azzal szokott együtt dolgozni. Azok is ott voltak az országút túlsó oldalán. Hát két ezred éheseit kellett kielégítenie a kantinosnak, jó üzlete volt neki, mert úgy tolongtak a sátor alá a harci dicsőség kedveltjei, mintha ott ingyen mérnének. Még napvilágnál jól ment a dolog. Két finánc fegyveresen kióvakodott a faluból és firtatni kezdte a kantinost, hogy van-e neki italmérési engedélye. Az agg csatárok és hős csontok ezen fölingerültek. Egy cigánytrombitás a fináncoknak a fülébe fújta a visszavonulás nótáját, amely magyarul úgy szól, hogy: hát-ra, csak csen-de-sen hát-ra. Miután a fináncok nem értették meg, a császár gyöngyei elég érthetően hozták a tudomásukra, hogy már régen nem ettek zöld-huszárhúst és ha a zöldhuszárok el nem távoznának, akkor ennek a húsnak az evése fog következni.

Hallván és látván ezen állapotokat, a királyi pénzügy őrei visszavonultak.

Mint látnivaló, hat óra tizenöt perckor a hadsereg csucsai tagjai a szabad kereskedelem hívei voltak és a külső támadás ellen megvédték a kantinost.

A kantinos ilyenkor módfelett büszke azon irányban, hogy a fegyveres erő császári része ő mellette van.

E büszkeségének folyománya, hogy a császári haderő tagjai részére az öt pénz ára szalonnák adagjait egyre kisebbre szabja. Amit a haderő tagjai eleinte megütközéssel vesznek tudomásul. Azután méltatlankodnak. Akad legény, nem egy, hanem több, aki a csöppnyi szalonnát, mint véres kardot hordozza meg a táborban, kiáltván:

- Nézzétek a betyárt! Ennyi szalonnát öt vasért!

Az emberek, mint komor bikák tekintenek a szalonnára, amely valóban olyan kicsiny, hogy félfogra is kevés volna.

De még mindig semmi nyoma sincsen annak, hogy itt sabotage akar lenni.

Hát hogy történik mégis? Az ördög tudja. Összebeszélnek vajjon? Nem. Hiszen a szabad ég alatt vagyunk valamennyien, azt meg lehetne látni és hallani, ha követ fújnának. De se nem látni, se nem hallani semmit.

Mindössze hol itt, hol ott egy-egy legény a puskáját pucolván, vagy a nadrágjára varrva a leszakadt zsinórt, füttyörész. Azt füttyüli, hogy: tárititi, táratatta, tiri-tári-dum. Ez az ezred hívója. Trombitaszóából magyarrá fordítva annyit jelent, hogy: A szögedi hírös lányok helyre tyu-tyu-tyu. A spirituszgyárba járnak helyre tyu. Harminc krajcár a napszámjuk tyu-tyu-tyu. Mégis slingös a szoknyájuk, helyre tyu-tyu-tyu. Nem valami kiváló műdal, hanem hiszen van ennél különb ezredhívó is. Némelyik olyan, hogy nem bírná kiállni a nyomdafestéket, de az mindegy. A fődolog az, hogy a tisztelt társaság megértse belőle, hogy most neki szólnak.

Megértik. Egyre többen füttyülik, hogy mégis slingös a szoknyájuk, helyre tyu-tyu-tyu.

Az ilyesmiből már meg lehet érteni, hogy a császár negyvenhatos gyöngyei valamiben törnek a fejüket. De hogy miben, az voltaképpen nem tudatik. A külső körülményekből csak annyi látszik, hogy a legények tisztogatják a feleségüket, (már hogy a puskájukat), továbbá a derékszíjjat viaszkolják azokkal a viaszbólvaló s már félig elkopott gyertyákkal, amiket ott-jártuk alkalmával a radnai templomból „fogtak”. (A baka ugyanis sohasem „lop”, hanem csak „fog”. Ezt sokan nem akarják megérteni, de azért ez nem változtat azon a tényen, hogy ez így van. A fogás, az csak fogás, de az nem lopás. A fogás csak játék. Próbáltam egyszer ezt, mint tolmács magyarázni a bécsi Heumarkt-kaszárnyabeli hadbírósnak urai előtt, menteni igyekezően egy szegény idevaló vért, aki három krajcár értékű fegyverkefét „fogott” a cimborájától s

akinek ezért kidukált a hat hónapi utánszolgálatos dutyi. Mondtam, hogy ez nem lopás, hanem csak fogás, a cimbora holnap vagy holnapután visszafogja tőle a kefét és visszafog mellé még két pénz ára faggyút is, bakancsot zsírozni, de a hadbírósi kihallgató úr más véleményen volt és az ügyeket egyéb területekre irányítván, megpörölt azért, hogy miért nem díszkabátban tolmácsolok. Álltam is szigorúan a pörölés alatt a haptákat, gondolván: bolond már megint a német. Abban az időben ugyanis teljes gondolatszabadság volt engedélyezve a hadseregben, csak éppen hogy kimondani nem volt szabad, hogy mit gondol az ember.)

Egyébként pedig ezúttal csak ott tartunk, hogy füttyülnek az ezredhívót. És az országút túlsó oldaláról áthallatszik, hogy az aradi testvérei is füttyülnek az ő maguk ezredhívóját.

Szép és hasznos dolog ám az: egy országút, amely elválasztja egymástól a regimenteket. Mert akármennyire testvér is a testvér, de azért választófalak nélkül különféle összeveszések történnének. A katona oly könnyen összevesz egymással, hogy az csoda. Például a debreceni és a nagyváradai regiment testvér. A debreceni magyar, a váradai meg olájjal kevert. Ennélfogva a debreceni katona nustyunak nevezi a váradit, mert az oláh legénynek az a szokása, hogy minden kérdésre azt mondja a maga nyelven: nu sciu: nem tudom. De a váradiaknál leginkább magyarok az altisztek, azok megtanítják magyarul az oláh legényt. Mikor azután az ilyen oláh legény elmegy a debreceni testvér mellett az országúton, csendes odavetéssel megkérdezi tőle:

- No testvér tudsz-e már magyarul? - Amiből természetesen verekedés támad és kiröpül a „sajt”-jából a „bajnét”.

Könnyen áll az összeveszés.

Mikor a mieink Bécsben voltak a király szolgálatára, ugyanabban a kaszárnyában lakott a székesfehérvári hatvankilences Jellasich-regiment is. Szép, szálas emberekből való ezred, amelyet a mieink köznyelven bakonybéli betyárbandának neveztek, cserébe a szegedi bicskás-kompania titulusért. A kaszárnyában azonban azért nem veszhettek össze a legények, mert a mindenekről intézkedő felsőbb katonai igazgatás gondoskodott arról, hogy ugyanabba a kaszárnyába az egymásra agyarkodó magyarok közé oda helyezzen a középső helyre egy cseh dragonyos regimentet is. A magyarok részéről a gyűlölködés tehát közösen eme kocsisok ellen irányult, mint olyan lények ellen, akik a király úrnak való dicső szolgálatot istállószemét talicskázásával töltik el és olyan rézbográcsot raknak a fejükre, hogy halat lehetne benne főzni. Szerencsére azonban a nyelvi határok választófalat vontak a különböző nemzetek indulatos fiai közé és a csehek békességben nyakalhatták a mondhatlan számú söröket. Csak csendes megvetésben volt részük, amit ők - hatalmas testű, nehéz-lovassági mohamed-emberek - még csendesebb megvetéssel viszonyoztak.

A két magyar regiment verekedési erőfölősége a korcsmákban merült ki. Kis kurtakorcsmák voltak ott. Amikben négy krajcár volt a tea, öt krajcár a gyenge tejeskávé, a „melange” s egyes tobzódók csokoládét ittak porciónként hat krajcárért. És aki megivott négy porció csokoládét, danolni kezdett és azt kérdezte a füstös falaktól, hogy barna kislány mi lesz vacsorára?

Mit tehet ilyenkor a barna kislány?

A barna kislány ilyenkor azt feleli, hogy halpaprikás, mi gondja van rája, fehérvári bakát várok vacsorára.

A barna kislány pedig csak elméletben tartózkodik ott a császárváros falai között. Voltak Mirelik, különféle Mirelik, nem kalapos és kalapos Mirelik - de barna kislány, valóságos és tökéletes barna kislány hogyan lehetett volna ottan.

Az emberek a levegőbe bámultak és ott keresték a barna kislányt. Kinek-kinek a kedve szerint imbolygott azután a füstben, éppen az ő valóságos kívánsága szerint.

Némi gondolkodás után kitört a veszekedés. Itt a dolgok megértéséhez szükséges, hogy tekintetbe vegyük, miszerint a barna kislány fehérvári bakát vár az vacsorára. A bakonybéli betyárbanda Fehérvárról származott, onnan sorozták, onnan küldték idegenbe, ellenben a szegedi bicskás testület szintén jogot formált ezen címhez, amennyiben a Fehérvár generális az inhóberje a regimentnek.

Igy tehát jogos viták támadtak afelett, hogy a füstben repkedő barna kislány melyik fehérvári-regimentből való bakát vár az vacsorára.

E kérdést - mint mindenki beláthatja - csak bajonéttal, sörösüveggel és csokoládés ibrikkel lehetett elintézni.

Hát körülbelül ilyenforma szeretetben élt az idevaló regiment a csucsai réten is az aradi testvérekkel. Az is nyustyu. Jó, hogy köztük volt az országút.

Azonban ezúttal ott is füttyülik az ezredhívót. Egészen átszól. Az emberek azt mondják:

- Nézd csak, nézd.

Hát nézik, de hát mit nézzenek. Nincsen azon semmi néznivaló, hogy némelyik embernek füttyszóra áll a szája?

De egyszer csak azt füttyülik: turutu, turutu, ritatitati!

Az emberek a fejüket fölütik. Hát ez mi? Hiszen nincs itt ellenség, ez csak hadgyakorlat. De a fütty szól: turutu, turutu, ritatitati...

Azt a trombitanyelvből magyarra kétféleképpen lehet fordítani. Az egyik fordítás szerint így hangzik: Ká-poszta, ká-poszta, hús is van benne.

Ez a kedélyes, játszi és gyermekes fordítása az illető trombitaszónak. Vannak ilyenek is. Mint például, mikor a gyülekezésre hívó trombitaszót úgy fordítják le magyar nyelvre, hogy: az ezredes úr együtt akar-ja látni a szama-raít.

De a turutu, turutu, ritatitatinak van más fordítása is. Ez így szól, hogy: elő-re, ma-gya-rok, ostromot fuj-nak. Fegy-verre, magya-rok, véd-jük a hazát.

A katonaduda sok mindent el tud a maga nyelvén mondani, de ilyen izgató szava nincsen több, mint ez: turutu, turutu, ritatitati.

De azért ennek is van hibája. Mint ahogy hiba nélkül ezen a kerek világon nincsen semmi. Rossz a fordítás, amely nincsen tekintettel a haza nyelvi különbségeire, ezt már Guyon is tapasztalta, amikor Branyiskónál rohamra fuvatott, de a csapatok tót része állva maradt, mondván: ez nem nekünk, hanem a magyaroknak szól.

Hanem most más volt az eset.

Az országútnak mind a két részéről fölhangzott egyszerre az ordítás:

- Hurrá! Hurrá!

A következő pillanatban csak egy porfelhő látszott ott, ahol eddig a kantinos terjedelmes sátora állott. Két ezred legénysége rohanta meg, elpusztította, tönkretette, megsemmisítette, tisztán csak azért, mert öt pénzért kevesebb szalonnát adott, mint amennyi dukál.

Másnap hajnalban fölszedték a sátorfát és tovább mentünk. A két ezred részéről körülbelül négyezer ember táborozott akkor a csucsai mezőn. Ki tudna itt, ennyi vitéz csont és császári gyöngy között igazságot és vizsgálatot tenni?

Szó sem lehetett róla. Másnap mentünk tovább, arrafelé, amerre az utunk vitt és másnap a kantinos már egészen rendesen porciózta ki a szalonnákat.

A fórum.

Az alföldi városok népének szokása volt, hogy vasárnap délelőtt a piacra tódult s ott időzött délig. Ezt megtette nyáron is, télen is. Csak esőben nem ment ki, az ünneplő kalapot, meg a ruhát féltvén. Ott találkozott egymással a két különböző városrészben lakó rokon, a sógor meg a koma, a legényfiú meg a keresztapja. Az ország sorsáról ott tárgyaltak. A hírek oda futottak össze. Egyik ember ezt hallotta, a másik meg azt. Lapokat a nép nem olvasott még a hetvenes években, helyi lapok nem is igen voltak, legfeljebb ha egy-egy kisdéd hetilap, amit az intelligencia tartott fenn. Még Szegeden is csak az árvíz előtt pár hónappal támadt egy napilap, azelőtt a hírre szomjas közönség megelégedett egy hetenkint háromszorossal. Patriarchális régi világ volt, pedig úgy tetszik, mintha most lett volna.

Mégis mennyi változás azóta. Emlékszem, hogy gyermekkoromban a szegedi postának csak egy levélhordója volt, az is elegendő volt, de annak németül is kellett tudnia, hogy a kereskedők német címzésű leveleit kézhez adni bírja. Erre az öreg Katzky volt alkalmas, egy galíciai óriás, aki az osztrák zsandároknál őrmesterkedett s mikor a kiegyezéskor azokat a hazájukba visszarendelték, ittmaradt s beállott Briefträgernek. Sokan Magyarországon maradtak akkor a letűnt korszak keze-lábaiból, mert a szolgálati évek nyomán annyi magyar hangulat, érzés, gondolkodás lopózott a lelkükbe, hogy többé nem kívánták viszontlátni a fatornyos országukat. Ez is egyik oka annak, hogy magyar helységekben néha törzsökösnek látszó parasztgazdát lehet találni, akinek a családneve tisztára északi szláv. Még a negyvenkilences muszka hadseregből is maradtak az alföldön katonaszökevények.

Szóval elég azzal annyi, hogy nálunk is csak egy levélhordó kelljen, a kisebb helyeken még kevesebb hírt hozott a világjárásáról a posta: ezt a főtéri gyülekezés helyettesítette az ünnepnap délelőttjén. Ez volt a fórum. A fórum Romanum oszlopos volt, ez nem volt oszlopos, de azért csak fórum volt ez is.

A makói fórum volt nagyon érdekes. Azt láttam hosszabb ideig, mert még az árvíz előtt az odavaló református algimnáziumba kerültem diáknak s a lakásunk ablakai a főtérre nyíltak. A makói nép abban az időben tiszta fekete ünneplő ruhát viselt. Télen-nyáron ugyanazt a posztóból valót, a nyári „liszter” csak később került divatba. Öregebb gazdák subában mentek föl a fórumra s itt-ott idősebb embereken már föltűnedezt a fekete télikabát, azzal az asztrakánnak nevezett birkaprémmel a nyaka körül, amiből később európai úri divat vált. De a legénynép meg a fiatal gazdanép a subát viselni öregesnek tartotta, a télikabátot, mint a gyengülés jelét viselni restelte: ugyanazon egy szál rend ruhában állt a fórumon meleg nyáron, mint a hideg télen is. Pedig az akkori népies divat szerint a makói rend ruha kabátjának a szárnya csak derékig ért. Milyen rövid idő attól máig, alig három évtized s ma már az ilyen testedzetség ritkaságszámba megy. Sem én, sem te, sem ő nem volnánk hajlandók hideg télen a havon reggeli nyolc órától délelőtti tizenegyig a szabad téren kaszinózni ugyanabban a testi ruhában, amit nyáron is viselünk. Azonban akkor állták és semmiféle írás nincsen affelől, hogy valaki a fórumon való megjelenésbe belehalt volna. Az igaz, hogy akkor pálinkát még nem igen ivott a magyar napközben, legfeljebb csak reggeli étel előtt. Az volt a nézet, hogy csak a tót iszik étel után pálinkát. Sörház meg nem is volt abban az időben Makón. Volt ugyan egy sörcsarnok nevű hely, de az is külön hirdette a hetilapban, ha olykor, meleg nyáron hordós sört csapolt. Nagy dolog volt az akkor még és nélküle is elváltak az emberek.

A népnek ez az ősi szokása, hogy a hite szerint való munkaszünetes napon a tulajdon maga által alakított város főhelyén gyülekezik és ott szeszes ital nélkül, nyugodtan és higgadtan tárgyalja az ország sorsát meg a maga sorsát, nem volt baj.

A baj csak ott támadt, hogy az alföldi városokban a főterek nem igen voltak kikövezve, ellenben a házak mellett a gyalogjárók vagy téglával vagy kővel kirakva voltak. Sáros időben azután a fórum közönsége fölővakodott a saratlan gyalogjárókra a sáros köztérről és ezáltal a nagy tömegével valóságos közlekedési akadályul szolgált.

A közigazgatási hatóságok azután, éppen ezen oknál fogva, korlátozni akarták a fórum tömegeit. Mert a járókelőket csakugyan leszorították a kövezett gyalogútról a kocs út sarába.

Más is játszhatott ugyan közbe. Nálunk például a fórum a városi bérház előtt van, amelynek a tere ma aszfaltos, huszonöt év előtt pedig kövezett volt, nem álltak útjában az egyszerű népi tanácskozók senkinek, mégis szét akarták őket zavarni. Azonban a nép az ősi jog megzavarása ellen erősen tiltakozott. Ugyan én ma sem tudnám megmondani, hogy miért akarták szétverni a fórumot, de akarták. Elsőbb kihirdettek, hogy a másik vasárnap már nem szabad gyülekezni. E hirdetéssel egy árva garas árát sem törődtek: a másik vasárnap megint csak összegyűltek. Gyalogrendőrökkel próbálták őket oszlatni, de nem mentek.

- Mi egész hétön dolgozunk. Ünnepnap van jogunk egymással találkozni - hangzott a beszéd. - Nem tartozik mindönki már délelőtt a kocsmába mönni. Ez szabad hely. Ennek a küvezetibe mink is bele adóztunk. Hát még csak állni sem szabad rajta? Mit vétöttünk? Hiszen mink csak beszélgetünk!

Nem mentek no, hát nem mentek. Akkor lovasrendőröket küldtek ellenük, oszlatásra. Nem valami nagy kedvvel mehettek nekik azok sem, mert valami túlságos zavart nem csináltak. A fórum népe részben megfogta a lovak kantárszárát, részben kihúzta a lovasok csizmatalpa alól a kengyelt. Amire a lovasok visszafordultak és a fórum, bár egyre csappanva és egyre kisebbbedve, ma is áll, ott, ahol eddig állt. Nem bánt az senkit, hát miért ne lehetne ott, ahol van? Nem árt senkinek. S idővel majd elmúlik magától is.

De némely helyen nem így volt a dolog. Olyan helyeken, ahol nem volt kövezett a tér, ahol a fórumra az emberek gyülekeztek. Ott apránként a sáros időkben fölszoktak a gyalogjáróra, mint Félegyházán is, ahol úgy elállták az utat, hogy tőlük már ünnepnapon még a templomba sem lehetett rendesen menni.

A tiszteletreméltó közigazgatásnak sokáig fött a feje ebben a dologban. A népnek lelkére beszéltek, hogy ne állják el az utat. Nem sokat ért. Az öregebbek hallgattak a szóra, de a fiatalság semmiképpen sem. Dacosan vonultak föl a főtérrre és hiába volt ellenük a szónoklás. Nem és nem. És megint nem. Itt álltak az apáink is, hát mink is itt állunk.

Új főszolgabíró került a járás élére. Csak névleg új, egyébként tapasztalt ember.

A gyalogjárók elállását előbb bírsággal kezdte sújtani. Nem sokat használt. Hiszen fizethetünk: van miből, továbbá szépek a búzák is. Hát fizették a bírságiumot s maradtak úgy, mint ahogy voltak, útonálló a gyalogjárón.

Mivelhogy ezzel a rendszerrel nem sokra ment, a főszolgabíró az útonállókkal szemben a fogságot kezdte alkalmazni. A dacos legényeket becsukatta. Azonban ez sem ért semmit. Az ilyen börtönt nem tartották diffamálónak, mert hiszen se nem loptak, se nem raboltak, csak az ősi jogot védelmezték.

A főszolgabíró sokáig gondolkodott, hogy mit kellene most már itt tenni. A törvény hatalmának érvényt szerezhet a szurony, a kard, meg a puska, de hát ezeket legjobb a legutoljára hagyni. Mint az ágyút, melyről föl van jegyezve, hogy ultima ratio regum.

Látnivaló, hogy a bírság nem megszegényítés, valamint a börtön sem. Mást kell itten kitalálni. Tépelődött. Egyszer azt mondja az első hajdúnak:

- Vásároljon kend nyirfasöprűket.

- Igen, kérem alássan. Minek lesznek azok, kérem alássan?

- Nagy a por az utcán, különösen a templom előtt. Nem járja, hogy amikor vasárnap templomba megy a nép, hogy ilyen port járjon.

- Az bizony úgy áll, tekintetes főbíró úr. Volna ugyan ott egy kövezett átjáró is, de azt mind elállják a legények.

- Hát hiszen éppen azért - mondta a főbíró a hajdúnak. - Akik elállják a kövezett utat, azok söpörjék a port. Aki gazdafi be van fogva, annak mind söprút kell adni a kezébe. Kendtek fegyveresen kísérik ki őket. Azután söpörjenek.

Az öreg hajdú nagyot nézett. Ilyent még nem hallott. Gazdafiakkal söpörtetni az utcát! Hiszen forradalom lesz ebből! De nem merete mondani. Csak azt kérdezte:

- Azután mikor, kérem alássan?

- Már mit, hogy mikor?

- Hát a söprést. Este-e, vagy hajnalban?

- Dehogyan este, meg dehogyan hajnalban - mondta a főbíró. - Délelőtt. Érti kend, délelőtt. Még pedig vasárnap délelőtt. Éppen akkor, mikor a leányok mennek a misére.

Azután így is történt. A parancs végrehajtatott. Szuronyos puskás hajduk őrizete alatt söpörték az utcát a legények ünnepnap délelőtt, amikor selyembe öltözöttek mentek a misére a leányok.

Nagy szégyenkezés volt ez és nagy fölzúdulás támadt a nyomában. Hogy ez már mégis csak istentelenség. De a főbíró nem sokat adott a lármára.

- Hát pedig - mondta - ez ezentúl így lesz. Nem volna erre szükség, ha nem állnátok el a kövezett utat. De elálljátok a nép elül. Illő dolog ennél fogva, hogy ha az útról leszorítjátok a népet az utcára, hát tartsátok tisztán az utcát. Én nem állom el az utat, hát én nem is söpröm az utcát nekik. Ti vagytok az útonállók, hát ti söpörtök. Vagy pedig olyan vasat tétetek rátok, hogy belekékültök.

- Ebben van igazság, - mondta egy öreg gazda, aki éppen a fián esett sérelmet jött panaszolni - mert ami igaz, az csakugyan igaz.

- Hát hiszen persze, hogy persze - mondta a főbíró. - Mi van ezen panaszolni való? Hiszen most még csak istenes dolog így nyáron a port söpörni. De majd ősszel a sarat hányják, télen meg a havat. A sarat majd el is kell hordani. Adok hozzá kétkerekű kordét, de lovat nem adok, mert a ló sem szokta elállni az utat. Majd egy legény húzza, kettő meg tolja. De nem mindig kell ezt csinálni. Csak ünnepnap délelőtt, misetájon. Hogy az ünneplő cipellőben ne kelljen a lányoknak a sárba járni. Nem tudjátok a régi nótát, hogy sárga csizma sárba járni kár?

De tudták. Annyira tudták, hogy elég volt egy vasárnap délelőtti söpörtés: többé nem állták az utat a legények.

- Hát csakugyan - mondta ezen eredmény láttára a városbíró a főszolgabírónak - hogy többet ésszel, mint erővel.

- Az ám - nevette a főbíró. - Régi igazság, hogy kevés ésszel kormányozzák a világot.

Szárazság előtt.

János a tanyai csizmadiánál járt lábbeli-reperálások irányában. Arról volt szó, hogy van néhány ócska csizmaszár otthon, tudna-e vajjon azokból a pásztorgyerek részére bocskort csinálni? Nem olyan bocskort, amilyent a tótok és egyéb pálinkaevő népek viselnek, akik leginkább csak akkor szokták azt magukról elvetni, hogy ha vagy ők elpusztulnak, vagy a bocskor elpusztul s ezen okból madzagokkal és különféle szíjakkal igen szorosan magukra erősítik, - hanem azon magyaros csuszát, amely csatton jár és könnyű lerúghatás tekintetében azonnal a papucs után következik.

A csizmadiánál János az ügyeket szakavatottan elintézte. Két pár ócska csizmaszárból lesz két pár új csusza, a harmadik párból pedig bőrtarisznya, csak az átalvető szíjat kell külön megfizetni, de annak az ára sem pénzben jár, hanem János a télen majd ad érte fűteni való venyigét, miután ezen növényszárakból a tavaszon a szőlőtőkéről sokan letakarodtak.

Az alku rövid volt és egyszerű, mert a csizmadia igen csendes és rendtartó ember, mesterségét a Csillagbörtön nehéz és száraz szabályai és falai között tanulván, tisztán csak szórakozásból. Ez azonban már régen történt: a csizmadia, aki akkor még nem volt varga, továbbá János, aki már akkor is János volt, a pusztai kápolnánál tartott politikai beszámolóról éjtájon hazajövet az úton elmélyedtek azon kiváló kérdés taglalásába, hogy miért nem húz a király szíve hozzánk jobban, mint ahogy húz. Szelíd holdfény volt a hallgatag jegenyeakácok között, akik csöndes paraszti utainkon mint óriás testőrség állnak sorfalat, ez alkalommal Jánost a másik ember, a király szívének hovahúzását másként magyarázván, bottal fejbeütötte. De nem esett idegennek, különben is ebsont beforr. Jánosnak ugyan a feje egy kicsit behorpadt, de hamarosan meggyógyult, pedig orvos is járt hozzá; míg a másik ember, aki a király szívének védelésében botra vetemedett, néhány olvasatlan hónapra a Csillagba került, ellenben ott, szorgos tanulmányai folytán, csizmadiává lépett elő.

Különben nem ér ez a sok beszéd egy semmit sem. A tény csak az, hogy János eljött a csizmadiától s halad hazafelé azon komoly célzattal, hogy fölmegy a padlásra és előkeresi az ócska csizmaszárakat.

Ugyanekkor azon a gyalogösvényen, amelyen a bognár tanyája felé mehet az, aki akar, jön egy ember csúcsos báránybórsipkában, fekete nyakravalóval a nyakán: kenetteljes emberek szokták a nyakukat így bekötözni, bár nincsen olyan anyaszült, aki meg tudná mondani, hogy miért. De ez mindegy. Ők a nyolc rőf fekete selyemszalag egyik végét reggelenként az ajtókilincshez kötik, a másik végét a nyakukhoz illesztik s így kellő megfontolással beleforgognak a nyakravalóba. Szép az ilyesmi is annak, akinek tetszik. Rendszerint rekedtek szoktak lenni, ami ismét olyan rejtély, hogy csak az orvostudomány magyarázhatná meg, de a közeli környéken nem tartózkodik orvos, volna ugyan egy bába, hanem az is elhalt, még tavaly. Nem szolgált jól bele a levegő a tüdejébe. Ez volt az oka. Tehet erről valaki?

Illés, már hogy ez a bizonyos nevezetű Ballangó Fekete Illés (másként Vödörlopó Illés, mert az apja a pusztai kutak ostorfájáról ritka szorgalommal lopkodta a meritő-vedreket) a bognárnál járt, hogy kegyes szavakban megfeddje s felkérje, hogy a mult héten kerékküllők csinálása után fizetett két pengőből adjon vissza legalább két hatost, mert a küllők nem jók. Nem állnak rendesen sem a talpfába, sem a kerékgyába, minélfogva a végiglyuk rezeg a tengelyen és olyan S betű mozgásokat csinál a kerék, mint a rozoga cigánykocsié.

Illés találkozáván Jánossal, kezelnek. Ez a kézszorítást jelenti a külső nyelvben. A belső nyelvben a pénztáros szokta elkezdeni a kezére bízott pénzt, a külső nyelvben pedig az emberek

elkezelnek egymástól akkor, ha távozóban búcsúzásul kezet szorítanak. Ha meg találkoznak, akkor csak kezelnek. Így változik a szónak a fogalma. Milyen érzéssel lehet a külső ember, aki a földből él, mint élt az apja, öregapja, minden őse, erre a szóra: földművelés, mikor az ő nyelvében a művelés, műveltetés szó ugyancsak sértő fogalmakat fed?

Ez azonban most már mindegy. János elmondja Illésnek, hogy a vargánál járt, Illés elmondja, hogy a bognár nem adta vissza a két hatost. Ez nem járja.

- Hát - kérdezi János - valóságosan olyan rosszak azok a küllők?

- No - mondja Illés - hát hiszen nem egészen egészen. De hát mért nem adja vissza? Mert úgyis sarcol. Nagyon kitarja mindönnek az árát. Mért nem adja vissza a két hatost? Rossz világ van. Rossz termés lösz. Ni, micsoda szárazság! Mi lösz velünk? Hisz a télire nem marad a gyereköknek betevő falat. De mindönki rajtunk akar élni. A bognár is. Mért nem adja vissza? Úgy mögmérgesedtem rá, hogy ha nem vónék istenfélő, fejbevágtam vóna úgy, hogy még ma este vacsorán éri Pilátust.

János, ahogy a homokban haladnak, elgondolkozik a beszéden s a bot végével többször a földbe szúr. Lám, ilyen emberek is vannak. Pedig vagyona van. De azért mindig azon sopánkodik, hogy éhen hal. Most nem restelt a bognárhoz elmenni, hogy két hatost visszakunyoráljon. Pedig a küllők bizonyosan jól vannak megcsinálva. S a bognár szegény ember. A gyerekek aprók, de sok van belőlük, mint kocsmában a pohárból. Az asszony beteges. Miért, hogy mostanában az asszonyok közül egyre több a beteges?

Ezt a kérdést föl is adja Illésnek:

- Mondja már kend. Azelőtt nem volt ilyen sok beteg asszony. Hogy van az, hogy most sok köztük a beteg?

- Volt az azelőtt is, csak nem mondták - véli emez. - Röstelték mondani. Az igaz, hogy nem is jártak annyit tánchelyre, nem táncolták magukat agyon már lánykorukba... Különben - tette hozzá - a jó Isten tudja csak, hogy ez hogy van?

- Úgy, úgy. Csakugyan csak az tudja.

- Én nem tudom. De mindön változik, János, mindön változik. A világ nem olyan, mint a régi. Akkor mögadtuk a földnek a munkát, azután termött. Ma hány az ártó bogár? Nem éppen csak az asszonyok betegök, hanem mindön beteg. A búza beteg, a rozs beteg, a kukorica, a dinnye, a káposzta, mind beteg. A disznó is elhullik. Micsoda világ ez, mikor az embör két hatosokért mögy a bognárhoz, hogy visszakívánja? A régi fajta kocsiba nem tudtuk magunk is belecsinálni a küllőket? De újmódi van, új kocsi van, cifra kocsi van, ennek a kerekibe már nem illik bele az a küllő, amit én a paraszti baltával kinagyolok.

- Haj, haj - sóhajtja János - ami igaz, az igaz.

Haladnak, csendben haladnak. Tavasz van még, de perzselő a nap. A fák bágyadtan állnak, a fiatal napraforgók lekonyítják még apró fejüket. A mezei virág elbujt, nem mutatkozik. Hetek óta nem volt eső. Ahol fekete föld van, repedezik. Az úton a homok föl van áradva, hogy alig lehet benne járni. Ez a közön van. A csinált utakon pedig por van, minden kocsi után felhőben emelkedik fölfelé, messziről nézve úgy látszik, mintha az egész határ ködbe volna borulva. A vetésre nézni - elszomorító. Szárazság van. Még az éji harmat is elmaradt. Ha még egy hétig nem lesz eső, oda van minden.

- Látod - mondja Illés Jánosnak, mind a két tágra tartott karjával mutatva maga elébe a fakó határra - mi ez? A szögénység, a nincsetlenség. A licitáció.

- Nono, hallja kend, - szól János, hogy éppen csak mondjon valamit - talán majd csak mögfordul az idő...

Az öreg idegesen hányja-veti a fejét.

- Mögfordul, mögfordul. Te fiatal vagy. Negyven vagy, tán negyven se vagy. Nem tudod, mi történt hatvanháromban. Borzasztóság rá emlékezni is.

- Hallottam...

- Hallhattad is, mert azt nem lehet elfelejteni. A te dolgod különben más. Te még egy-két hétig kibírod.

János nem szól egy darabig, azon jár az esze, hogy szóljon-e. De azután mégis csak mondja, kissé szomorúan:

- Hát még egy kicsit bírom.

Illés rákiált:

- Ne beszélj. Jobban tudom én, mint te. Te még kibírod két hétig. Még háromig is kibírod. Neköd szöllőd van, mélyen a gyökere, lent. Az még élhet. Még talál egy kis nedvességet odalent a föld alatt, de a föld fölül elvette az Isten. Akaratába belenyugodjunk. De elpusztul mindön vetés. Ha így tart, a golya agyonveri a fészökben a fiát, mert kiszárad a tó, nem tud neki önnivalót vinni.

Az öreg megáll, a csizmája fejét félig beletúrja a homokba. Azután lehajtja a fejét és nézi, hogy mint mozog a homok a csizmáján. Mint emelkedik föl s mint folyik le róla ismét szerte-szét.

- Az állat... - mormogja. - Az állat inkább elpusztítja a fiát, de nem nézi, hogy éhen kínlódjon...

János úgy érzi, mintha az öreg fősvény szavai szíven ütnék. Így is szolgálhat valakinek az esze? Az öregek zsörtölődők ugyan és elégedetlenek rendszerint, de hát mégis. Amint azonban föltekint a szomorú, leszáradt tájakra, látja, hogy az semmi reménységet nem nyújt a jövő iránt. Most eszébe jut hirtelen, hogy az élet, a munka élete nehéz. Valóban igen nehéz.

A közön lassan, szóval, elkomorodva lépegetnek. Hát csakugyan így van? A lelkekben nehéz fásultságok és bús elkeseredések lakjanak?

De talán nem. Az iskola előtt haladnak el. Városi kocsik áll az udvaron, a falak újra meszelve, zöld lombok a nyitott ablakokban. Itt most vizsga van alighanem. Csakugyan az van, már a vége felé is közeledik, mert énekelnek odabent. Vékony a gyerekhang, de sok van s az ablakokon át kiárad az az útra, csilingelve jövén ártatlan gyermekszívekből az imádság: Isten áldd meg a magyart, jó kedvvel, bőséggel...

A két ember megint megáll s egymásra néz. Szemükből néhány meleg könnycsepp poros arcukon át a forró homokra esik.

Kis török.

Az ember, ha egyéb dolga nincs, szívesen lovagol régi emlékein, amelyek mindig érnek annyit, mint az újak. Idő multával az emlékekből lassan kipusztul minden keserűség, szomorú hangulat s csak a jó dolgok maradnak meg, hasznos alkalmatosságul arra, hogy a délutáni csibukfüstben felmerülve, elimbolyogjanak a szobában, ahol az ember a gondolataival egymagára van.

Igy bújik föl nekem a trebinjei kék füstjéből néha, mintha a rokon dohány mérges zamatával akarna egybevegyülni, egy csodálatosan száraz, nagy égőszemű gyermekfej, piros, kékbojtos fezzel a borotvált kicsi koponyáján, fapapucskban, vézna, öregesen görnyedt természetén fehér ing, fehér salavári, piros selyem öv kopottas - bizony - a derekán, abban feszeng aztán, helyét nem találva, egy rettenetes nagy handzsár, nagyobb, mint az egész kicsinyke férfiú.

Török gyermekek közt csodálatos szépeket lehet látni. A leánygyerek, ha a szél elfújja néha a fejről a fátyolt, amit buzgó anyja a Korán törvényét megelőzve, már kiskorában ráerőszakol, oly arcot mutat, amelyet megnézhetne akármely lelkesebb ifjú költőnk, aki leírásaiban szereti úsztatni fehér tejben a halvány-piros rózsát. Pufók, kedves képű baba valamennyi. Messze idegenben a hazátlan, kicsapott katona, ha gyereket látott az úton, elévődött rajta (tudom magamról), hogy ugyan melyikre hasonlít ez vagy amaz az otthoniak közül. Káplár Papp, aki asszonyt, két iskolás gyereket hagyott itthon, talált is a Cadinje Brdó fenyős tetején egy bosnyák házban két apró fiút, olyat, hogy megesküdtött volna rá, hogy az övé mind a kettő.

Annál csodálatosabb volt ez az apró öregfejű gyerek a többi között, az ő magába vonult szótlanúságával, hallgató szájával. Csak a szeme volt neki véghetetlen beszédes. Gyakran láttuk, mert egyetlen multságunk volt nekünk is, ha beültünk Antóniohoz, az albánhoz, akinek az útszélen volt a csárdája és lestük az úton a kószáló utas törököket, akiken legalább volt mit nézni, gyönyörű régi fegyvereket hordván valamennyi.

Főnt mindjárt, ahogy a maródi lovak istállójánál nekikanyarodott az út a Cadinje-hegynek, kezdődött a Szmail bég kertje, akit közönségesen török grófnak neveztek a táborban. Régi nemes família, amely valaha szerb volt a nagy Dusán alatt, azután törökké vedlett s nagy úr volt a környéken nagyon, mert rajta kívül csak egy civil aga akadt még az egész Priepoljén. Ennek a feleségeihez volt beosztva Ibrahim, onnan szaladgált le naponkint többször az albánhoz, hogy az ő grand magazinjából selyemszalagot, cukrot, egyéb tetszetős dolgot vásároljon a Szmail bég asszonyainak.

A Limben gyerekek fürödtek nyaranta egész nap, azok okvetlenül meghajigálták az öreg fiút, akit nem vettek be maguk közé. Szomorúan nézett végig rajtuk s a szeme égett, mint a parázs, olyan fáradt, öreges futással szaladt előlük, mint amikor egy vén embert kergetnek.

Kicsi homlokán ráncok voltak, az tette olyan öreggé. Vékony hangján köszöntötte be a merhabát a boltba.

- Hogy vagy, Ibró?

A vállait megrántotta egy kicsit s nagy egykedvűséggel felelt, csakhogy éppen mondjon valamit:

- Bás...

Soha senki se látta játszani, de nem is kellett ő a többinek s olyan sivár volt ennek a gyermeknek az élete, mint maga a priepoljei kősziklás tájék.

- Ibrahim, akarsz dohányt?

- Nem... - mondta lassan, a jatajánon úgy támaszkodva a könyökével, mintha asztal volna.

- Szépek a bej feleségei?

Valami fáradt, kötelességszerű felháborodással lépett hátra s fenyegetően, ami végtelen furcsán hangzott az ő kis eunuch-torkából, szólt a kérdezőre:

- Ne beszélj, mert leszúrlak.

Ha a jól megtermett katonák, akik félkézzel a levegőbe dobhatták volna minden jatajánostul a kicsi háremőrt, megnevették ezt az erélyes föllépést, halvány arcára némi pirült ki.

Nem szerette senki, nem szeretett senkit, üres óráiban a hegyen mászkált és fújta a tárogatót. (Mert ott lent még most is megvan ez a csodálatos furulya, hiába tüzelgették föl annak idején Magyarországon valamennyit).

A cigányok Novibazárban is a város szélén laknak, kovács valamennyi, rajtuk túl már nincs egyéb, csak a koldusok. Sorba ülnek és énekelnek. Ennek a nyomorult sornak a szélén ült egy leány, szerb volt és nyomorék, kék ruhában, fehér kendő a fején. Nem tudom, mint támadt a vélemény, hogy olyan, mint egy irgalmas néne. Sohasem kért semmit, csak ült szótlanul nyomorék lábain, sápadt arcát a földnek hajlítva. Mert hogy semmit sem kért senkitől, ő kapott legtöbb alamizsnát, amint már szokása az adakozónak, hogy elkerüli a lármás koldust.

A többiek haragudtak reá, szidták, ő hallgatta csöndesen.

Egyszer nagy láрма volt ott.

Pénzfizetés napján történt. A baka odalent úr. Többet keres, mint amennyi itthon a téli nap-szám, pénzét nem költhette, mert nem volt mire. Valaki, aki nem tudott a vagyonával mit csinálni, egy teljes ezüst forintot dobott oda a *sorornak*, ahogy egymás közt neveztük. Ebből kezdődött a mérges verekedés. A többi mind rátámadt, irigy haraggal akarták elkergetni a helyéről. A nyomorult leány néha szólt nekik, könyörögve, a koldushad üvöltött, mankók emelkedtek föl s úgy lehet, agyonverik, ha nem jön le akkor megint a Cadinje oldaláról Ibrahim, az a kis eunuch.

A nagy jataján hirtelen szerepelni kezdett. A gyermek kirántotta, megcsillant a széles acél a napon, az apró ember a féktelen had elé állt, merészen fenyegetve, ölni készen, vékony hangja úgy csendült, mint egy erős vezényszó:

- *Natrág! Vissza!*

Vissza is mentek morogva. Amint a katonai iskolákban a hadi cikkelyekről tanítják, hogy elhatározó pillanatokban egyes emberek helyes föllépése csaták sorsát döntötte el. Alig mukkan-tak, helyükre mentek s a földre tették mankóikat.

Amint a had elvonult, gyöngéden hajolt le a nyomorékhoz Ibró s megcsókolta a kis irgalmas néne homlokát.

- Ne félj...

Az nem félt. Fekete szemeiben könny csillogott, Ibró ügyetlenül dugta vissza a jataját s lassan lépkedve veres babussaiban a sziklaösvényen, fölment az asszonyaihoz.

Eddig van. Több nem történt. Kivéve, hogy gyakran bosszantották a fiút az albán füstös, rozoga kintinjában e dologgal a katonák, kivéve, hogy egy napon rákiáltottak:

- Ibró... Ibrahim, a kis koldusleány meghalt.

Ibró megdöbbenve állt az ajtóban s elfeledte becsukni. Halovány vékony arca megfakult.

- Nem igaz! - mondta határozottan.

- Hát eredj, nézd meg.

Kiment a koldusok sorához, a nagy százados diófák alá. Nem találta sehol a kis nyomorékot, a foszlányos kék ruhában s végig kérdezte a többi szerencsétlent, hogy hát hol van. Hát hol van, hát elment, föl a hegyek fölé s mankóját hagyta csak itt.

Szomorúan jött vissza s vásárolt a boltban egyet-mást, ami éppen akkor kellett a Szmail bég féltucat feleségének.

- Hát igaz-e, Ibró? - kérdezték a katonák.

- Igaz - mondta halkán, remegő hangon, lehúzza vékony ajkszögleit.

A kegyetlenek tovább kérdezték:

- Sajnálod?

Nem felelt, csak intett s megindult kifelé. Lassan haladt a vízparton, ismét kergetni akarták tarfejű gyermekek, de ő visszafordult, szemközt állt velük és szótlan mozdulattal tette sovány kezét kése markolatára.

Amint azok megrettenve az eddig nem tapasztalt bátorságon, visszatértek, megint ment föl a hegynek, fáradtan, lehajtott fejjel. Olyan öreg, olyan nagyon öreg volt e pillanatban a kis szerencsétlen félemler, mint egy agg, aki száz évet hordoz roskatag vállain.

Borszedés.

Szőlővel való vergődés soha sem volt valami alkalmas gazdálkodás, mert sok dolog van vele. Sok rá a kiadás. Nagy munkát kíván. Tavasztól őszig a szőlősgazda egyebet sem csinál, csak veszi ki a fiókból a pénzt és fizeti el napszámban - már ugyanis ha van pénze. Ha nincsen, elhanyagolva marad a szőlő, vagy pedig kölcsön kell a pénzt kérni, abban bizakodván, hogy majd csak terem őszre a szőlő és a bor árából meg lehet fizetni az adósságot.

De hátha nem terem? Mert van az elégszer úgy, hogy nem terem. Sok ellensége van nagyon a mindenféle bogártól kezdve az időjárásig.

- Az a szőlőnek a baja, - mondja az öreg Vas János - hogy nagyon sokáig kint hál.

Hát ez igaz. Árpa, búza, kukorica már mind betakarodott föld alá a mezőkről, mikor a szőlő még mindig kint hál a szabad ég alatt. Mennyi az aggodalom vele tavasszal, a virágzás idején! Egy kis hajnali hideg fuvallat éri és vége a jó termésben való reménykedésnek, de azért az őszig minden munkáját meg kell neki adni. Ha korán beáll az őszi éjszakák hidege, akkor is fagy érheti. Ha esős a nyár, az a baj, mert elrothasztja a növendék fűrtöt. Ha napos a nyár, az jó, mert érleli a gyümölcsöt. De ha nagyon napos a nyár, az már megint baj. Mert a sok égi melegség elhervasztja a leveleket, amik lehullanak a fűrt fölül. A védtelenül maradt fűrt nem bírja ki a nap erős sugarait és - mint mondani szokás - megsül.

- Olyan az - véli ismét Vas János - mint a városi kisasszony. Napernyő alatt kell járnia, máskülönben fölégeti a nap a bőrit.

Az pedig szintén baj, ha a fehérszemély ilyen finnyás. A régi paraszti nótában is azzal indokolja a legény, hogy miért nem veszi el a szomszédasszony lányát, hogy azt mondja: Neköm pedig dologra köll az asszony. A kend lánya fölpirul még a napon.

A szőlő pedig nemcsak hogy fölpirul, hanem megég és elpusztul. És azután a többi veszedelem. A sok rovar. Mindez régente nem volt. A szőlő első átka, a filokszéra, itt nem sok vizet zavart. A homoki tókéknak nem ártott, mert a homok megölte. Az élete olyan, hogy egyik időszakában lemegy a gyökerekre lakni, ahova utat ás magának. De a homok összefolyik mögötte és eltemeti. - Kisüti a szömit, mögvakul és nem lát visszamönni a tókére - mondták akkor nevetve a Vas Jánosok és örvendeztek azon, hogy a homok így megréfálja a kutyafülű amerikaiit.

De most már nem nevetnek. Jött a kutyafülű amerikai helyett egész csomó más ártó féreg, egyik a tókének lakik, a másik a leveleken, a harmadik magában a szőlőszemben. Honnan kerültek? Ez az utóbbi istenveszedelme egészen új keletű, pár év előtt még soha a hírét sem hallották. Mi hozta ide? Miért nem vitte az ördög máshova? És még mindig egyre ártóbb. Eddig csak a kukacát lehetett megtalálni a szőlőszemben. Az idén már a szőlőszemben begubózva is találtak hernyót. Mi lehet ennek a sok istenverésének az oka? Az egyre szaporodó vasúti hálózatok viszik-e egyik országból a másikba? Vagy hogy a régebbi oktalan fészekpusztítások megfogyasztották a madarakat és nincsen már belőlük annyi, hogy elegendők lennének az ártó férgek elpusztításához? Nem tudni. Bár ha tudnánk, akkor se sokat nyernénk vele, mert hiszen annak, akit agyonütött az istennyila, teljesen mindegy, hogy milyen istennyila ütötte agyon.

Az emberek elkomorodva mondják:

- Ha így tart, néhány esztendő mulva nem lössz szőlő.

Annyi bizonyos, hogy egyre költségesebb a vele való gazdálkodás, a termés meg egyre kevesebbet ígér. Ha néha beüt valami nagy termés, akkor meg nincsen ára. Ilyenkor megesik, hogy több a must, mint a hordó, és a hordó drágább, mint a must. A szőlősgazda ilyen esetekben valósággal elkótyavetyéli a termést, a bor ára azonban azért nem igen lesz olcsóbb. Leszáll egy félesztendőre, de azután fölmászik a létrán. S onnan már nem is igen jön le. Olyan az, mint a péksütemény, ami kisebb lesz, ha kevés búza termett, de nem lesz nagyobb, ha nagy a búzatermés. A bornak az ára is már csak előre megy és azért még sincsen belőle a termelőnek valami nevezetes haszna. Talán mikor olcsóbb volt a bor, jobb hasznát látta. Nincsen még ötven éve, mikor három krajcárért mértek egy messzely bort. Még huszonkét-huszonöt esztendő előtt is tizenhat krajcár volt egy liter ára. Ma negyven meg negyvenöt. Az idén alighanem fölruktat a kimérési ára egy koronára. De miért ne rúgtatná föl, mikor így is van rá vevő?

Azt lehetne hinni ezekből a magas árakból, hogy most már a szőlősgazdának könyökig tejföl a világ s olyan vigasságos szüretnek esnek, hogy az valóságos csoda. Pedig dehogy. Régen írták már azt a verset a szüretéről, hogy gondolatim mostan vigadozva járnak. Nem járnak biz azok már vigadozva a szüreten, mert szigorú, számító, gonddal járó üzlet lett abból is. A régi aratóünnepet még föl lehetett újítani, de a régi, vidám, zajos, csőszpuskadurrogós, szüretelő-leányjáték, tűzijátékos, cigánybandás szüretnek alighanem elmúltak végképpen s egy újabb nemzedék már meg sem tudná érteni, hogy miért is voltak valaha?

Más már ennek a formája. Van már olyan szőlő, ahol nem is a gazda szüretel. Járnak a „szödők”. Borkereskedők ügynökei, akik megveszik a bort még akkor, amikor még fűrt alakjában a tőkén csüng. A megszorult szántóvető szokta volt eladni a búzát még lábon: ma már a borszőlő is elkel így. A „szödő” szedi össze a különböző szőlőkben így lábon a bort, azután maga szüretel a maga hordójába. A célja az, hogy a saját rendszere szerint szüreteljen, különböző szőlőfajokat ne keverjen össze. Külön tudomány ez, de a külföldi fogyasztásra szánt bornál fontos dolog. Mert azok odakint megkívánják, hogy a bornak mindig egyforma színe, íze, meg ereje legyen. Ott nem lehet azt mondani, hogy:

- Most másfajta bor van, mert új hordót csapoltunk.

Mert a német sógorral így nem lehet beszélni; ő egyöntetű rendszert kíván még a poharakba való öntésben is.

Járnak hát a szedők. Különféle fajtájú népek, némelyik nem is tud magyarul, az társat visz magával. Ez is egészen felfordult világ, régebben nem volt ennek nyoma sem. Azelőtt a víg szüret után a csendes pincébe került s ott a hordókban álmodozott. Azután megjöttek az ő édességének a forradalmi, a must forni kezdett és borrá alakult. S mikor már egyszer vagy kétszer meg is fejtették, csak akkor kezdtek utána járni azok az emberek, akiknek borra volt szükségük. Kereskedők, vendéglősök, korcsmárosok. Tanyáról-tanyára mentek s amely tanya mellett szőlőt láttak, oda betértek.

- Adjon Isten jó napot.

- Adjon Isten.

- Kérdezzék no, hogy miért jöttünk?

- Minek kérdőzzem, úgy is tudom, hogy bor irányában.

- Persze, hogy abban. Hát van-e?

- Hát hogyne volna, mikor van?

- Aztán jó-e? Mert mindenféle rissz-rossz borért le sem szállunk a kocsiról.

- Hogy jó-e? - kérdezi vissza büszkén a gazda. - Hiszen ilyent nem ivott, mióta a bábaasszony keziből kikerült.

No ez már más. Akkor csakugyan jó bor lehet, ennek a feltekintésére már csakugyan érdemes leszállni. A gazda lement a pincébe, hozott az újborból egy „szívatot”. Már hogy teleszívott belőle egy lopótököt. Abból azután úgy az ujja alól ereszti a poharakba. Míg a gazda lent járt, a borvételben járó ember kivett a zsebéből egy almát és beleharapott. Az volt a nézet, hogy az alma íze után jobban meg lehet állapítani a bor zamatosságát. Így kóstolgatták. Rágták a bort, de nem igen nyelték le, mert az ilyen bírálati foglalkozás nyomán nagyon könnyen be lehet törülközni. Fejrázások, gondolkodások, csettintgetések következnek. Azután az alku jön. Mennyiért? Ennyiért.

- No, engedjünk egymásnak.

Árú és pénz közelednek egymáshoz. Ha nem tudnak megegyezni, a borkereső tovább megy, de barátsággal válnak el: a gazda nyugodt. Ha ennek nem kell a bor, majd jön holnap másik, akinek kelleni fog. Ha pedig megegyeznek, arra már csakugyan isznak áldomást. A pincébe is lemennek. A pincében csapról vagy lopóból poharazni ugyan egy kissé veszélyes foglalkozás s a gazda figyelmeztet is rá:

- Nem azért mondom, mintha sajnálnám. De jó lössz vigyázni, mert a bor ereje idelent hamar mögcsapja az embert.

Meg bizony. Sok tapasztalatlan ember megjárta már azzal, hogy a pincében csak kicsit is poharazott. Csak mikor a friss levegőre fölér, veszi észre, hogy meg van szédülve. Az esze rendesen szolgál ugyan, de a lába nem bírja. Ez tökéletes színigazság, aminek az eredendő okát nem lehet tudni. Talán ott keresendő, hogy új bor idején sok a pince levegőjében az ártó levegő. A nép azt mondja róla: a gáz. A pincében levő béka fel is szokott tőle fordulni. A szó való értelmében fölfordul: Mielőtt elpusztulna a szénsav nyomán, előbb a hátára fekszik. Ellenben szokott a pincékben lakni egy rákféle kis, soklábú állat, amit ászokbogárnak neveznek, annak nem árt meg; hozzá van szokva a kis korhely.

De azért a pincébe csak le kell menni. Az üzlet komolyabb része ott köttetik ugyanis. Ott már a vevőnek csakugyan innia kell s minél több hordó bort vesz meg, annál több pohárral. No, nem nagyokkal, csak olyan aprókkal, amiknek kvaterkás pohár a neve s a gyárakban rossztüdejű és vékonypéznű tótok által fúvattatnak: ezért marad az üvege vastag, a belső világossága meg vékony. Igen alkalmas pohár, mert ez még akkor sem törik el, ha a földhöz vágják.

Szükség van rá a pincében. A vevő a tulajdon szemével és nyelvvel akar meggyőződni afelől, hogy a hordóban csakugyan az a bor van, amiből a gazda mutatót föl vitt. Ez megállapítandó és ebben nincsen sérelem a gazdára nézve, mert hiszen az eladó lányt sem szokás láthatatlanban elvenni.

Ha most már a mutató bor, meg a hordó bora vág: kész a vásár, miután rajta van a hordón, hogy hány liter van benne. Beleverik a dugót. A vevő zsebében ott van a darab gyertya, a spanyolviasz, meg a pecsétnyomó. Ezeknek a segítségével azután lepecsételi a hordót a száján is, az akonáján is s otthagyja a pincében, ahol van. Most már ott is az övé. Kifizeti az árát, ha ismerős a gazdával, a felét, ha nem ismerős, az egészet. S majd eljön a borért, ha szüksége lesz rá. (Mert a városi pincék kisebbek, semhogy minden vett bor beléjük férne).

A gazda ráhagyja:

- Én tüllem itt maradhat. Elfér. Láthatja.

S megkönnyebbülve néz a lepecsételt hordókra, gondolván: ezekkel nincs már több bajom. Nem is törődik velük, de nem is törődhetik, mert az idegen pecsét tilalma alatt állnak. Csak egy vékony papírszalag tartja ugyan a pecsétet, de az szent és sérthetetlen. És ha a vevő nem jön idején a borért, amelyet esetleg már harmadszor is le kellene fejteni s a mulasztás miatt elromlik az ital, hát az is a vevő baja. A pöcsétöt a tulajdon vagyonáról csak neki magának szabad letépnie.

Van még ilyen szokás, de már nem teljes, mert járnak a szedők. Ezeknél bizonyosan jobban ki van fejlődve a borismerés tudománya, mint a régi divatú vevőknél. Mert neki nem a kész bort kell megítélnie, hanem a még a tőkén levő fürtökből kell kitalálnia, hogy ebből a gyümölcsből majd annakidején milyen bor lesz? Csak a szőlőszemeket kóstolgatja s abból érzi ki, hogy mit lehet érte adni. És bizonyára mégis eltalálja, mert ha nem tudná, hogy eltalálta, vaktában nem adna érte pénzt.

...Féllovas rozoga kocsin a tanyák homokos közét két különös ember járja. Nem valami túlságosan különösek ugyan, de ott szokatlanok s az útszélen barmot legeltető gyerekek, pulykapásztorleányok megbámulják őket, mintha csakugyan ők volnának ketten a francia császár. Kopott fekete keménykalap a fejükön, ősz szakáll az állukon, hosszú ősz tincsek a fülük előtt, kaftán a testükön.

Nézik az emberek is: hát ez miféle szerzet s ugyan honnan jöttek ide, az idegen földre.

Szedők. Szintén szedők. De alighanem ezek a szedők ősapjai. Vén ortodox zsidók. De az ócska féllovas kocsin nem üzletben járnak, hanem vallási dologban. Bor kell nekik, nem sok, csak egy jókora hordóval, az ünnepekre. Kósernek kell lennie annak azonban. Amit maguk szüretelnek a maguk hordójába a maguk eszközeivel. Hát bizony jó darabig vándorolhatnak a szőlők között, amíg a hordójukat megtölthetik, kinek volna kedve egy hordónyi bor kedvéért ilyen fölfordulásokhoz, mint amilyent ezek csinálnak? De türelemmel vannak, megszokták s mennek tovább kitartóan. Nem is tudják, hogy hova mennek. Nem e tájra valók. A környéken már nem is igen vannak ortodox zsidók, ami mégis ilyenfajta hitközség imitt-amott olyan kihalófélben volna, a maga határában is talál szőlőt. Leginkább távolosabbról jönnek, olykor a Duna mellékéről. Egy hordó borért. Ki látott ilyent?

Adnának ők a borért jobb árat, mint bárki más. Mégis nehéz ez.

- Az ördög vergődjön velük - vélik a Vas Jánosok ingerülten. - Mit kételkednek az én tisztaságomban? Adok én nekik bort, ha köll, de az én tanyámat ne forgassák föl az idegön istennel. Nem tisztább az ő kezük, mint az enyim, hát mit okoskodnak.

A két vén bolygó zsidó összenéz szótlanul és mennek odább, mint gyámoltalanok, félreismeretek és idegenek. Homokban, porban, napban. Viszi őket a vallás a rossz kocsin. Közpolgári ésszel alig lehet a kóborgásukat megérteni. Ha ennyi bajjal jár egy hordó kóser bor összeszedése, nem alkalmasabb volna-e, ha egyáltalán nem innának bort? Az egész életük lemondás, hát ne tudnának éppen erről lemondani? Úgy látszik, nem tudnak s mennek tovább, mert ők küldetésben vannak.

Ugyan hiszen kódoroghatnának a világ végezetéig, ha a félló kocsisának nem volna több esze, mint nekik kettejüknek. A kocsis azonban látván ez eredménytelenségeket, hirtelen letér az útról Ótott Kovács Biacsi Mihály tanyájába, aki tudvalevőleg nazarénus. Igen alkalmas nazarénus, még nem egészen püspök, de már majdnem. A Biacsi-tanyán a két felekezet bibliai tisztelettel üdvözli egymást és az újabb vallás híve a régiebb vallás híveinek a bor megsűrésére kezdet enged.

A tanyak némely részein nagy lelki nyugalmak tartózkodnak, egyszerűségek és csodálatosan szép szeretetek társaságában. A bolygó zsidók levetik a kaftánt, fölgyúrik az ingujjat, dologba kezdvén. Ótott Kovács Biacsi megemeli a kalapját s a háza népének mondja:

- A Megváltó segítségével a mai napra rendelt felebaráti jótétemény elvégeztetett...

A nap, a melegítő sugaraival, szelíden végigcsókolja az embereket.

Látogatás a városban.

- Ögyünk egy kicsit hamarabb, - mondta Márton - mert majd elmék Tandariékhoz.

Ezzel be is ment a kamrába, hogy majd segít az asszonynak. Délutánra járt az idő, a hó esett s kint a tanyák mezőin csapatosan ténferegtek a varjak.

Igy téli időben a nap oly későn megy föl az égre s oly igen hamar leszáll, hogy napjában csak kétszer szokás enni, úgy reggel nyolc óra körül, meg délután három felé. Márton juhászos ember s a reggelit a juhistállóban végezte el, mert akármit beszéljünk, mégis csak az az igazi tej, amit maga fej ki az ember magának az állatból. Most délután pedig káposztát ennének, azért ment Márton a kamrába, hogy a káposztás hordóból kiemeli a követ: ki is emelte, pedig nehéz volt, egy régi templom romjai állnak amarra odább a pusztai juhlegelön túl, annak a falából hozták el éppen harminc esztendeje. Azaz, hogy harmincegy, mert tavaly ilyenkor is harmincnak mondták, de akkor húst is főztek a káposztába. Most ez nem igen megy, hús van ugyan a kéményben, de csak ünnepnapra telik. Juhászembernek ez körülbelül mindegy, mert nyáron át leginkább csak akkor szokott húst enni, ha vagy ő beteg, vagy a bürge, de mégis, mikor az elkészült savanyúkáposztát kanalazná, Márton ő maga sorsa fölött gúnyolódván, azt mondja Veronnak:

- E közt a káposzta közt akkor volt hús, mikor a káposztafejek még a földben voltak, aztán kutya szaladgált köztük.

Veron mosolyog, mint illik, azután kérdi:

- Minek mén kend Tandariékhoz?

- Vasárnap vásár lössz - mondja Márton. - Majd bemögyünk a városba. Néhány birkát behajtok. Majd hozok neköd is egy kendőt.

Veron az urára tekint. Márton a városba megy. A helyzet ünnepélyes volta nem tagadható, mert hogy is csak, hogy is... várjunk csak. Egy fiuk van, az is Márton, az most huszonegy esztendő, most oda van katonának, lent sarcoltatja Boszniában a király. Mikor a Márton született, még nem volt ideki pap, hát éppen huszonegy éve, hogy bent jártak a városban, mikor keresztelni vitték.

Az asszony ugyan nem szól semmit, de Márton a szemein keresztül belelát, hogy merre járnak a gondolatai s vigasztaló szót mond:

- Gyüvőre már hazaeresztik.

Azzal azután megy Tandarihoz. Itt lakik az is nem messze a pusztaszélben, mert juhász nem lakhat messzebb a legelőtől, hát hamar odaér. Imre se túlságosan sokszavú ember s mikor Márton látja, hogy Imre éppen abban foglalatoskodik, hogy tíz darab birkát az akolban a többtől külön csap, tökéletesen megkérdi:

- Hát mönyünk?

Imre azt mondja:

- Mönyünk hát.

Másnap Mártonnál is, Imrénél is az asszonyok fejk a bürgét, mert Márton és Imre egész nap szorgalmasan alszanak. Szombat van ugyanis s éjfélkor indulni kell a birkákkal, hogy reggel a vásárálláson legyenek. Mert lassan halad a birka, terelgetni kell, a szamár ilyenkor csak

vendégül megy a juhász után, minden foglalatossága abban áll, hogy viszi a tarisznyát. Hét órára ott is vannak. Nagy térség ez a vásárállás a városon kívül. A várost nagy töltések választják el onnan, amelyeken át csak egy-egy toronynak vagy gyárkéménynek a hegye látszik. Márton hosszasan nézi a hatalmas sötét töltéseket, amelyek mögött a város fekszik, amely az ő birkáit megeszi. Mártonnak ily módon nyújtván élhetést.

Nyolc óra tájon már egy szál birkája sincsen se Mártonnak, se Imrének, mert jöttek a juhvágók és elkapkodták valamennyit, hogy legyen mit ennie ennek az örökké éhes városi népnek. A pénzeket Márton és Imre begombolván, kissé megvetőleg mosolyognak is, azután pedig a duttyánsátornak a karójához kötik a szamarakat. Ők maguk bemennek a sátor alá, amely ilyen időben kissé szellős, azonban ez nem baj. A borocska is hideg, azonban mégis melegít: az ide-oda való mászkálást megtakarítandó: egyszerre öt féllitert parancsol Márton. Pedig ez kevés, mert nem sok idő múlva elfogy, mert cigánypecsenyét esznek és Imre kivitte a kenyérhajat a szamaraknak.

Van ott egy féllábú ember tekerőlanttal, három krajcárért csinál egy nótát. Igen csak csinálja: hogy legelteti nyáját, fújja furulyáját, hej-huj könnyen éli világát. Déltájon már valahol a tizenötödik félliter körül tartanak, lehet ugyan több is, a ménkü számol ünnepnap és Imre a tekerőlantot kiviszi a sátor elé a szamarakhoz, hogy azoknak is csináljon három-három pénz ára nótát. Azután jön a Jaksi, akinek a nyakába van akasztva a boltja, attól Márton megveszi a kendőt. Két korona hetven fillér, vagyis becsületes magyarra fordítva: egy forint hetven krajcár - magyarázza a tudós Jaksi, amit Márton nyugodt helyesléssel vesz tudomásul. Imre bejön a szamaraktól a lantossal a sátor alá, Márton mondja neki:

- Imre, te mér nem vöszöl valamit?

Azután belátja, hogy ostoba volt a beszéd, de már kimondta, pedig ez is mutatja, hogy nem érdemes a beszéd. Tavaszi nyírásakor lesz tizenhat éve, hogy Imre eltörte a bojtár kereszt-csontját meg elkergette az asszonyt. Van abból az időből egy lánya, de nem tudja, hogy kié? Ej haj, a jó reggelét!... adjanak inkább még öt félliter bort!

A déli harangok szava a városból a töltéseken keresztül kizúdul. Aki a harangot ritkán hallja, a süveget ilyenkor le szokta venni. Fürtös fejével fizetés irányában integet a duttyános felé Márton. Ezután fölülnek a szamarakra a subákban és haladnak kifelé. Körülbelül napszállat ideje van, mire kiérnek. Márton a tanya-udvaron a csacsit elereszti, hogy menjen, ahova akar, ő maga pedig beviszi az asszonynak a kendőt. Az ital mérge elmúlt, az úton a csacsik tetején kifújta a fejükből a szél.

- No hát a város? - mondja az asszony.

- Hát mögvan - mondja Márton.

Veron dévajkodva kérdezi:

- Nem tévedt el kend benne?

- Én? - kérdezi Márton önérzettel. - Úgy kiüsterem én magamat abban a városban, akár csak idehaza.

Földbúvárokról.

Ver a szó odakint, de már hetek óta ver a szó odakint a felső tanyákon, hogy földbúvárkodás történik és mérhetetlen kincsek után mélységekbe szállnak az emberek.

A mélység ugyan nem lehet valami túlságosan nagy mélység, mert mindenki tudhatja, hogy homokból van itt a föld; annak a szélei hamar beomlanak, ha gödröt csinálnak benne. De mindegy. Kincs után való kutakodás történik; mert hogy ott van, az bizonyos. Megmutatta a láng. Vagy úgy lehet, más mutatta meg. Valami különös és titokzatos dolog.

Mi üt ilyenkor a tanyai emberekhez: nem igen lehet tudni. A Paragi tanya tulajdonosa már idős ember, az apjától örökölte a tanyát: az apja is ott lakott, amíg élt: soha az eszükbe sem jutott, hogy kincs után keresgéljenek. Míg most hirtelenében felfedezték, hogy a tanya háta mögött a föld ritka és tömördek drágaságot rejt magában: a kincsek egy hosszú, nagy fordított vályúval vannak letakarva. Aki a vályúig leér s azt felemeli, a vagyont birtokába jut.

Utunk arra vitt, megkerestük hát a tanyát, mert különben is dolgunk volt ott. Nem volt nehéz megtalálni, az úton mondták a kérdezősködésre, hogy csak egy „hosszú tanyát” vigyázzunk: az az a bizonyos. A hosszú tanya jó módú embert jelent, az nem tud elférni kis helyen, az szokott időnkint egy-egy szobát, kamrát hozzáépíteni a házához. De amúgy is látszott a tanya mögött egy magas, rudakból összerótt háromlábú ágas: ez bizonyosan a homokszedő-gép. Befordulunk. Csakugyan ott dolgozik a bányában egy csapat ember, egy másik csapat kíváncsi pedig a nagy gödör széléről nézi.

Nyári délelőtt volt, de hideg és esős. Amúgy is szomorú idő nagyon: előtte való nap söpört végig az Alföldön a nagy orkán s úton-útfélen otthagya a keze szennyét. Öreg, magas fák, jegenyenyarak, akácok, fűzek derékban kitörve heverték. Sok tanya tetejét megtépte a vihar, még az újfajtájú cseréptetőt sem kímélte. Régebben, amikor még nem volt fűvel-fával megkötve a puszta, a homoki dombok vándoroltak egyik helyről a másikra ilyen orkán nyomán, most pedig a takarmány vándorolt. Némely helyen szénával volt terítve a tarló, ahogy szét-szórta a megbontott boglyát, más helyen a szénát az egyik tanyán felkapta s a széles úton keresztül átvitte a másik oldalra, kidöntve vele a kerítést. Szélmalom lehetett ezen a tájon látni itt is, amott is, de egy sem őrlött. Alapos oka volt rá: a vitorlákat darabokra törte és szerte dobálta a vihar. Az ázott mezőkön madár sem látszott, bizonyosan azoknak a fészkeit is elvitte, magukat a földhöz verte: ahogy a tanyaiba a kocsik befordul, még a kutyák sem ugatnak, mintha elvette volna a szavukat a rémület. De a tanya mögött azért a munka áll.

Egy ember éppen most van távozóban a nézők közül. Ahogy elfordul, megvetőleg kiáltja oda a többinek:

- Akasszanak föl engöm, ha itt lösz valami!

No hála Istennek, legalább akad egy a kintvalók közül is, aki megmondja nekik az igazat - gondolom. De visszhang nem hallatszik a szava nyomán. A többiek nézik a saras, vizes nagy gödröt s csendesesen bólintanak, mikor egy öreg asszony azt feleli vissza:

- Nem hívtunk mink ide sönkit se, csodát látni. Aki kételkedik benne, ne gyűjjön ide...

Ez nekünk is szólt, hogy mi se menjünk csodát látni. Ugyan nem is volt belőle látnivaló egy csöpp sem. A gödör már van akkora, mint egy háromablakos szoba, jó mély is s az alján víz fakad. Nem lehet benne dolgozni, azért egy olyan géppel, mint amilyen a kútcsinálómestereknek van, szedik ki a víz alól a homokot. Nehéz, nagy vasszerszám ez, szárazbagger a neve.

Kistelekről hozatták, napjára öt pengőt fizetnek a koptatásért. A vizet egy kis géppel szivatják ki a gödörből, de a föld árja mindig több vizet ad bele, mint amennyit a gép kihúz. És a befolyó víz újabb, meg újabb homoktömegeket sodor magával a bányába. De azért csak dolgoznak. Meg a szivattyú, meg a bagger: a dél-afrikai kezdetleges gyémántbányászatokról lehet látni ilyen képet, mint amilyen itt van most a elsőtanyán a Paragiéknál.

Már nyolc méterre lent vannak. A munka meddő, de efelől hiábavaló lenne nekik beszélni. Téglából rendes kútformát építenek a gödörbe, hogy majd abból kiszedik a vizet, de a tégl nem ereszti bele a homokot. S akkor leérnek a titokzatos vályúhoz.

Egy kövér, erős ember izzadva dolgozik a bagger körül, ingujjban. Az arca olajbarnás, tűzben ég a fekete szeme. Szélmolnár egyébként, de az arcán, a szemén, a beszédén, a kincsbe vetett hitén látszik, hogy a multból van valami köze a virgavesszősökhez. Ez a társ a kincskeresésben, ez a vezető; az öreg Paragi voltaképpen csak aféle csendes üzleti személyiség, aki a földet adja a kincskereséshez.

A társ hosszú rúddal tapogatózik a víz alá. Üt vele nagyot a vízbe. Ilyenkor kongó hang hallatszik fel, amit eltompít kissé a víz, ami fölötte van. A rúd meg van hegyezve. A hegye a homokon keresztülfúródik, de azután nem megy lejjebb. Akár a kút innenső részén, akár a túlsó részén. Ha azt a keménységet erősen verik a rúddal, a faragott hegye eltömpul, de nem megy lejjebb.

- Hát ott a vályú - mondja az a bizonyos nevezetű Mélykuti Laci János. - Az nem ereszti lejjebb a rudat. A fordított vályú. Alatta van a kincs.

- De hát miféle kincs?

Kezdődik a szokásos kertelés:

- Én arrul nem beszélök - mondja. - Ha beszélöm, úgy sem hiszik el. Én azt mondom, hogy ott van. Ha nem tudnám, hogy ott van, nem költeném rá a pénzt, meg a munkát, úgy-e bizony?

Invitál le a gödörbe. Lemegyek s a kezembe nyomja a rudat. Hogy próbáljam. Hát a rúd csakugyan lemegy egy darabig a vizes homokba, de azután megáll, nem halad lejjebb. Ha verem vele a víz fenekét, tompa hang hallatszik fel.

- Hát - mondja Laci János - az úr bizonyosan tanult ember. Hát mondja mög, hogy mi van ott lent, ha nem a vályú, amelyik, a kincseket takarja?

Hiába mondanám, hogy mit gondolok afelől, hogy mi van ott lent. Mert valószínű, hogy odalent agyagréteg van, kék és kemény agyagpad, amivel már mindenki találkozott, aki csak valaha a mezőkön artézi kutat fúrni próbált. Az is lehet, hogy darázskő van oda alatt. Egy különös fajta föld, terméskőnek is nevezik. A vizes mélyből ásóval darabokban ki lehet ásni: ha azután a földszinre kerül, a nap melegétől, szél fúvásától kővé szárad: házak alapját szokás megvetni vele. E dolgokat azonban igazán hiába beszélném akár Paraginak, akár Mélykutinak, mert ők bele vannak a vályúba győződve. Mondom ennél fogva:

- De ki tehetta le ide azt a kincset?

S e kérdésre mindenkinek a közelünkbe tolulnak, hogy a választ meghallgassák. Mert érdekes ez nagyon. Csakugyan kincs lehet a földben; ha már az urak is kijöttek a városból a föltekintésére. De Mélykuti nem felel. Gyanúsán néz végig. Mit akar itt ez a városi? Ez az úrféle?

- Én tudom, amit tudok - mondja. - Nem vagyok én olyan bolond, hogy törvény ellen csináljak valamit. Kérem az urat, tiltja ezt az ásást a törvény?

- Dehogyan tiltja. Már miért tiltaná? A tulajdon homokját mindenki úgy turkálhatja, ahogy akarja.

Mondja Mélykúti, diadallal tekintve szét az egybegyűlteken:

- No hát akkor, kérem szépen. Én bennem mögvan a tudományágazat a földmélységről és én látom, amit mások nem látnak.

Próbálok mondani:

- Nézze csak, János. Én már régebben turkálom a földet, mint maga. De sohasem akadtam olyan földre, amelyik harmadfél méteren alul is forgatott föld lett volna. Azon alul már az eleven föld következik, amit ásó nem forgatott meg. És a víz fölfakad. Hát mondja csak, ki ás el a földbe kincset? Legföljebb, aki menekül idegen hadak elől. Hát miért ásná az el kincsét nyolc méter mélységre? Hiszen nem is ér rá. Miért temetné a kincsét a fakadó vízbe?

Egészen természetesnek találtam volna, ha Mélykúti az Attila-kincsről beszél, vagy ha arról tárgyal, hogy nagyon sok vezérek és királyok sírját, sírjának a helyét sem ismerjük. És a legenda szerint patak ágyába temették a hun vezért minden kincseivel egyetemben az aranyból, ezüsből és vasból való hármaskoporsóba. De efelől a szélmolnár mit sem szól, csak állhatatosan ismételteti:

- Én tudom, amit tudok... És tudom, amit tudok...

- Hát pedig a láng nem mutat itten semmit. A lángnak ilyen helyen nincsen járása.

- Nem is a láng... Hanem én tudom, amit tudok.

De amíg beszélt, a bagger folytonosan dolgozott, ő nehéz munkával emelte fölfelé a nagy vas ásógépet s fordította ki belőle a partszélre a homokot. Gondoltam: kissé megforgatom Mélykúti Laczi Jánost, mondván:

- Maga nem tud semmit. Maga nem lát a föld mélységébe, amiként, hogy én sem látok a földek mélységébe. A fölöttünk élő hatalmas Isten hatalmával el van takarva. Csak szűzleány láthat bele a földbe tüköruvegen keresztül, van itt olyan szűzleány?

Ahogy Mélykúti Laczi János most rám tekintett, akár hét bíró előtt is letettem volna az esküt arra, hogy ez a szép, erős férfi cigány. A szemében ugyanazt az ijedt pillantást láttam, amit kártyavető és jövődő-jósoló cigányasszonyoknál lehet tapasztalni, ha néhány odavetett szóval a hindu Shiva istent és az ő shivályijukat említi az ember. (Oh, a Devla verje meg, hát már a „fehér” is ismeri ezeket?) Mélykúti megriadtan nézett rám. A föld mélyében a kincseket üvegen meglátó szűzleány dolga szintén az alkimia idejéből datálódik és a vándorcigány hitében mélységes és teljességgel megfoghatatlan titok.

De szóra Mélykútit ezzel se bírtam.

- A kincs lent van - mondotta határozottan. - Én tudom, amit tudok. Ne kérdőzzön a tanár úr. Hagyjon dolgozni. Nem töszök én a törvény ellen... Ha már egyszer úgy sem akarnak segíteni.

S indulatosan vágta bele a szárazbagger kapálóvasát a vízbe.

- Ereszd aztat a kötelet - kiáltotta. - Miért fizetlek, ha sömmit se csinálasz?

A „ha már egyszer úgy sem akarnak segíteni” arra vonatkozott, hogy mink ezúttal itten hivatalos ügyben járunk a társammal együtt és ime, nemhogy biztatással lennénk a kincskeresőknek, hanem még kötözködéssel vagyunk.

A dolog ugyanis ott kezdődik, hogy Mélykúti Laczi János az előző nap bentjárt a városon, hogy adjon ki neki pénzért használatra egyet a város szivattyúiból. A város tart raktáron egy

csomó szivattyú-gépet, amiket felhőszakadások meg egyéb veszedelmek: földárja, fakadó víz meg mi egyéb esetén kölcsön ad a polgároknak, hogy a pincéből a befolyt vizet kiszivathassák. De ivóvízkutak tisztítására is igen alkalmasak. Aki kéri, kikapja. A használatáért naponta két pengő az angária. Jó gépek ezek, olyan vastagon húzzák a vizet, mint egy kalap karimája.

Ha a János kúttisztításra kéri a szivattyút: viheti szó nélkül. De a János a városban tudományoskodott és beszélt a lángokról, amik a kincset mutatják a föld alatt. Nyilvánvaló, hogy hatósági szivattyúk ilyen célokra nincsenek berendezve, másfelől pedig nem lehet a polgári kérelmet elutasítani. De mégis: előrelátónak kell lenni hasonló dolgokban, nehogy szó érje a ház elejét, ennél fogva tanácsos előbb megtekinteni a titokzatos kincsek helyét. Hát éppen ebben jártunk és abban állapodtunk meg, hogy csak hadd vigye ki a szivattyút a János. Minden polgárnak jussa van hozzá, ha a koptatása árát megfizeti. Hogy ő kutat tisztít-e vele, vagy hogy kincset keres, azzal nem kell törődni. Az az ő dolga. Sőt a szivattyúnak a kiadatása egyenesen kívánatosnak mutatkozik, mert így hamarabb elmúlik a babona a határról. Az majd kihúzza rendben a vizet a gödörből s akkor bele lehet látni a mélységbe és megláthatja mindenki, hogy nincsen annak a fenekén semmi kincs.

Ellenben, ha nem kapja ki a szivattyút Laczi János, akkor kezd még majd csak a szó igazán verni a kincsről. Mert akkor bizonyosan belegyőződik mindenki abba, hogy csakugyan ott van kincs, de az urak nem engedik fölvenni. Nem akarják, hogy a szegény ember jusson hozzá. Várják, hogy elcsituljon a szóbeszéd róla, azután majd később kiásatják ők maguk maguknak. (Mivelhog tudvalevőleg ilyenek az úrfélék.)

Tudtul adtuk tehát Jánosnak, hogy két jó lóval jöhet a városba a gépért.

- Hát kihozhatom?

- Hát persze hogy kihozhatja.

- No, - mondta az ember - akkor a jövő hétön föl lösz emelve a kincs.

- Majd elvállik.

- El, el - intett bizalmasan. - Látom, úgy sem hiszik, amit mondok. De majd meglátják. Mert - és a szívére tette a kezét - tudom, amit tudok.

Munkások és nézők tisztelettel tekintettek reá s a háromlábú homokszedő vasgép, a láncain csörömpölve újból megindult.

A határban ezen az éjszakán alighanem mindenki a rejtőzködő karbunkulusokról és a veder-számra való tiszta színaranyokról álmodott.

Öreg búcsús.

A nagybúcsú hete van. De még csak szerda, ellenben a búcsú péntekre esik. Hát majd csak csütörtökön kezdenek jönni a vidékbeliek, közelről és távolról egyaránt. Igen messzi vidékiek vasúton, másrészt kocsin, azonban a valódi búcsús csak gyalog ereszkedik útnak. És tele lesz velük a város, templomi lobogóikat énekelve viszik keresztül az utcákon és ahol találkoznak a lobogók és keresztelők, lassú némasággal meghajolnak egymás előtt. S fáradt, poros utasok ajkáról szól a könyörgés fölfelé. Van könyörögni való rendszerint elég, az idén meg még megszorodott az esővel is.

De hát mindez még csak holnapután lenne, a kapuajtón pedig most, amikor legjobban uralodik az ebédutáni forróság, benyit egy vidéki formájú ősz magyar. Lassan halad a kapuajtón befelé, mint aki nem egészen biztos benne, hogy csakugyan jó helyen jár-e.

- Adjon az Isten jó napot - mondja.

- Adjon az Isten magának is.

Fekete felsőruha van az ősz emberen, fekete csontgombokkal, a nyakán fekete selyemkendő, a kalapja kissé széles karimájú, olyan juhászos formára van az eleje lehúzva; bizonyos, hogy Makó tájáról való az ember. Ugyan ki lehet? Azt mondja:

- Nem maga az, Pisti?

A kérdés formája azonnal visszahajít a gyerekkorba. Az Istvánok ugyan nem igen szoktak emberkorukba sem felülemelkedni a Pista tituluson, azonban a Pisti egészen gyerekkori név. A multkor idegen urakkal mentem egy közeli községbe bérkocsin. A kocsis gyerekkori ismerős, a hetvenes évek elején esztendőszámra a ház előtt állt a kocsija s az utcában lakó gyermekek meg a fiakerosok ismeretséget kötöttek. Az öreg kocsis elhajt szó nélkül a községbe, csak mikor odaér, ahol a főutca kettéválik, szól vissza a bakról nyugodtan: - Hát most már merre menjünk, Pisti? - Ebbe már bele kell szokni.

- Maga meg nem a Sárkány bácsi?

- Dehogyan nem - mondta eléggülten. Nini.

Huszonöt éve, hogy nem láttam az öreg Sárkányt. Bár ugyan akkor éppen olyan ősz volt, mint most s mosolygó arcán akkor is így fakadoztak az egészség piros virágai. Makón történt a találkozás a nagy víz idejében, amikor Sárkány familiája ismerős volt a mienkkel. Zöldséget meg ilyesfélét szállított Sárkány, vagyis hogy inkább a felesége. Minek megfelelőleg egyszer a felesége testvére lányának a lakodalmán ott voltunk. Ez mindössze nem nagy sor, de mégis, ezen időtől fogva tartatik a barátság. Nem annyira Sárkánnyal, mint a feleségével. Bejártak kereskedni a makóiak zöldséggel, hagymával, kocsin vagy hajón, mert vasút akkor még nem volt. De a hajó azért most is megvan, amit lefelé a Maros hoz, fölfelé a parton húzzák, a neve pedig: Futár. Mikor hazakövetkeztünk onnan, meg volt mondva Sárkányéknak, hogy a ház kapui emitt is nyitva állnak és még két tányér számára mindig van hely az asztalnál. És Sárkányné, ahányszor bent járt, beszólt egy-egy szóra, amennyire futó üzleti dolgai engedték és ha gyász történt, szomorú szótlansággal, egyszerű fekete díszükben mindig megjelentek, elmentek a sírig és megtekintették a gödröt, ahová szerettünk leszállott. Pedig hát mit nekik mink s mi nekünk ők?

A francia azt mondja, hogy apró ajándékok tartják fenn a barátságot. Magyarországon ezt a látogatásokról lehet elmondani a régi időkben. A nemesség, hogy fentartsa a rokonságot, hogy

az egymáshoz való vérbeli tartozandóságát igazolja, a kötelék igazságát ébren tartsa, nagy utakat tett, elment kocsin a tiszántúlról a dunántúlra, a baráti látogatások is régen éltek fénykorukat, ma mindebből alig van valami. Nincsen-e vérbeli rokonod, akit tíz esztendeje nem láttál, pedig akár neki, akár neked csak két órát kellene menni vasúton, hogy egymást láthassátok? Nincsen-e rokonod, akit még sohasem láttál, hanem csak úgy az öregek beszédéből tudod, hogy az is rokon? A látogatások, fölkeresések szokását utóbb a levélben való érintkezés váltotta fel, majd meg az is elmúlt. Jó, ha egy-egy kurta üdvözlés esik újév idején, de már szokás, hogy az alól is megváltják magukat az emberek, mert unalmas. Már a legkurtább levél is hosszú s helyüket a távirat foglalja el, ami még a kurtánál is rövidebb. Minél üzletibb a világ, annál hidegebb a benső élet. Az emberek járnak városokban, ahol ismerőseik, rokonai, barátaik vannak, elmennek a házuk elé, de nem szólnak be, mert ha betérnek, mégis csak le kell ott ülni vagy másfél órát elbeszélgetni - pedig ez nem lehetséges, az idő pénz és sok a dolog...

...Már csak így módosabb öreg gazdaemberek azok, akik a látogatások régi szokását tartják, mint most Sárkány is e. Erre járt, hát betér. Tudok öreg gazdaembert, bizonyos Ördög Ferencet, aki annak idején a felsőtanyákról, Félegyháza alól eljött kocsin Makóra látogatóba, oda-vissza három napot eltöltött, mindössze azért, mert valamikor tanyaszomszéd volt az öreg. Tehát így jön most Sárkány is. Örömmel vezetem be az öreg barátot az udvarba a fák alá, ahol a háznép foglalatoskodik. De Sárkányon is látható az öröm, beszélget régi időkről, a gyufák sorra elégnék az ujjai között, anélkül, hogy hasznukat venné a szivarhoz.

- Hát Sárkányné asszony nem jött be?

Elhallgat kissé az ember, azután mondja:

- Nem. Nem jöhetett. A tavaszon temettük.

Ezt egyébként is lehetett volna tudni, mert eddig a baráti látogatást mindig Sárkányné asszony végezte. Elhalván a jó asszony, Sárkány vette át e foglalatosságot. Már ebéd után volt, mikor idejött, ebédre egyik rokonához tért be; mint mondja, kissé későn érkezett ugyan, de azért nincsen semmi hiba sem az étel körül. Ez jól van így. De nem jól van az, hogy a hú életpár elköltözött.

- Most hát egymagára van otthon?

- Úgy ám, - szól Sárkány - már bizony egymagamra. Hát így elválik az ember egymástól. Negyvenkét esztendei együttlét után. Azután, gondolják csak, még egyre kínálják az asszonyt.

S derűs nevetésre fakadt az öreg.

- Aztán nincsen köztük alkalmas?

- Alkalmas? - vélte. - Hetvennyolc éves vagyok én már. Minek nekem az asszony? Csak ezzel vagyok én már társ.

Mellénye alól kihúzta a nyakába akasztott olvasót. Ez átterelte a búcsúra a beszédet.

- Most persze a havi búcsúra jött be a fekete Máriához?

- Nem, - szólt - én ide néhány társammal szent Porciunkula tiszteletére járok.

- Olyan búcsú is van? (Kérem, mivelhogy csakugyan sohase hallottam.)

A kérdező nem botránkozott meg.

- Van, - említé nyugodtan - épp ma volt a búcsúja, azon voltunk néhányan. Mert leginkább csak így öregek vagyunk ezen a tiszteleten.

Lassan tette hozzá öreg Sárkány:

- Az ám, leginkább öregek.

- De most már a havira itt marad?

- Nem, nem, - tiltakozott - várnak már a cimboráim. Mária tiszteletére nem ide szoktam én járni, hanem Olaszországba.

- Hova, Sárkány bácsi?

- Olaszországba, - mondta egyszerűen - Lorétóba.

Annyi nyugalom, egyszerűség volt a szavában, mintha azt mondta volna, hogy Szentkútra szok járni.

- De az idén lemegyek Rómába is. Tudja, arra Ankóna felé megyünk a tengeren keresztül.

- Aztán túri a hajón a tengert?

Az öreg nem mondta meg, amit akart. Úgy látszott, nem szándékolta a szentes beszédűséget. Azt akarta mondani, hogy Isten látja a hajó útját, tudja, mi okból és mi által üzve és hajtva mennek: tehát az útjokból minden vihar és rossz időjárás elparancsolva van. De nem mondta ezt. Búcsújáró útjain bizonyára megfigyelte, hogy a túlságos kenetes beszéd nem a hétköznapi társalgásra való. Csak annyit mondott:

- Mint a tavon, úgy jár a mi hajónk a tengeren.

Sok egyéb ilyféle kérdések vannak.

- De megyek már, - mondja közben - mert várnak a cimboráim.

- Ráér még, Sárkány bácsi.

- Hát kérem éppen azért megyek, mert ráérek a menésre - neveti.

Ilyformán csak elbúcsúzkodtunk. Azonban némely kérdések még hátra vannak.

- Miért megy az idén Rómába?

- A feleségem így hagyta rám, hogy menjek el majd oda is.

A szeretett halott parancsa öreg Sárkányra kötelező, ő nekiindul és megy az ős Róma felé a tavi tengeren.

- De hát az étellel, a jó reggelét, Sárkány bácsi? Bírja-e a talián kosztot?

- No, - mondja - én nem élek vele. Tele a tarisznyám szalonnával, kenyérral.

- Aztán elegendő az oda-vissza?

- Hej, - feleli - még marad is. Visszafelé jövet, mikor a talián kosztba már beleuntak, még a tisztelendő úr is megkívánja a tarisznyából a szalonnát, fehér kenyeret.

- Hát bizony ez a talián koszt...

- Nem ismeri, hogy milyen. Kínálom az olaszt gyönyörű fehér kenyérral, azt inti, nem kell. No - mondom - bolond ez is. Azután a kukoricalisztet összekavarja egy kis vízzel, kiönti a kő-táblára, mikor a napon megszárad, fölvagdalja pitének, aztán kínálja, hogy ögyem. Mondom neki:

- Ögye mög az apád!

Azonnal hozzáteszi:

- De nem mintha magának mondanám ezt, hanem az olasznak mondtam tavaly.

Nono, hát hiszen, nini, nem is úgy értendő. S fehér vásznakban tartózkodó fehérlelkű öreg barátunk mosolyogva búcsúzik a kapuajtóban, hogy cimboráit Porciunkula tiszteletéről hazavezesse.

Mihály szóbelizik.

Tanuzás van a járásbíróság előtt. Szokásos ügy: a pusztaszéli magyarok összeverekedtek a csárdában és hátszúrás is történt. A legénység, amely annak idején megvadultan marta egymást a csárdában, ezúttal nem tud semmiről semmit, ellenben tagad, mint a jégeső. Hogy miként tagad a jégeső, azt nem tudja senki, de így szokás mondani. Általán ezek a csárdabeli lacibetyárok, mikor a törvény elé kerülnek, igen csak gyávák és szégyenletes módon hazudnak. Lehetőleg kennek egymásra mindent, ami csak kenhető és borzasztó nagy igyekezettel vannak az iránt, hogy valamiképpen a bíró az ügyben ki ne okosodhasson. Egyik sem vállal semmit. Surbankó legény mind, katonasor alatt még egyikük sem volt, aféle fiatal, idomtalan vadállatok, akiknek az ügyét valamely régi szolgabíró néhány alkalmas pofonnal célravezetőbben intézné el - most azonban más világ van, a bíró elé citáltatnak, többé nem „hallod-e, te betyár”-ok, hanem „Ön”-ök, akik ennél fogva elhatalmasulva érzik magukat s amikor majd innen estefelé a pusztaszélre kihaladnak, minden fiatal fát kitörnek az útból s ne adja az Isten, hogy valamely védtelen fiatal leány vagy kóbor vándor az útjukba kerüljön. Szóval nem valami túlságosan rendes kis társaság ez, a beszédjükön nem tud eligazodni a bíró, szükséges ennél fogva idősebb tanúk kihallgatása, akik ott voltak a tött helyön és az ő szavuk lenne az a faggyúgyertya, amely ezen szurkálás ügyébe belevilágít.

Szól tehát a bíró:

- Jöjjön be Várakozó Mihály tanu.

Minél fogva bejön Várakozó Mihály tanu az ajtón. Barátságos és mosolygóképű magyar, orcája rózsaszínű virulásán látszik, hogy nem éppen most ért be a tanyákról, hanem korábban, minél fogva evett már egy kis paprikáshúst a Pávában és imitt-amott alighanem ivott is hozzá valamit.

- Tessék velem parancsolni - mondja Várakozó Mihály haptákban, mivel hogy tudja, mi az illendőség a tekintetes törvény előtt.

A bíró megkérdezi tőle, hogy kiféle, miféle, hány esztendő, mert ezek a dologra tartoznak. Mihály mindezen kérdésekre oly gyorsan felel, mintha ő volna az olajozott istennyila. Szolgálatkészsége a bírói lélemben meglepedést kelt, mert hiába, bármit beszéljünk: szép az ilyesmi, amidőn az egyszerű közpolgár átérti és átérzi, hogy a haza fennállásában mily fontos tényező az igazságnak igazság szerint való kiszolgáltatása.

- Hát - mondja a bíró - maga azért van idehivatva, Mihály, mert maga tud erről a szurkálási esetről.

- Én - mondja Mihály - én? Hát én ne tudnék?

Mihály egy pillanatra elhalványodik. Hát ő ne tudna? Ilyent merészel gondolni felőle a tekintetes törvény? Hiszen az ember csak tudja azt, amit tud, a jóreggelét neki. Mihály tehát azt mondja folytatásképpen haptákban:

- Tekintetes főhadbíróság és katonai törvényszék. Egy életem, egy halálom, mind a kettőt fölajánlom. Bevallok mindent és lemondok mindenről.

Mihály igen szigorúan beszél. A bíró meg el van kedvtelenedve a szószátyárkodás miatt.

- Mondja hát el az esetet, - szól - úgy ahogy tudja. Csak a tárgyra szorítkozzon.

Ez egy kissé bajos dolog, ez a szorítkozás. Mihály nem is igen érti. Már bizony Mihály is csak úgy van kint a földeken, hogy haladni kell a korrallal s csak ünnepnapon visel magyar nadrágot, hétköznapi pantallót, így igyekező magát a városi urakkal egyformává tenni. Most sincsen magyar nadrágban, pedig annak a szíjával szokás szorítkozni, ha azt akarja az ember, hogy szépen megfeszüljön rajta a zsinór. Szóval zsinórra szokás szorítkozni, nem tárgyra. S mi az a tárgy? Az ördög tudja. A népnyelv nem ismeri. De Mihály azért azt mondja:

- Hát majd neki szorítkozok... Hát, hogy is csak... ahán... hát szeptemberbe, vagy hogy talán inkább októberbe - de mégis inkább szeptemberbe volt, mert azt tudom, hogy a gólya még itt volt, a fecske pedig már elment. Az. Az. A fecske már elment odaafelé az Afrikába, mert az kérem szépen olyan, hogy odajár, mert úri madár az, mint a gólya is, mert ez odakószál, nem mint a paraszti veréb. A veréb olyan földhöz ragadt, mint a paraszti ember...

- Jól van, jól, - vág a szavába a bíró - csak röviden. Azt mondja el, amit az esetről tud.

- Igenis, kérem alássan, - feleli rendületlenül Mihály - tudom én a rendet, mert katona voltam én, fráter voltam én a negyvenhatnál, de az őrmester konstatálta, mert sokszor elmaradtam időn túl, aztán ledegradáltak, mondom, én nem bánom, nem avval a csillaggal gyöttem én az ezredhez, hát haza mehetek én anélkül is - - -

A bíró nem állja tovább. Mérgesen szól rá:

- Ne erről fecsegen. Az esetről beszéljen, ami a csárdában történt!

Mihály szól:

- Hiszen éppen abba fogtam bele, tekintetes járásbírói főtörvényszék. Hát már akár szeptemberben volt, akár októberben volt, de azt tudom, hogy szünet előtt volt, mert bor már otthon egy csöpp se volt, hát mondtam az asszonynak délután, hogy én átmék egy pohár borra a csárdába, legalább majd megtudom a világi eseményeket is, mert szöbul ért az ember, aztán estére majd elszpikálom neki, amit hallottam.

- De érjen kend már be a csárdába - kéri a bíró, aki kezdi érezni, hogy őszül a haja.

Mihály biztatja:

- Mingyár odaérek. Mert hiszen nincsen is messze tőlünk a csárda. Nem vetek neki félórát, hogy ott vagyok. Ugyan volna rövidebb útja is a szőlőkön át, de én nem mék arra, hogy énrám valaki rám kiáltson, hogy mit taposom a földjít? Én rám ne kiabáljon senki!

- Hát majd kiabálok én! - kiáltja a bíró. - Hányszor mondjam még, hogy az esetről beszéljen?

- Most az következik - véli Mihály. - Hát én mék a csárdába, mint célszerű szegény ember, mert két hatost adott a feleségem italra, mert én azt tartom világéletemben, hogy pénzben, kamrában az asszony parancsoljon. Ádott jó lélek az én feleségem, én bele vagyok győződve abba, hogy ha ezt az egész kerek világot összejárom, hogy térdig elkopik a lábam, hozzá fogható még - - -

A bíró fölugrik a székből:

- Hallja! - dörög Mihályra. - Ha azonnal be nem ér kend a csárdába, lecsukatom kendet. Azonnal nyisson kend be az ajtón, aztán azt mondja el röviden, hogy ott mit látott!

Mihály kissé meglapul a mérgeesség láttára, minélfogva a jobb lábát visszavonja s a balat teszi előbbre. Szükséges olykor a helyzet változtatása. Hallgat.

- Nyisson hát be! - parancsolja a bíró és kétségbeesetten néz Mihályra.

Kisvártatva mondja Mihály:

- Benyithatok, ha így szól a parancs. Mert a befél befél. Ez így volt a negyvenhatnál is a kapitány úr Udvarnoky alatt. Ott nem volt ellenszólás semmi. De még annyi se, mint a minuta minutája. Mert az, kérem alássan, igazságos ember volt, mert ami igaz, az igaz, mert én mindig ahhoz tartottam magamat, hogy amit meg kell adni, azt meg kell...

- Hát nem nyit be kend? - dörög megint a bíró.

Mihály komoly intelmet s felvilágosítást intéz a bíróhoz:

- Nem kell benyitni azt az ajtót, amelyik úgy is nyitva van. Szeptemberbe vagy októberbe, mert mondom, hogy a fecskék már elmentek, de a gólyák még nem, mert úri madár a fecs - - -

- Hát menjen be a küszöbön - kéri a bíró és önmagában halkán megfogadja, hogy a fiát soha bírónak nem neveli. Inkább legyen kazánfűtő.

- Bemehetek - mondja Mihály egyszerűen és sok jóakarattal.

- No - könnyebbül meg a bíró. - Mondja most már azt, hogy mit látott, mit hallott, mi történt?

- Hát, - mondja Mihály - látni eleinte nem láttam semmit, mert mikor az ember úgy a napvilágosságról bemén, káprázik a szeme. Az én szemem ugyan nem hibás, ugyan voltam valamikor trahómás is, de abból is kigyógyult a szemem, pedig kékkövet rakott rá a külkerületi területi doktor...

A bíró könyörög:

- De hát mi történt?

- Az történt, - jelenti Mihály - hogy amint belépek a küszöbön, aztán éppen köszönni akarok az ócskább kalappal, mert mindenki olyan kalappal köszön, amilyen van, a szegénység nem csúfság, csak szomorúság, mert az is bolond ember, aki szebben táncol, mint ahogy tud, kérem alássan az egész tisztelt társaságot, mert azért, hogy én célszerű szegény ember vagyok, éppen csak kicsibe múlt, hogy a gőztörvényhatósági bizottságba - - -

- Csakugyan börtönbüntetés lesz a vége, - fakadt ki a bíró - ha azonnal meg nem mondja, hogy mi történt!

Legyintett Mihály a kezével. Ez annyit jelent, hogy csak nyugalom, lassan érünk messzire, továbbá sohasem volt jó az a nagy sietség.

- Mi történt? - kérdezi Mihály s azonnal ad is a kérdésre feleletet: az történt, hogy mindjárt a mellemhez csapódott egy kutyaijesztős üveg.

- Micsoda üveg?

- Kutyaijesztős üveg.

- Hát az már megint micsoda?

- Jaj, - neveti Mihály - hát a szódásüveget nevezik így. Mert úgy semmivel sem lehet megijeszteni a kutyát, mint ha ebből a fejre spriccülnek. Az ám. Egyszer velem volt az én kutyám a csárdában, mert borzasztó gazdás, aztán ahogy az asztal alatt pihent, mert a kutya boros helyen leginkább az asztal alá húzódik, ahol rá nem hághatnak.

- De arról beszéljen, hogy mi volt, mikor a szódásüveg magához repült?

Mihály lenéz a lábafejére, visszavonja s megint a másikat teszi elő. Komolyan mondja:

- Kérem az nekem föltűnt.

- Föltűnt?

- Föl. Hát ha az emberhez vágnak egy kutyaijesztőt, az föltünik. Még az se tűnjön föl? - kérdi sértődötten Mihály.

- Aztán akkor mit csinált?

- Semmit. Tudtam, hogy nem nekem szólt, hanem úgy gondoltam, hogy valószínűleg alighanem valami tévedés van a dologban.

- No jó, - türtőzteti magát a bíró - idáig csak eljutottunk valahogy. Most már azt mondja meg, hogy miként történt a verekedés?

- Melyik verekedés? - kérdezi csodálkozva Mihály.

- Hát a bicskázás, no?

- Jaj, kérem szépen, - feleli Mihály - hiszen az nem a korcsmaszobába történt, hanem az udvaron. Nem voltam én ott jelenleg, kérem alássan, mert én az ilyen surbankó kölykök telektálzására nem igen szoktam ügyeletet fordítani...

Haladni kell.

Azt mondja egy régi mondás, hogy aki út mellé épít, annak belátnak az udvarába. Ami annyit jelentene, hogy nem helyes dolog út mellé építeni, mert akkor a lakók élete nagyon is a járókelők szemeláttára folyik le. Különösen a tanyán, ahol tavasztól őszig nem igen tartózkodnak a szobában.

De azért sokan nem adnak erre a beszédre semmit sem. Különösen némelyik helyen az út mellett úgy helyezkednek el a birtokok, hogy egészen az útszélre lehet a házakat építeni.

Az ilyen helyen azután apránként egész sor ház keletkezik. Ha az út túlsó oldalán is hasonló módon helyezkednek el a földek, ott egy másik sor ház keletkezik s mindjárt készen a régi „faluba való verődés” alapja, az első utca.

Következik a többi polgárosodás. Az ott lakók közül egy szőlősgazda italjogot vált a financiánál, hogy a borát maga mérje el. Csak úgy, a háza egyik szobájában, vagy jó időben az ereszet alatt. De nem tart sokáig az egyszerű állapot. Hogy forgalmasabb legyen az üzlet, a bormérő maga buzgólkodik a legjobban arról, hogy valamiféle kör, vagy egyesület alakuljon a háznál. Nevet könnyen lehet hozzá találni. Népkör, gazdasági kör, társadalmi kör vagy más egyéb ilyesmi. Hamar meg is alakul, mert az elnököknek, jegyzőnek, pénztárnoknak kiszemeltek maguk is mozgatják az ügyet. A kör megalakulásával bevonul a telepre a sajtó is, mert a kör újságot járát s az emberek most már az újság kedvéért munka után esténként hétköznapi is eljárnak a körbe.

A telep gyermekei is megnöttek már annyira, hogy megértek az iskola számára. A város iskolát állít hát oda, tornyos iskolát. A tornya ugyan csak fából van, de van benne egy nagyobb-fajta csengetyű, bár hiszen kisebbfajta harangnak is beillik. Ezzel azután a tanító minden nap csendít többször. Reggel azért, hogy az Úr szerencsésen átsegítette a telep népét az éjszakán. Este Mária üdvözlétére csendít, míg délben annak az örömteljes emlékére, hogy Hunyadi János Nándorfehérvárát visszafoglalta a pogánytól. Az iskolába beköltözik a népkönyvtár s a gyerekek olvasnivalókat visznek haza az apjuknak. Ez jól is van így, mert azt mondja az öreg Kásás Mihály, aki már akkor is itt lakott, amikor még egymagában állott a tanyája:

- Haladni köll a korral.

Kásás a haladnit nem úgy mondja, hogy: haladni, hanem úgy, hogy halladni, a fölös lö betűkkel jelezvén a haladás föltétlenül szükséges voltát.

Hát hiszen, ami azt illeti... nini. Nem is maradhat el az ilyesmi semmiképpen. Egy idő multával már trafikengedélye is van a kör vendéglősének s ott úgy pipadohányt s mind a kétféle dohányt lehet vásárolni: bőrszivart is, meg papirszivart.

Azután azonban egy ember a korcsmárostól magához váltja a trafikjogot, mert föltette, hogy a szatócsüzletre adja a fejét, mert amúgy is elvállalta a tűz meg a jég ellen való biztosítási ügynökséget. Ezt annál is inkább teheti, mert jó írása és különösen szép szavalási képessége van neki.

Egy napon tehát megnyílik a bolt is, kapható benne kávé, cukor, rizskása, lámpaüveg, petróleum, gyertya és még sok más értékes holmi, amik a gazdasági életben szükségesek. Kék-gálic, raffia-háncs, kasza meg kaszanyél, bordói keverék, továbbá bombócukor a gyerekeknek és színes pántlika a lányoknak.

Ebben az időben Kásás köri elnök, az érdekeltséget összehíván, figyelmükbe ajánlotta, hogy gyalogjárók kellenének a házak elé. Hogy sáros időben ne csak lóháton lehessen közlekedni.

E fölhívás nyomán többen deszkapalánkokat raktak le a házkerítések elé, míg mások az építkezésből kimaradt s törött féltéglákat helyezték oda. Ismét mások, azon szerencsés helyzetben lévén, hogy terméskövet lehet ásni a földjükön, a tavaszra ígérték a gyalogjáró elkészítését, amikor már majd elég meleg sütése lesz a napnak.

- Majd ha a nap süti a követ. Mert a nap olyan pék, hogy hidegöt oszlat, követ süt.

Ez úgy értendő, hogy a terméskő a föld mélységében találtatódik, de ezen lelt állapotában olyan, mint a vízben málló szappan. Hanem onnan fölvetve a föld színére, ott a nap megszáritja és keményre süti.

A tavaszi meleg napfény megérkezte után ezek a népek is kirakták az utcára a kövegetet, aminek nyomán a következő télen a köri bála már gyalog és eberlasztíng félcipőben mehettek a táncra vágyó lányok és menyecskék.

Ez szép s a báli jövedelem hatása alatt Kásás elnök a díszzászló beszerzését és a zászlószentelési ünnepély mikéntjét forgatta elméjében, amidőn gondolatait gyakorlatiasabb irányba terelte az a tény, hogy hónapokra megállt a szél.

Ez nem minden esztendőben van ugyan így, de néha megtörténik. A szelek istene ilyenkor minden erősebb fuvalmát beledug a zsákjába s nem ereszti ki semerre sem, ami azután baj.

Azért baj, mert ha nincsen szél, akkor áll a malom, áll a vitorlája, nem lehet őrletni. A szárazmalmok pedig már elmultak. A Tisza nincsen ugyan valami nagyon messzire, de azon is múlófélben vannak már és csendes kihalásnak indultak a vízimalmok.

Kásásnak most az eszébe jut, hogy hiszen van nekik cséplőgépjük, mert vettek egyet közösen. Hát hiszen járhat annak a gépje akkor is, ha nem éppen csak csépel. Vizsgázott emberük megvan hozzá, mert egy odavaló legényt kitanítottak rá odafent a Pesten. Ilyenformán vettek egy kis malmot, építettek neki félszert, elébe fogták a cséplőgarnitúra gépjét s megvolt a gőzmalom is. De azért a szélmolnár sem panaszkodhat, mert szél idején jut neki is őrletni való. Akkor a gőzmalomcska paprikát őröl.

A gép kazánját azonban tudvalevőleg kétféleképpen kell etetni. A gép szenet eszik és vizet iszik rá. A kútvíz azonban nem nagyon alkalmas erre, már legalább az nem, amelyik a telepen fakad a földből, ha jó mélyen leásnak érte. Ha valakinek köves a foga, azt mondják, hogy borkő rakódott rá: minek iszik annyi italt? A kazán meg a víztől lesz köves, ebben különböznén az embertől.

Hát itt nincs más mód, minthogy ártézi kutat kell furatni a malom mellé. A fölös vizét kantákban mindenki hazahordhatja s talán idővel csöveken még majd a házak udvarába is külön-külön elvezethetik.

Ez így történt, mert mindenek belejárultak ebbe a dologba, Samu Illést kivéve, akinek teljesen mindegy, hogy milyen ízű a víz, mert nem szokott vele élni.

Az öreg Kásás mellét már igen dagasztotta a büszkeség ezen nagy előhaladások láttára. Azután egy vándor borbély éppen szombati napon járt arra s elegendő munkája akadván, a letelepedésre határozta magát. Kiárendált egy szobát, annak az úti ablakát kitörette ajtónak s nemsokára a fényes, sárgarézből való szappanhabverők ott himbálóztak az officina ajtaja fölött. A borbély tanulmányos ember volt, mert sváb volt és tudott németül s hozott is nemsokára valamely torontáli faluból sváb menyecskét a házhoz, aki meg ruhavarrónő volt és

szépen dolgozott. A borbély tudott harmonikázni meg okarinázni és nem sok idő telt bele, hogy megalakította a rezesbandát, három pikulással, két réztrombitással.

Ekkor történt, hogy az öreg Kásás a köri ülésen megtette azt a büszke kijelentést, hogy:

- Van itt már mindön!

Az emberek igenlőleg bólintgattak. Az öregebbek a pipafüstbe tekintvén, elméjükkel visszarevédeztek a multba, amikor még semmi sem volt; s összehasonlították azt az időt a mai állapotokkal. A fiatalabbak csodálattal tekintettek Kásásra.

Most, a sarokból egy szintén öreg ember, aki kétkönyéken támaszkodva az asztalra, szipkából papírszivart szítt, semmit sem szólván, mondá:

- Templom azonban nincsen...

Míntha valami láthatatlan kéz hirtelen arculverte volna az embereket, mindenki fölkapta a fejét, mint a ló, ha orronütik. Kásás megriadtan dőle hátra az elnöki gondolkodó-székből. Azután görbedni kezdett a nyaka, a feje lekonyult, piros képe megfakult az ősz hajak alatt és a lelki vergődések ezen csendjében mindenki hallhatta, amidőn mormogta:

- És a te szent hajlékodról megfeleldköztünk...

Az emberek elszomorodva mentek haza és elmondták a népeknek otthon a hallottakat.

Nagy hirtelenséggel alakul ki a népekben az a nézet, hogy kár volt az a nagy elbizakodás abban, hogy minden van, mikor voltaképpen semmi sincs.

De hát hogyan lesz itten templom? A kör gyűlésein ebben az irányban nagyon sokféle indítványt tettek az emberek, de mindannyinak csak az volt a vége, hogy kérni kell. Várostól, püspöktől, országtól. Kásás azonban rájuk förmedt zordonul:

- Mindig csak kérni, mindig csak kérni. Igaz ugyan, hogy ez a legkönnyebb dolga a világnak. Kérni könnyebb, mint adni.

Az emberek értelmetlenül néztek rá.

- Hát azt hiszitek, hogy érnek valamit az olyan kérős irkafirkás jegyzőkönyvek? - s az ujjával megpeckelte az oldala mellett ülő köri jegyző keze alatt a papirost, mint ahogy ősszel a gyámoltalan legyet az asztalról lepeckelni szokás. (A jegyző fejében ebben a pillanatban támadt az a gondolat, hogy ideje volna már az öreg Kásást kibuktatni az elnöki tisztségből.) - Hát gondoljátok, hogy adnak így a szavunkra valamit? Nem ér az bizony egy hajítófát sem. Hanem adjunk mink is.

- Hogy-hogy? - kérdezték az emberek.

- Úgy, - mondta Kásás - hogy könnyű járulni a templomba, ha készen van, de járuljanak kendtek bele, amikor még nincsen készen.

Ez ugyan érthető beszéd, de nem igen akarták eleinte érteni.

Azt mondta Kásás:

- Irja csak, jegyző úr.

- Irom.

Az öreg mondani kezdte, lassan, külön ropogatva minden szavát:

- Én, Kásás Mihály, járulok a templomba húszezör darab téglával, húsz kocsi homokkal, húsz napi lófuvarral, egy havi embőrnapszámmal, a feleségöm járul egy körösztos selyömlobogóval, egy oltárpárnával.

Kásás szétnéz. Az emberek most sorra adják föl a szót a jegyzőnek, hogy ki mivel járul. A jegyzőnek van mit írnia.

S a templom ügye így megindul. Igaza volt Kásásnak, mikor azt mondta:

- Így kell ezt kezdeni, nem másképp.

Épp arra járunk s a kocsi megáll azon a helyen, ahol a templom majd lesz. Mindig van közönség, aki nézi s különben is az emberek fuvarozzák oda az anyagot, téglát, homokot, meszet: ki mit vállalt, hogy azzal belejárul a templom falába. Vannak, akiknek ilyesmire nem telik, azok ingyennapszámot vállalnak.

Öreg asszony is áll ott.

- Örül-e neki szülém, hogy templom lössz?

Visszakérdezi:

- Még kérdőzheti is?

- Nono. Szép lesz úgy-e?

- No, - véli a szüle - olyan nekünk való. Nem lehet valami nagyon díszös. Mert vannak tudja, nagyon díszös templomok. Tudja, láttam én már olyan templomokat is, hogy három volt egyvégtibe.

- Hol látta ezeket szülém?

- Hol láttam? - kérdezi a szüle. - Hát ahol vannak, Lorettóba, Milányóba, Genóvába, Mántóvába.

- Hát arrafelé mind járt, szülém?

- Hát hogyne - mondja a szüle. - Nem is egyször.

- Rómából hogyan ment Genóvának? Nem arra van annak az útja.

A szüle meghúzza a fejkendő csücskét, mert bántja a kételkedés:

- Hát hiszen Rómába nem is arra mönyünk. Jó is volna, ha arra mönnénk. Rómába Ankónának visz az út, emerre mög csak Velencének.

A vénasszony magyarázza a földrajzot. Még csak az kellett volna, hogy térképet rajzoljon botjával a homokba s azon mutogassa az utakat, amikor zarándokolt.

- De Ankónának hosszabb ám a hajóútja - folytatta a beszédet. - Nagyon hányja-veti a hajót a tengör. De Velence felé sokkal simábban viszi a hajót. Hanem azután arra pedig drága nagyon.

- Hát akkor miért ment arra, szülém?

Nebet a vén tanyai nenő.

- Jaj-haj, oka van annak. Azért, mert a Franciaországnak arra van az útja.

- Od is eljár, szülém.

- No, nem nagyon járogatok, - szólt a szüle - de voltam már. A Lurdesba. Oda visz a Genóván köröszkül az út. A Lurdesba látta a csodát a Bernadotte-lány. Ott van az mindjárt Lurdes város mellett, a Gáné patakon túl: három templom is egy végtibe...

A szüle elhallgatott. Nézte a készülő templom helyét. Talán majd ha ez fölépül, nem kell olyan messzire mennie a másik után...

Kabarézás a csárdában.

A régi betyárvilágnak sok mindenféle története van. Leginkább rémesek és veszedelmesek. Legendák vannak róla, mint valami hősi világról. Csakugyan vannak mindmáig kitudhatatlan történetei. Kiderítetlen gyilkosságok s más egyebek. Például még ma sincsen tudva, hogy ki ölte meg az ötvenes években a Pallavicini-uradalom igazgatóját, Palásthy Jánost. Pedig az úgy lakott az algyői kastélyban, mint a várban, kőkerítések, zárt nehéz tölgyfakapuk védték a házat őrséggel, mégis egy éjszaka egyesek szerint húsz, mások szerint negyven lovas ember ostrom alá vette a házat, elfoglalta s Palásthynek válogatott kínzások között a lelkét vette. Ha volt neki - teszi hozzá a mesemondó, mert az volt a nevezetessége ennek a Palásthy Jánosnak, hogy bár paraszti sorból származott, igen nagy sarcolója volt a népnek. (Ámbátor ugyan talán nem is „bár”-t kellene ide leírni, hanem „azért”-et. Mert a parasztból lett urat általában rossztermészetűnek tartják. Talán azért, mert a paraszti élhetés minden csínyját-bínyját ismeri.)

De más egyéb dolgokról is szó van olykor. Állítólag egyszer egy betyárbanda elevenen megnyűzött egy külföldi kereskedőt, aki kocsival igyekezett Szegedről Szabadkára és a Putri nevezetű csárdánál a kezükbe került. Mit lehet ma tudni, hogy mi e beszédekből az igaz? Annyi bizonyos, hogy sokat beszélnek még ma is a Rózsa Sándorról, a Patkó Bandiról, a Bogarokról, különösen az Imréről, akiről a nóta is mondja, hogy:

*Megáradt a Maros,
Nem akar megszállni.
Az a híres Bogár Imre
Átal akar szállni.*

Azután az árendás zsidóról, akit a tulajdon felesége hajával fojtottak meg, a Gracza és Záhony honvédőrnagyok megöletéséről, akikért a Lefánti juhászt fel is akasztották, amire ezt mondja egy öreg ember, volt pusztai rendőrtiszt:

- Más a mese, más a valóság. Jártam-keltem abban a dologban én is. Furcsa eset az. A világoi fegyverletétel negyvenkilencben volt, ez a két ember pedig még az ötvenes évek elején is itt csatangolt a határban. Ha menekülni akartak, miért nem mentek odább a pusztán, a Duna felé?

- Hát azt gondolja bátyám, hogy talán bizony azok is...

- No - vág a szóba - nem mindig mondja ki az ember azt, amit gondol. De az már régi igazság, hogy aki a korpa közé keveredik, azt megeszik a disznók.

Ilyen beszédek vannak, előre-hátra. Kétségtelen, hogy ezekben a történetekben máig sincsen világosság és senki se tudja, hogy a legendákból mi igaz, mi nem.

Beszélgetünk erről s mondom, hogy a mesékben talán nagyon is rémesre vannak festve az azon idők erkölcei.

A hely, ahol tárgyalunk, nagyon alkalmas az ilyen ódon dolgok beszéléséhez. A régi szegedi várnak egy darabja. Amikor a felséges úr a város fejlesztése céljából ajándékba adta a várat a közönségnek, ezt a darabot meghagyták belőle régi idők emlékéül. Ezeknek előtte vendéglőt csináltak belőle, de ennek divatja múlt s most a városi hivatalnokok egyesülete tartózkodik másfél méteres falai között. A vendéglői üzleti vállalkozás reklámot csinált a régi épületből, melynek falait még a törökök idején rakták és a Rózsa Sándor egykori börtöne gyanánt hirdette. Ez is mese, egy szó sem igaz belőle, mert ez a megmaradt épületdarab lóistálló volt

világéletében. Az igaz, hogy mint ilyen eléggé előkelő volt, mert nem közönséges lovak, hanem tisztai lovak laktak benne.

Éppen erről van szó. Hogy a hazugságok miként mennek át igazság gyanánt a köztudatba. Mondom, hogy Rózsa Sándort úgy hirdették, mintha a kegyetlenségek kőbe faragott szobra volna. Pedig mondom, volt eset rá, hogy a tanyánkat meglátogatták, de az éppen kint időzött édesapámhoz be sem mertek menni. Csak az öregbéres házánál jártak s az öreg Dékány József öregbéres óvakodott fel illő kopogtatással a tanyaházba, hogy a Sándor itt van ötödmagával, egy zsák zab, néhány kancsó bor s vacsorára szalonna meg kenyér kellene. Kaptak is. És éjfél tájig Józsefnél kancsózván, távoztak, a lelkére kötvén Józsefnek, hogy a szívességért a gazdának a köszönetüket tudtul adja.

Mondom ennél fogva, hogy sok mindenféle mesék vannak a világon. Talán abban a világban sem történt minden úgy, ahogy a mostani regék beszélnek.

Azt mondja erre egy öreg ember:

- Hát én meg még kabaréztam is nekik.

- Kabarézott bátyám?

- Hát. Akkor ugyan még nem volt kabaré. Hanem mulattam velük, ettem-ittam velük s danoltam nekik.

- S mikor történt ez?

- Régen. A hatvanas évek elején, még talyigásszenátor koromban.

Aki beszél, Vékes Sándor, aki negyven évi hivataloskodás után ment nyugalomba. Szálas ember még ma is, valamikor nevezetes nótázó volt. A szava most is erős, régen pedig a hangja nyomán megreszkettek az ablakok.

A talyigás-szenátorság gúnyszó s nem valami magas hivatal jelent. A városi tanácsnokot annak idején szenátornak nevezték, mint latinus világban illett is. A néphumor azután a városi kézbesítőket, akik az idéző-cédulákat hordták ki a városházáról hivatalos ügyekben a közönségnek: gyalogszenátornak nevezte el. Voltak azonban olyan hivatalosak is, akik jártak-keltek. Ezeknek hivatalból kidukált egy kétkerekű kocsi, meg egy ló. A gyalogszenátor formájára tehát a nép ezekre a talyigásszenátor titulust akasztotta.

Ilyen minőségében ment tehát Sándor bátyánk ki a csöngőlei pusztára, hogy valami tizennégy forint körül való adót egy renitens magyaron behajtsa. A csöngőlei pusztán jól fent van, egészen Félegyháza alatt. Nem is egymaga ment, volt vele egy városi lovas pusztázó katona is, bizonyos Ábrahám János. Másfelé az ilyent pandúrnak nevezték, meg hajdúnak, de nálunk csak a gyalogos városi katonát mondták hajdúnak, míg a lovast pusztázónak hívták. Nem is a talyigán ment ki ilyformán Vékes, hanem összefogták a két lovat egy rendes kocsiba, feltették a gunyát, a tarisznyát, a puskákat, már mint, ahogy az ilyenkor szokásos, megindultak, el is értek oda, ahova akartak.

A tizennégy forintokkal nem sok baj volt, a gazda szó nélkül fizette meg az adót és a behajtási költséget. Voltaképpen nem is köztöködésként nem fizették a kinvaló népek az adót, hanem a nagy távolságok miatt messze volt nekik a város; jobban szerették, ha helyükbe mennek a pénzért. Amúgy a bejárást meg nem nagyon kívánták. Még ma is él kint a tanyákon olyan öreg ember, aki legutoljára negyvennyolcban volt idehaza, akkor sem más egyébért, mint hogy beállhasson honvédeknek.

A pénzt tehát fölszedvén, a hivatalos formák szerint indultak vissza. Késő délutánra értek ki s a gazda tartóztatta is őket, hogy ne menjenek el éjszakára, háljanak ott.

- De - mondja Sándor bácsi - az abban az időben nem volt szokásos. Elviszem a pénzt adóban, azután még ott vendégeskedjek? Ez nem járja. Azért van csárda a pusztán, majd odamegyünk s ott meghálunk.

Oda is mentek. A lovakat bekötötték az istállóba, a csárdásné meg vacsorát főzött.

- Valami jó ételt-e? - kérdem, tudván, hogy az öreg úr a régi magyar konyhának nagy ismerője s bizonyos hónapokban még a finom pulykapecsenyét is eltolja maga elől, azon az alapon, hogy úri ember nem eszi meg a pulykát akkor, amikor fészekszagú.

- Jó ételt? Mit képzelsz? Csárdában márciusban nincs jó étel, mert olyankor nincsen más főznievaló hús, csak a kotlóstyúk. Ez az eset pedig éppen március tizenhetedikén történt; onnan tudom, mert másnap volt a nevemnapja.

Hát megették a kotlóstyúkot, megitták a messző borukat, Ábrahám János kiment aludni a lovak közé, Vékes pedig lefeküdt a vendégszobában. Mert úgy voltak akkor a csárdák berendezve, hogy tartoztak vendégszobát tartani arra az esetre, ha valamely kintjáró hivatalosra ráesteledik az idő. Az egész napi törődés után jól esett az ágy és szívesen hajtotta Vékes álomra a fejét. Mikor úgy félszenderben volt, hallott még valami kocsirobogást, de nem sokat törődött vele. Bizonyosan utasok jöttek. Azért csárda a csárda, hogy a vendégek megszálljanak benne.

Elaludt. De alig hogy szunnyadt, a csárdásné fölrázta álmából.

- Keljen föl!

- Miért?

- Itt vannak a betyárok a kocsmaszobában. Hivatják.

- Kicsodák?

Az asszony az ajkára tette a két ujját, ami tudvalevőleg minden nyelven annyit jelent, hogy ne szólj szám: nem fáj fejem.

- Csak öltözzön sebösen, mert baj lösz. Mönjön közibük. Ne várja mög, míg érte gyünnek.

- Hányan vannak?

- Öten.

- Hát Ábrahám pusztázó hol van?

Legyintett a kezével a csárdásné:

- Elbujt a padláson a szénába.

- Hát akkor egészen helyben vagyunk, mint Makó - gondolta a talyigás-szenátor és öltözködni kezdett. Előbb azonban a kétcsövű vadászpuskáját eldugta az ágyba a szalmazsák alá. Pedig nem volt az az ember, aki a maga árnyékától megijedt volna. Erről később elég bizonyosságot tett csendbiztos korában, meg az árvíz idején. De akkor...

- Hát féltem - mondja. - Ha maga az orosz-lánszívű Rikárd mondaná, hogy ilyen esetben nem tart valamitől, még az is hazudna. Ha puskával megyek közibük, már az ajtóból azonnal lelőnek... Vagy hát, mondjuk, a legjobb esetben lelővök belőlük kettőt. Akkor még mindig marad három. Azonfölül még kint is van legalább egy vagy kettő. Mert az csak a nótában van, hogy „szolgálóját istrázsára állítsa kend”. Ha öt betyár ivott, egy vagy kettő mindig a csárdán

kívül maradt józanul. Hát most már egymagamban mit csináljak ennyi akasztófavirággal szemben, éjszaka a pusztán? Bizony csak féltém. Bizonyosság rá, hogy mikor már fölöltözve voltam, akkor láttam, hogy a ruhadarabokat fordítva szedtem magamra. Akkor újra kellett vetkőződni, meg öltözködni, pedig a csárdásné már ugyancsak sürgetett...

Kiment a betyárok elé.

- Jó estét adjon az Isten.

- Adjon az Isten - felelték. - Gyűjjön ide, üljön le.

Az elbeszélésbe beleszól egy öreges hang:

- Természetesen e díszes társaságban az elnöki helyre ültették kendet?

Aki közbeszól, az Koncz Antal bátyánk, nyugalmazott gyöngye az ország összes archiváriusainak s arról is nevezetes, hogy okosabb ember, mint az édesapja volt. Erről kézzelfogható bizonyosság az, hogy bár negyvennyolcban az apjával együtt állt be katonának s együtt mentek neki a branyiszkói hegynek is, az öregje csak káplár maradt, ő pedig hadnagyságig vitte s Világos alatt hamarabb kibujdokolt az osztrák kéz alól, mint az öreg.

- Hogy mondja kend? - kérdezi a Sándor bácsi. - Az elnöki székbe? Hát! Három betyár ült szemközt, kettő meg ezeknek ellenébe, ezek közé ültettek. Azután azt mondták, egyek az ételből.

Mondom: Köszönöm, én már vacsoráztam.

- De csak ögyön! - mondták. De olyan hangon mondták, hogy sietve fogtam bele megint a kotlóstyúk evésibe. Öt kétcsövű puská meg keresztben hevert az asztalon.

Nyilvánvaló, hogy elég csinos asztalteríték mellett kosztolta az öreg tyúkot Sándor bátyánk, többi felebarátjával együtt.

Étel után azt mondja az egyik betyár:

- Tíz itce bort ide az asztalra.

- Hát, - mondja Sándor bácsi - most kezdett már kellemetlen lenni a dolog. Jól tudjuk, hogy még az úrféle is nevetlen, ha sok bort iszik. Hát mi lesz majd most itten a betyárok között?

Nem is csalódott. Egyik betyár azt mondja neki:

- Hát az úr vacsora után nem pipázik?

- De szoktam - feleli a szorongatott Vékes - de a pipám meg a dohányom bent maradt a szobában. Majd kihozom.

Készülődött is, hogy majd kihozza, de az emberek visszanyomták a padra.

- Sohase menjen. Majd kihozza a csárdásné.

Kihozta az asszony a pipát a zacskóval együtt.

- Gyönyörű szép pipám volt - beszéli az öreg - tizenöt forintért vettem Okernyi kávéstól. Nagy pénz volt abban az időben a tizenöt forint. Hát megtömtem, rágyújtottam s kínáltam tovább a dohányt. A betyárok szeme rámeredt a pipára. Egyszer azután a jobbfelül ülő szomszéd kirántja a szájából a pipát, de olyformán, hogy egy fogam majdnem velem a csutorával.

Azt mondja:

- De szép pipája van az úrnak.

Azzal a szájába veszi a pipát és szívja tovább. Birtokba vette, a kis kísit neki.

Most csönd volt. Az erőszakoskodás, így nyilvános helyen, a többi embernek nem tetszett.

Akkor azután az előljáró betyár a fegyverekre tette a kezét és azt mondta a piparablónak:

- Te kapcabetyár! Hát így mersz bánni a vendéggel? Hát nem adod vissza rögtön azt a pipát? Te kapcabetyár?

A pusztai csavargó megszégyenülten adta vissza a pipát.

- Még csak meg sem merem a csutoráját törölni - mondja Sándor bácsi - nehogy sértés történjen. Szívtam tovább.

A tíz itce bor elfogyott. Az előljáró újból kirendelt tíz itcét és azt kérdezte Vékestől:

- Hát tud-e danolni az úr?

- Jaj-haj - gondolta Vékes, most kezdődik még csak a cifrája. Majd azután következik a kuferces tánc és mit lehet tudni afelől, hogy a mestergerendába vagy az én fejembe hajítják-e bele a baltát?

- Danolni tudok - mondta Vékes, amire azt mondták az emberek: akkor jó.

S a kabaré megindult. Tetszetek a nóták. Sándor bácsi a harangszóhoz illő hangjával valóságosan elkábította az akasztófa jövőd virágait. Természetesen a hozzávaló szöveggel. Például:

*Mikor Pista betyár lett,
Szennyes inget, gatyát vett.
Szennyes ingbe, gatyába
Becsapott a bandába.*

Ez nagyon tetszett. S fölbátorodva rajta, most már a betyárvirtust dicsőítette a következő nóta:

*Nem vagyunk mi betyárok,
Útonálló zsványok.
Aki szegény, nem bántjuk,
A gazdaggal tréfálunk.*

Már beledanoltak a betyárok is s nagy bödüléseikkel rontottak a nótán. Közben iszogattak és parancsolták, hogy

- No még!

Mondta azután Vékes a régieket sorra:

*Kizöldült az erdő fája, leveles,
Akinek nincs, csendes tanyát ott keres.
Akit otthon vetett ágygyal nem várnak,
Minden bokor szállást ad a betyárnak.*

Éjfél kakukolt az óra, a csárda ajtaja fölnyílt s belépett a hatodik betyár, az ór. Nem szólt egy szót sem, csak nyitott ajtónál, puskával a kezében, megállt. Erre a bentlevők a fegyverhez nyúltak s fölálltak az asztal mellől. Az előljáró betyár egy ötvenforintos bankót vetett az asztalra fizetés gyanánt s azt mondta Vékesnek:

- Köszönje az úr, hogy jól tudott danolni.

Ezzel kocsira kaptak s elmentek a sötét éjszakába. Vékes a sok izgalom után nem tudott fekvőhelyére térni, kiment a csárda elébe s ott járkált a fűvön. Egyszer messziről, az erdő fái közül puskadörrenés hallatszott. Ahán! Bizonyosan üldözik őket. Bár megfognák valamennyit! Vagy legalább csak azt a betyárt, aki a pipát majdnem a fogával együtt kapta ki a szájából.

Pedig nem így történt. Nem üldözte akkor éjjel őket senki. Hanem éppen az a pipás betyár lőtte hasba a vezért, hogy megtorolja a sértést, amiért lekapcabetyározta. Testét azután még azon az éjjel bevetették a csorda-kútba s másnap a hazatérő Vékes láthatta, amint onnan a gulyások kiemelték...

Egy a nép közül.

Gyerekkoromban új udvaros került a házhoz. Apám nagyvendéglős volt, oda sok udvaros kellett, volt talán négy is. Egy, aki a megszállott utasok ruháit takarította, a másik a fahordást meg a tüzelést látta el, a harmadik a vendégkocsikat látta el, szedte az istállópenzt, árulta a kocsisoknak a szénát, szalmát, faggyúgyertyát, a negyedik pedig egyebet sem csinált, csak örökké fát vágott. Nem volt abban az időben még a favágóipar úgy kifejlődve, mint most. Házi személynek kellett azt végezni. Így azután volt vendégudvaros a Lohndiener, konyhaudvaros a Küchenknecht, udvari udvaros a Hofknecht, favágó-udvaros a Holzknacht. Mind magyar volt, de azért német nevük is volt, mint ahogy a fogadósság mesterszavai leginkább német eredetűek is.

Ezúttal azonban a legalsóbb rangú udvarosságra, a favágószakmára, nem magyar ember került, hanem egy oláh legény, valamelyik csanádmegyei faluból. Egy szót sem tudott magyarul, de amúgy csinos, fürge, eleven, csak úgy beszélt kifelé az okosság a két fekete szeméből. Volt egy pár csizmája, talán két rend fehér-ruhája, egy ködmöne, meg egy szalmakalapja, amit maga font még otthon. A neve Redzsep Juon, ami azt mutatja, hogy nem tiszta oláh volt, hanem valami szerencsés beolvadás, talán még a török időkből, mert a neve törökül okos embert jelent, olyan okos embert, aki az eszénél fogva tanítani tudja a tudatlanabb népet.

Juon tehát beköltözött favágói helyiségébe s buzgón fogott a munkához. Egész nap szólt a fűrész és csattogott a fejsze a fás-színben. Rendes táplálkozáshoz jutván, a vékonyka legény emberesedni kezdett s az arca színre kapott. Egyéb átváltozásokon is kezdett keresztülmenni. Irni tudott, papírt vett tehát, azt összevarrta könyvbe s bele irkálta a magyar szavakat, amiket hallott. Azután pénzt kért ki a fizetéséből.

- Ruhára kell?

- Nem, - mondta János (mert a Juon is átalakult), - a ruha ráér. Könyvet vásárolok.

A kisváros egyetlen könyvkereskedésében román-magyar szótárt vásárolt János s este az istállóban, a kocsisok között, a falra hosszában felragasztott faggyúgyertya fényénél János tanult. Tréfálták, nevettek, gúnyolták érte, János ilyenkor felnézett a könyvből s csökönyösen, határozottan mondta: magyarul akarok tudni. Bún akarok tudni magyarul.

Nem telt bele sok idő, János már a második könyvet vette meg a Gaál és Gömör boltjában. Ezúttal már magyar-német szótárt. Mert „németül is akarok tudni”. Nyelvtan nem kellett neki, a szótárak segítségével haladt előre, ritka szép gyorsasággal.

A nép embereiben néha különös nyelvérzékek lakoznak. Ismertem Novibazárban egy Szimó nevű délszláv legénykét, aki félig segédje, félig szolgálja volt annak a vállalkozónak, aki a zászlóaljunknak az élelmiszert szállította. Érintkezésünk volt vele naponta, mert ő porciózta ki a szakácsoknak a főznivalót. A Szimkó beszélt minden balkáni nyelven s egyformán tárgyalt a német számvevőőrmesterekkel meg a magyar napos-káplárokkal. Egy évi lentlét után híre jött, hogy megyünk haza, a helyünkbe egy zászlóalj jön a harminchetesektől. Mondtuk is a Szimkónak: no Szimkó, jönnek az oláhok, azokkal majd hogyan beszélsz? A Szimkó nevette: Majd megtanulom én azt két hét alatt. Mondtuk: jól beszélsz Szimkó, egy esztendő alatt sem tanulsz meg, nehéz az nagyon, oláhuul dunyezózni. De Szimkó csak nevette: ahogy a magukét megtanultam, úgy megtanulom azt is. A magukét is két hét alatt tanultam meg. Hát csakugyan a dolog nem tréfa, de úgy történt. A harminchetes zászlóalj a felváltás napja előtt valami három héttel előre küldött egy kis csapatot, hogy tájékozódjon a szolgálati viszonyok felől.

Leginkább útszolgálat volt ott, amit a berlini szerződés szerint hivatalosan úgy neveztek, hogy a Boszniából és Hercegovinából Törökországba vezető kereskedelmi utak biztosítása. Derék albán testvéreink ugyanis ugyancsak betyárok szoktak lenni és azoknak az uralma alól kellett fölszabadítani az utakat. Azért jött le tehát előljáróban egy kápláralja fiatal oláh, hogy ezeket az utakat megismerjék, mert rendes térkép nem is volt még csinálva abban az időben a tájékról. Hát leérkezett a húsz rumuny és az ételükhöz való holmit szintén a Szimkó porciózta ki nekik. A Szimkó az első napon hallgatag nézte a lassújárású, nehéz embereket, de másnap már kezdett beszélgetni velük. Az „ungye masina, pringye lumine” alapján hamar megtalálta az albán-oláh kapcsolatot s nem telt bele két hét: a Szimkó beszélt olá Hul.

Igaz ugyan, hogy a közönséges beszédben ehhez a tudományhoz két-háromszáz szónak az ismereténél több nem kell, de mégis csak érdekes ez a dolog, mikor nyilvánvaló, hogy az iskoláinkban nyolc esztendőn át tanítják a gyerekeket, bizonyos idegen nyelvekre és a gyerek még sem tud azon a nyelven beszélni. Míg a Szimkó két hét alatt dunnyezózott olá Hul minden javított és bővített mondaton nélkül.

Ez olyan dolog, hogy egészen ráillik a Mikszáth-féle elméletre, hogy az ember egy esztendei tanulás után egész rendszeren belegyakorolhatja magát az egérfogás tudományába, de a macska ezt már hat hetes korában is érti.

Amilyen volt a Szimkó odalent a nagy kopár sziklák között, olyan volt idehaza Juon Redzsep a lapos és tág mezőkön a nyelvi tudások állapotában. Ha már Redzsep valaki, akkor annak muszáj okosnak lenni. Miért? Ki tudná megmondani? Talán a titokzatos hetes számnak van ehhez köze, mert a redzsep arabul meg a hold járása szerint számított esztendőnek a hetedik hónapját jelenti. S a hetedik hónapban született gyerekek táltosok szoktak lenni, így van ez a magyar hitben is...

Egyébként az ördög bánja ezeket a babonákat: csak a tényeket állapítsuk meg. A tény pedig az, hogy Juon példátlanul nagy hirtelenséggel megtanult magyarul és németül az istállók faggyúgyertyái mellett a könyveiből.

Azután egyelőre nem tudom, hogy mi történt Juonnal. Mi haza kerültünk apámékkal a szelíd kisvárosból az urbsba s az onnan való többi emlékek között elfeledtem Redzsep Juont is.

Évek múltán, ahogy itthon az „Európa” nevű vendégfogadó előtt elmegyek, a bejárat lépcsőjéről rám szól valaki örvendező hangon.

- Jó reggelt kívánok, ifjúr.

Föltekintek. Egy tekintélyes férfiú állott a lépcső legmagasabb fokán. Kék uniformis a testén, aranyos tengernagyi sapka a fejében: ez a portás. És ez a Juon Redzsep.

No ezen a találkozáson igen megörültünk és ez jó volt. Valóban, mily kevés ember van, aki a neki tett szívességekre emlékezik s lám, Juon emlékezett arra, előkelő portási mivoltában arra az időre, amikor a magavágott fákkal hajnalonkint a gyerekszoba kályhájába begyújtott, emlékezett a gyerekekre, aki a lompos oláh ködmönéért nem nevette ki s aki vele a fényesen kivilágított istállók sarkában, német tanulmánya közepette, a derdidasz rejtelsei felől tanácskozott.

No azután megint multak az idők és az évek suhantak egymásután. Juon Redzsepet megint csak elfeledtem. A sors esztendőkön átal az ország határain kívül vetett. Valóban egyéb gondom is volt, semhogy azon tépelődjek: mi van most Juonnal. Teljesen és végképpen elfeledtem a kint való életben.

Néhány év multával a sors megint hazahozott. Pár évig legénykedtem még és sokszor megfordultam az „Európa” nevű vendégfogadóban, de Juont már nem találtam ott. Gondoltam:

alighanem elveszett, eltűnt - talán mint afféle törekvő ember, kiment Amerikába szerencsét próbálni. Megint csak kitörültem Juont az emlékezetemből. De azután amidőn jegyben jártam s hivatalos voltam a jövődő ipam asztalához baráti vacsorákra, egy alkalommal, ahogy a konyhán mennék keresztül - mert a régi magyar házaknál a szobába a konyhán keresztül vezetett az út és a ház asszonyai, leányai ott voltak találhatóak, nem pedig a szalónban sláfrókban - hát ott a konyha sarkából rám szól valaki:

- Jó estét kívánok, ifjúr!

Ránézek a közbeszólóra: hát ez Juon Redzsep.

No ennek megint örültünk.

Kérdezem ezután a szobában, hogy miként kerül ide a konyhába Juon Redzsep?

Mondják, hogy nincsen ott a konyhában semmiféle Juon Redzsep.

Mondom, hát már hogyan volna ott, mikor ismerem. Favágó-udvaros volt az apámnál, azután meg portás az Európa-fogadóban.

Mondják, hogy az lehetetlenség, amiket beszélek. Mert aki férfi a konyhában van, az sohasem volt oláh, hanem magyar ember, a neve: Regyep János. A foglalkozására nézve esernyőművész és az ura a szakácsnőnek. A szakácsnő külön lakik és a János azért szokott esténként eljárni, hogy hazakisérje az asszonyát. Ha marad ki valami étel: kap vacsorát is, mert igen rendes egy pár és Regyep a házbeli esernyőket ingyen szokta reparálni.

Elhallgattam, gondolván, hogy miért rontsam egy kiképzett és alkalmas esernyőművész tekintélyét. Tőlem művészkedhetik a világ végezetéig esernyői tekintetekben. Nem is szóltam azután erről többet.

Később is láttam azután Juont a konyhában néhányszor, de azt is hallottam, hogy nem valami jól élnek. Az asszony idősebb volt, mint a férfi és féltékenykedésekkel gyötörte a csinos Jánost. Alighanem talán el is váltak, az asszony a szolgálattal felköszönt, elment s ezután ismét nem hallottam semmit Jánosról.

Egyszer kint a tanyák között megyek az úton, gyalog, igyekezőn valahova az apostolok lovain. Hétköznap, ha nincsen valamire a környéken hetivásár, néptelenek ezek az utak, mert mindenki a földeken dolgozik. Már messziről látni, hogy jön szemközt egy ember, nem tanyai, mert pantallóban van, meg keménykalapban, a hátán nagy batyu és sokféle ligő-lógó holmi. Miféle gyalogkereskedő lehet ez? Mert nem igen járnak így a tanyák közt. Gyűrűs zsidó már régen nincsen ezen a tájon, az olajkáros is kiveszett, sőt az ablakostót, meg a drótostót is ritkaságszámba megy. Az edényféle elég olcsó, nem igen drótoztatják már, ha eltörik, kivetik a szemétre s újat vesznek. Ha ablak törik ki, vásárolnak hozzá üveget, meg kittet a városban s beablakozzák maguk. Még a tanyai boltban is lehet kapni ablaküveget, olyan aprókat, amilyen a tanyákon szokott lenni. Jó az oda, mert úgyszólván csak télen tartózkodnak a szobában, meg éjszaka, amikor tudvalevőleg nem túlságosan sok szükség van ablakra.

Szóval hát kiféle lehet ez a kereskedelmi vándor? Rongyszedő nem lehet, mert a tanyán nincs rongy, ott mindenféle elszakadt gunyát felhasználnak valamire. Kötöző-madzag lesz belőle a karózott gyümölcsfához, vagy bél a legrégebbsajt világitóeszközhöz, a tatarhoz, vagy pedig a felhasogatott rongy-szalagokat egymás végébe varrják s van hozzá értő mester, aki ezekből a rongyokból lóraláló pokrócot, meg ágyravaló terítőt sző. Kiféle hát ez a gyalogvigéc?

Mikor közelre ér, megemeli a keménykalapot és örvendező hangon kiáltja:

- Jónapot kívánok!

Hát a Juon volt. Hátán esernyők, meg különféle sétálós órák, kakukos, meg nem kakukos, azután viaszkos vászonban olcsó amerikai csengetyűs-órák.

- Hát maga?

- Hát így - mondja. - Járom a tanyákat. Esernyőt reparálok, órát javítok, meg árulok is.

- Azután meg lehet ebből élni?

- Meg - mondta bizalmasan. - Csak bánni kell tudni a néppel. Nem szabad semmit sem magasra taksálni. Becsületes munkát kell végezni.

- De gyalogolni sokat kell, úgy-e? Nem nehéz a cókók a hátán?

Nevetett.

- Kicsit nehéz, - mondta - de ez nem lehet másként. Nekem pénz kell, mert én önálló akarok lenni.

- Miféle önálló? Önálló esernyőművész?

- Nem - mondta ugyanazzal a határozottsággal, amint mondta egykor az istállóban: én tudni akarok németül, én bűn akarok németül tudni - én önálló órás akartam lenni.

Elkeztünk, sok szerencsét kívánva a derék, törekvő embernek. Azután megint nem hallottam felőle jóidégig. De egyszer bent a városban az utcán járván, egy kis boltajtó fölött látom a friss cégtáblát: Regyep János órás akartam. Elvállal mindennemű javítást, pontosan és olcsón.

Hát csakugyan ez is a Juon volt.

De nem telt bele sok idő, a kis bolt eltűnt. Nem gondolom, hogy meghalt volna Juon, vagy letört volna. Hanem inkább előbbre ment. Nem tudom biztosan, de úgy vélem, hogy még találkozni fogok az életben a Juonnal. Hogy gyárigazgató lesz-e vagy bányatulajdonos, halászati bérlő-e vagy villamtechnikus, az nem tudható. De annyi bizonyos, ha akármiféle foglalkozásban lesz, a munkáját mindig *bűn* fogja elvégezni.

Mert mégis csak ez a fődolog.

Mezei dolgok réti emberekről.

Ami a réteket illetné, rétek ma már csak imitt-amott találhatók, amik vannak, azok sem az igaziak. Kicsik már és vékonyak, mert az ember elfogta a víztől a réteket különböző fufangokkal. A víz hatalmas volt és terjeszkedő. Nyár közepén, szárazság idején megvonult a mederbe, hogy messziről nézve bárki azt hihette volna, hogy ha jól nekiszalad, át is ugorhatná: a víz ilyenkor gyermekies álmokat alszik. Más időben földuzzadt és elhatalmasodott, a partra kilépett és tovább legett. Kiment a rétbe, rokonait, az elhagyott mocsarakat új vízzel köszöntötte, körülölelte a nádasokat, megmosta tocsogó, apró hullámaival a fák törzseit és rejtelmes, titokzatos csendű vízi életet csinált a sumárok, morotvák, erdők messzi tájain. Utját nem állta más, csak a magaslatok, amik maguktól voltak ott, ahol voltak, mert nem vitte őket oda senki. Úgy álltak ott, ahogy időtlen idők előtte odatétek menybéli hatalmak által s ezek ellen küzdeni valamit merne-e bárki is? Nem mertek az emberek, inkább tökéletesen bele voltak állapodva, hogy úgy helyes minden, ahogy van, hogy a víznek maradjon hatalma, de annak a határát magának a földnek a tulajdon hatalma szabja meg. Így volt ez sok ideig, mígnem a föld hatalmát a földtől elvette az ember és harcba állott a vízi világgal. Az embernek kevés volt a föld és sok volt a víz, próbálta tehát, hogy elvegyen ennek a birodalmából valamit. Mint a pusztaszéli nem egyeneslelkű ember, aki évente el-elszánt a szomszéd földjéből egy-egy bárázdat, azonformán lépésről-lépésre próbálgatták elvenni a víz birodalmát. Sáncokat emeltek elibe, előbb csak a kisdud nyúlgátakat, amiket nem azért neveznek nyúlgátaknak, mintha nyulak volnának, hanem azért, mert nyúlnak, azután azokat a nagyobb sáncokat, amiket ma már csak alvótöltéseknek hívnak, végezetül pedig amazon nagy, földből készült óriási kígyókat, amelyek a vizek mentén mint várfalak haladnak s amiknek a tetejéről, ha kocsival lefordul az ember, tökéletesen biztos lehet afelől, hogy sehova máshova nem hull, hanem egyenesen a jólelkű angyalok szelíd ölébe esik. No így elvették a víztől a hatalmát, valóságosan elvették az uradalmát, a birodalmát, a királyságát, nem maradt meg belőle semmi. Rétjei elfoglaltattak. Elveszett réti hala, vízi madara, a víz összezsugorodott, ma semminek sem hívják, gúnyosan úgy nevezik: vizecske s régi ereje elől néma rettegéssel csak akkor menekül a hatalmas ember, amikor a lázadó vizecske zavaros hullámaival messze a partokon túl eleven halál gyanánt minden élőkre kiveti.

Mondhatnánk ugyan erre a beszédre Tóth Suhajda Sándorral egyetértőleg azt is, hogy nem igaz ebből a beszédből semmi, mert két vége van a beszédbeli botoknak is és éppen az ellenkezőjét is lehetne mindezeknek gondolni. Ez teljességgel igaz, de éppen ezért nyilvánvalóan áll Vecsernyés Mihály elmékedése is, amely szerint szükséges az, hogy a szó ne egyezzen. Mert ha nincsenek egymással ellenkező észjárások és a szavak olyképpen egyeznek, hogy mindenki egyformán gondolkozik, akkor apránként elfelejtünk beszélni.

De annyi mégis mindenképpen igaz, hogy elvesztek a nagy rétek, amiken régebben különös emberek éltek. Itt-ott ugyan maradt ilyen erdős és nádas réti táj, a fák ezen erdőkben már mind óriások. Rejtélyes sűrűségek vannak itt. Vadul nő bennük a kék szeder, amely olyan, mintha lábai volnának, magátul halad és iszalagos folyondárjaival maga is erdő az erdőben. Öreg fák korhatag belsejében akkorák az üregek, hogy el lehetne bennük laknia annak, akinek más barlangot nem adott a sorsa. Aki úgy élt, mint a remete; voltaképpen nem is mások ezek, mint a remeteség maradványai. Honnan kerültek, miként támadtak, azt nem tudni. De éltek, elbújva a világtól, a réti erdőkben, ahol nem kereste őket senki, nem is bántottak semmit. Csak éppen annyit, amennyi a megélhetéshez kellett. Valami gunyhót tákolt össze magának, csinált magának tapogató-szerszámot, amivel a csekély vízben a halat foghatta, törrel megfogta a

madarat, ha kellett, némely fogását arravetődő paraszti vadásznál, halászberekknél elcserélte sóra, dohányra. Azután így élt, amíg bírt, ha meghalt, sem törődött vele senki, testét a tavaszi kiöntés vize elsodorta a folyóba, a nagy temetőbe. Vagy úgy lehet, ha vackát üresen találták, hogy nem is halt meg, csak elvándorolt. Megunta a vidéket és más tájra ment, mert az ilyen magános életet élők nagyon szeretik a kódogást. Minden holmija elfér egy tarisznyában, főzőedénye egy bogrács vagy az se, hanem csak egy csupor; ennyi holmival könnyű új lakást keresni.

Nem lehet megmondani, hogy mi viheti az ilyen elhagyatott, magános és kietlen életre az embereket. A régi réti halász, meg a vadászó ember nagyon megszokta a kint való tanyázást, lehet azután, hogy a felesége elhalt vagy elhagyta vagy a családja elpusztult, ilyenkor azután kivette magát a réti rejtelmes világába végképpen, télre és nyárra egyaránt. A másikat talán a lelkiismeret üldözte oda, mint Káint a bűne. Az ötvenes években az algyevi rétségeken volt egy ilyen magának való ember, aki egy ladikban élt, azt húzta-tologatta a sekélyes parti vizeken ide-oda a nád között. Öregek beszéltek, hogy az örökös vízben való járástól olyan fényesre vált a bőr a lábszárán, mint a halé. Ennek a sorsáról annyi tudatik, hogy a német világban a zsandárok valami cserkészés alkalmával agyonlőtték. (Adjon az Isten neki örök nyugalmat.) Hát mi viszi az ilyen embereket az ilyen életbe? De néha csodálatos lakásoknak csodálatos lakója akad. Volt már úgy, hogy családost is találtak, olyant, aki egy mindenkitől elhagyott fakunyhóban húzta meg magát. Valaha superok laktak ott, apróbb hajókat csináltak, csónakokat barkácsoltak, azok készítettek oda rossz deszkadarabokból egy gulibiformát. Azután elmentek onnan, mert nemcsak a nagy halak eszik meg a kis halakat, hanem a nagy hajók is a kis hajókat. Elmentek hát a superok, otthagyták üresen a gulibát. Azután ment arra vándorlásában a bujdosó ember, az asszony, meg a gyerek, akik fölfogták lakásnak a faházat és éltek benne abból, amit a réti növény meg a víz adott. Éltek, községet, rokont, szomszédot nem ismerve, nem tartozva senkihez és semmihez, az ember halászott, a gyerek madártojások után kutatott a nádasban, az asszony csinálta az ételt. Mert a tojást meg lehet a szabad tűzön is sütni, ha előbb sárba rakják s úgy vetik a tűzbe, valamint a kenyértésztát meg lehet sütni a melegített kövön, ha előbb alkalmas földöt készítenek hozzá az égetett sárból. Így laktak ott, amíg el nem takarodtak, hogy máshol verhessenek tanyát. De nem igen lehet már, mert kihal a rét, elvesz az erdő, elhagyott gulibák összeomlanak. Van azután olyan magának való ember is, aki hajóban lakik. A hajó valamikor, régebben, összeütközött egy másik hajóval, azóta a partszélen hever és pör alatt áll. Hogy ki nyeri meg a port, az nem tudatik, de a hajó szépen megsüppedt a fővényben, ha a víz kilép a partra, csak az a kis ház látszik ki belőle, amelyben a kormányos lakott. Hát ebbe beleköltözött egy bujdosó ember s lakja télen-nyáron. Ez arról nevezetes, hogy ha segítségkiáltást hall, fuldoklót menteni rögtön odasiet, továbbá, hogy olykor deákul beszélget önmagával, mert valaha kispap volt. Élete egyéb regényeit azonban, mint valami koporsó zárja magába az elsülyedt hajó.

...Réti megbúvó ember, amint az erdőben kutatott és járt a szederbokrok sűrűjében napi élleme után, a bozótból panaszos, síró gyerekhangot hallott. Ment utána s ijedten hallgatta. Mi hoz ide gyermeket az elhagyatott, a világtól elszakadt útjába? De csak kereste s meg is találta a bokrok aljában, már félig aléltnan elterülve. Valami úriforma gyerek, úgy valahogy négy esztendő körül. Nem lehet más a története, minthogy hazulról elcsatangolt, lepkét kergetve játszadozott, azután valamire talán kutyák riasztották meg, menekült előlük, végül az erdőbe jutott s itt eltévedt végképpen. Éhségében az epret kezdte szedni, de aztán elfáradt, föl-fölbukott az indákban, kezét, arcát a tüskék kisebeztek, azután már nem bírt továbbmenni, nem is tudta merre, hát leroskadt s miután anyuskáját hiába kiáltozta volna, már csak aléltnan nyöszörgött. Az ember, aki a társadalomból önként kizárta magát, megdöbbenve nézett a különös leletre és sietve emelte karjába a gyermeket. A kis fiú nem rémüldözött, a gyermek-

szem a bozontos, koldusforma emberben meglátta a megmentőt s a nyakába akasztotta a karját. A réti lakó szíve megdobbant, mert előle még a kivert kuvasz eb is futni szokott.

Kérdezte aztán, hogy hogy hívják. Hát Józsinnak. Aztán hol laknak. Hát egy házban. Aztán merre? Hát azt már nem tudta, csak mutogatott erre, arra, - óh, kis bolondom, - mormogta az ember - ha te nem tudod, én hogy tudjam?

A gyermek már egy éjjelt az erdőben töltött, mert délután szaladt el a mezőn a pillangó után: fáradt volt és tűzben égett. Az ember vitte a gunyhója felé, az erdőt elhagyta, a nádas vizében lépdelt tovább s vigyázott, hogy a sás levele a gyerek arcát meg ne vagdossa. A gunyhóban leültette a vacokra s adott neki, amije volt, vizet, epret, vadalmát, szedett papsajtot, aztán tüzet rakott a nádtövekből és tojást is sütött. Közben nem győzte a gyermeket nézni, amint eszik, mert jól esett neki az étel s vadalmát meg papsajtot bizonyosan nem evett még. A gyerek aztán fáradtan lehunyta szemeit és elnyúlt a vackon. Az ember a kabátját terítette rá s a gunyhó előtt nádat vetett a tűzre, hogy a füst távoltartsa a szúnyogokat, így ült a tűz mellett, virrasztott s olykor nézte a gyermeket, kinek hálótermébe a nagy lakoma után lámpa gyanánt a kelő hold bevilágított.

Ráért gondolkozni a holdas éjben a réti ember, hogy a gyermekkel mitévő legyen. Bármennyire rettegett is attól, hogy emberek közé menjen, reggel útnak kell vele eredni, az bizonyos. Aminthogy hajnalban levette a gyermekről a foszladozó takaróruhát, felköltötte a fiút, kínálta megint eperrel, aztán a karjára vette s vitte a nádas vizéből kifelé.

Valamerre menni kell vele. S a nád szélére érve, megállt, hogy gondolkozzon, hova és merre vigye. Ekkor az erdőből emberi alakok tünedeztek elő és kiáltás hallatszott:

- Megállj!

Ugyancsak eldörrent egy puska is.

Most asszonyi sikoltás szólt:

- Ne lőjjenek, ne lőjjenek!

A gyermek szíve pedig repdesni kezdett örömeiben s a csavargó karjáról a maga karját nyújtva amarra, kiáltozott:

- Anyuskám, anyuskám!

A réti ember letette a gyermeket a földre s megvárta, amíg amazok közelednek. Közben a lábát nézte, amelyet sörét ért s vérezni kezdett.

Jöttek vagy hatan, a gyermek apja, anyja s néhány béresforma puskás. A gyermek az anyjához futott. Az apja lihegve mondta:

- Azt hittük, rabló cigányok vitték el. Már tegnap óta keressük.

- Nem, - felelte a réti ember - nem rabolták el. Elkódorgott. Tegnap estefelé találtam meg az erdőben. Már alig volt benne élet.

A gyermek anyja, boldogan szorítván magához a kicsit, rémüldözve nézte az elhagyatott embert, bozontos haját, rongyos ruháját.

- Kicsoda maga? - kérdezte.

Az ember oda sem nézett, csak kurtán mondta:

- Csavargó.

A gyermek apja azonban ismerte a réti embert. Tudta, hogy nem az.

- Réti ember, - mondta neki - miért él ilyen életet? Jöjjön közénk, adok én rendes foglalkozást magának. Maga megmentette a gyermek életét, mi hálával tartozunk...

A réti ember szemközt nézte a gyermek apját. Véres lábára mutatva, szólt:

- A hálát már megkaptam a puskából előbb.

Megdöbbenve néztek oda mindenek. A gyermek apja szinte siránkozva mondta:

- Nem akartuk, lélekre mondom, hogy nem akartuk. De annál inkább jöjjön velünk, a sebet gyógyítani kell.

A réti ember mosolygott egy kicsit s a fejét rázta:

- Majd rágok rá - felelt - egy kis sóskalevelet.

A szeme még a gyermekre tévedt egy pillanatra. Megfordult és szétnyitván maga előtt a náderdőt, birodalmába lépett vissza. Abba az életbe, amely szomorú, rideg, nyomorult és elhagyatott, de ahol nem parancsol senki más, csak az egyedül hatalmas Isten.

Ló nem való korcsmaszobába.

Kint a mezőkön úgy szokás az, hogy szombaton délután megszűnik a földben való munka. A szőlőben, a gyümölcsösben sem dolgoznak. A szombat délután már valahogy beletartozik a vasárnapba, mert akkor már a rávaló készülődések folynak. Az udvart felsöprik, hogy az ünnepre tiszta legyen. Az asszonyok meszelnek. Az alföldi tanyák azért olyan fehérek mindig, mert a faláról szombaton délután eltüntetik azt a piszkot, ami esetleg a héten át rákerült. A lányok vasalnak, kötőt, fejkendőt, pántlikát, hogy másnapra készen álljanak. Az ember széjjel-néz a szerszámai között, ami hibás, azt kijavítja, a baltát, metszőollót megköszörüli s dohányt vág, ha van miből.

Ha mindezzel megvan s még sincsen este, elmegy a korcsmába, szót érteni. Ott találkozunk többen, hogy megcsinálhassák a hétvégi beszélgetést: kinek milyen sora volt az eltelt hatodfél nap alatt, ki mit dolgozott s mibe akar a jövő héten kezdeni. Ez azért is jó, mert itt tanácsokat lehet kérni és adni a dolgok mibenléte felől. Az egyik ember többet tud, mint a másik, ez onnan van.

Ilyképpen a jelen esetben is öt-hat pusztaszéli ember találkozik a mezei bormérésben egy-egy pohár ital mellett. Kisebb fajta gazda, különösen ha szőlője nincsen, otthon nem tart bort s így egy héten egy pohár jól esik, ha még olyan rossz is. Amint hogy az ilyen helyeken jó bor ritkán szokott lenni.

Hát beszélgetnek. Látszik különben az ablakon, hogy jön Csúzi András is. Csúzi egy kissé távolosabbra lakik, lóháton jön ennél fogva. Nem valami díszesen ugyan, hanem csak úgy, mint szombaton délután szokás. Csak úgy - a kötőfék szára a ló szájában, nyereg gyanánt pedig valamely régi, szétszakadt subának a darabja van a hátára kötve. De jó ez így is, mert András úgy sem akar itt parádés lófuttatást csinálni.

Megérkezik. Van valami sövény a csárda előtt, a lovat ahhoz köti, ő maga belép. Jó szívvvel fogadják, mert András aféle jókedvű, tréfálkozó ember, amúgy meg esze is van neki. A korcsmáltató oda viszi neki a borát az asztalhoz.

- Igyék kend - biztatják. - Hiszen van kendnél pénz bőven.

- Az ám, - mondja Csúzi - helye van bőven, de pénz nem nagyon. Vasárnap váltottam föl egy tízfillérest, azután már csak imitt-amott van belőle valami.

No így nevetgélnek s beszélnek mindenféle bolondságokat előre-hátra. Tréfaikban, adomáikban nem sok változatosság foglaltatik, körülbelül mindig ugyanazokat mondják el, de úgy kell annak lenni, hogy vagy elfelejtik egyik hétről a másikra, vagy pedig el sem felejtik, de mégis nevetnek rajta, ha újra hallják. Ha valami fölvevős kártyát játszanak és a fölvevőnek nem sikerül a színre való vágás, akkor azt mondja:

- Ez bevágott a színbe! - S csendesen utána teszi: - De a fás színbe!

Ez „hallhatatlan” jó mondás. Egy-egy játék ideje alatt tízszer is mondják és mindig olyan jókat lehet rajta nevetni, hogy „szinte mögfájdul az embörnek bele a haskérge”. Ilyen egyszerű dolgok történnek és ez a multság. El sem lehetne gondolni, hogy az ilyesmiből veszekedés is támadhat. Pedig igen. Például: Csúzi András leteszi a pénzt a borért az asztalra és azt mondja:

- No én már elmék.

Tartóztatják, hogy ne menjen el. Maradjon még egy fél literre.

- Maradjék kend, nem öszik mög a kutyák a tanyát.

- Majd mögönnék, - véli Csúzi - ha mind a négy sarka szalonnával volna bekenve.

De azért nem akar maradni, hiába szólnak újból neki.

- Vár az asszony - mondja, hogy a távozáshoz valami okot adhasson.

Ezzel azonban nem sokat ért el. Azt felelik vissza nagy egyértelműséggel, hogy hát hadd várjon az asszony. Nem akar itt úgy sem senki eléjféledni, egy óra hosszat pedig várhat még az asszony, azért nem dől össze a világ.

- Nono - mondja András, mert elvégre a tekintély abban is fentartandó, hogy nem az asszony viseli otthon a kalapot. - Hanem - teszi hozzá kis vártatva - szél van, a ló mög ide van kötve a sövényhöz.

Csúzi azt hiszi, hogy ezzel az érveléssel már csakugyan hat a többire. Azonban nem egészen így van a dolog. Mert bár csakugyan esti szél van s a ló kint van a szélben s nem azért dolgozott a ló egész héten át, hogy most ilyen sarcoltatásban részesüljön szombaton délután, de azért minek menjen el Csúzi András? Mondja is neki egy ember:

- Azért ne haladjék el kend. Inkább hozza kend be a lovat a szélrül. Elfér itt köztünk.

Az ötlet többek részéről helyeslésre talál. Inkább a ló jöjjön be, mint András haladjon el, mert akkor ki mond ezentúl olyan hallhatatlan szépeket. András látván a bizalomnak és szeretetnek ilyen megnyilvánulását, kimegy a pejlóért, elköti a sövénytől és bevezeti az ivóba, mindenek nevetésére. (No, majd lesz erről a jövő héten mit beszélni.)

A ló egészen rendesen meg van bent a korcsmában. Mikor bemegy, prüszög egyet-kettőt, mint ahogy a lónak ez szokása, ha földel alá ér. Még a tulajdon istállóját is azzal üdvözli, hogy a belépéskor trüsszent neki egyet. Csendes állat ez, nem ijedezik, megáll az asztalnál és legyezgeti magát a farkával. Sok bent ilyenkor a légy, a szél mind befújja. A ló veri is ennél-fogva a lábával a padlót.

A csárdásné bejön s látja a lovat a házban. Azonnal sugdos valamit az urának, hogy ez már még sem járja. Az ő házukkal ilyen tisztességtelenségek. Azután a szikelt padlót mind fölveri a lábával.

Ahogy az asszony mérgeskedik, egyszerre haragos lesz a csárdás is. Most már ő is mondja, hogy ez nem járja. Nem engedi magát megszegényíteni. Rendes ember többet nem is jön ide, ha az eset hírére meghallja.

- Ugyan ne lármázzon kend, - csitítja Csúzi - hiszen a ló is vendég.

A korcsmárosné mérgesen kiált közbe:

- Ha vendég, fizessön.

- De ha nem iszik, mit fizessön?

- Helypénzt fizessön!

- Úgy van, úgy - szól haragosan a csárdás is. - Helypénzt.

- Hát mennyit? - kérdezi Csúzi.

A csárdás még dühösebb:

- Két koronát fizessön. Ezért a szégyonért!

Csúzi erre szó nélkül a mellényzsebbe nyúl és kifizeti a két koronát.

Eleinte azt hiszik a népek, hogy ez tréfa. De amikor a csárdás el is teszi a pénzt, egy-két ember fölzúdul, hogy ez már nem járja.

- Ez zsarolás!

De vannak mások, akik azt kiabálják vissza, hogy ez nem zsarolás. Ha olyan úr a ló, hogy korecsmába jár, fizessen.

A láрма egyre hangosabb s kezdődik a tülekedés a szokásmódon: egy asztalt fellöknek, néhány széket a földhöz vágnak s jól meghúzzálgálják egymást.

A ló ezt látván, önként kimegy az udvarra a szobából. Az okos Csúzi utána megy, fölül rá és elhajt rajta.

Az ok eltávozván, megszűnik az okozat. Az emberek már nem hajigálják az üveget, hanem mennek haza. De még az úton is nagyon lármáznak egymásra.

Ez a baj. Szombat estén kint a tanyák vidéke nagyon csendes, mert minden munka áll s a szó messzire elhallatszik.

Arra halad egy csendőr. Hallja a zajgást, látja, hogy a csárdából jönnek: no itt bizonyosan verekedés volt, aminek utána kell nézni. Bemegy a csárdába, ott éppen akkor teszik rendbe a fölforgatott szobát: le sem lehetne az ügyet tagadni. Tehát a jegyzőkönyv fölvéttetik, a résztvevők beleiratnak, a csárdás felhivatik, hogy a jegyzőkönyvet, mint panaszos, írja alá.

- Nem írom én, - mondja a csárdás - én nem panaszolok senkit.

- De kára volt - véli a csendőr.

- Hát négy pohár, egy félliteres üveg, meg egy ablak. Vasárnap délután majd mögfizetik.

De a csendőr nem enged. Itt muszáj aláírni. Azért van a jegyzőkönyv, meg azért van a meghatalmazási papiros. A csendőr addig követelőzik, hogy a csárdás csakugyan odaírja a papirosra a nevét.

S a pör ezzel megindul.

Csak hogy más egy városi pör s más egy pusztaszéli pör. Mert például mi lesz ebből az ügyből? A csendőrségtől a járásbíróshoz megy, ahol a törvényes eljárás megindul. Szép hosszú hivatalos címe van a törvényes eljárásnak. Úgy szól: idegen ingó dolog szándékos és jogtalan megrongálásának vétsége.

Tárgyalás lesz bizony ebből. Az idézések kimennek a pusztaszélre, külön-külön mindenkinek, mert ez olyan dolog, hogy ebben érdemes másfél napig idézőpapirosok hordozgatásával foglalkozni.

A csárdás is megkapja a pecsétetes levelet, de meg is mondja a kézbesítőnek, hogy ő ugyan a messzi városba ezért a haszontalanságért nem megy be.

- Hiszen a káromat már meg is fizették, - mondja - hát minek menjek.

A kézbesítő a vállát vonogatja:

- A kend dolga, ha nem megy be.

A többi azonban bemegy a városba, ahol a bíróság van. Csekély hatvan kilométer a távolság, ami a pusztai viszonyok szerint annyit jelent, hogy két napon alul nem lehet megjárni. Ami megint annyit jelent, hogy fejenkint két napi munka is elvész.

Megjelennek tehát a népek, heten. Ebből négy ember a tanu, három meg vádlott. Panaszos azonban nincsen, minélfogva az ügy nem is tárgyalható, kivéve abban, hogy az összes fölmerült költségek a meg nem jelent panaszos nyakába esnek. A vádlottaknak nem járna se úti-költség, sem napszámótlás - mivelhogy azonban már nem vádlottak, mert nincsen panaszos: hát nekik is jár.

Koponyánkint tizenhat korona az útiköltség, meg hat korona két napra jár az elveszett munkabér után. Ez hétszer számítva, százötvennégy koronát jelent, amit a csárdásnak kell megfizetni. Mert a törvény: törvény.

Mint látnivaló, itt a város és a puszta között megint lényeges különbségek vannak. Ha valaki széles jókedvében a városon bemegy lóval a korcsmába, az: virtus. Ellenben ha a pusztán történik meg ez a csárdában, akkor annyi pénzbe kerül a multság, hogy az árából másfél olyan girhes lovat lehetne venni, mint amilyen a Csúzi Andrásé.

Asztag-égés.

A hosszú életnek egyik titka gyanánt a köhögést is emlegetik, mondván, hogy aki sokáig köhög, az sokáig él. De nem mindenkivel van ez így, mert van, akibe beleszárad az egészség s mulnak el a napok felette nyomtalanul. Különösen úgy a pusztán van ez így, ahol az emberek egy és ugyanazon dologban élvén, voltaképpen észre sem veszik, hogy megöregszenek. Ott olyan egyforma minden s egyik hét úgy halad el, mint a másik. A nap nyáron itt kél fel a tópart felől, télen emerre a kiserdő táján s ez a hatvan évekkkel ezeknek előtte is így volt. A hold lám változandó, de mégis mindig csak ugyanazon utakat járja, az anyabürgék ha megöregszenek, eladódnak s helyettük a fiatal bárányok lesznek anyabirkák, hogy idővel szintén eladódjanak. Így van ez mindennel, a dolgok egybefolyanak, határköveikül maradván csak néhány emlékezés jó és rossz napokra: bő termés, szárazság, lakodalom, születés, halálozás s más egyéb ilyen esetek, amikről valóban nem lehet mindig tudni, hogy melyik közülök a szerencsés és melyik a szerencsétlen esemény.

Igy például, aki egy majorságban tölti el az életét elejétől végig, annak miként állt hetven évig a világ? Született és megmaradt. Nem vitték el azok az ártó rémek, boszorkányok és kísértetek, amelyek az apró gyerekek után ólálkodnak s az öreg erdő korhadt fáinak odúiból azonnal előbújnak, ha valahol születés történik és ott röpködnek halálmadár és denevér képében a ház fölött s hallatszik a szél szavához hasonló panaszos sivitásuk, ha a szenteltvíz és a keresztbe tett seprő erejénél fogva annak a küszöbén átsuhanni nem bírnak...

A gyermek így megmarad, ha egyébként is arra van teremtve, hogy megmaradjon. Idő múltán már a pulykát s a libákat őrzi a mezőn s őszi szélben, tavaszi esőben, nyári tűző napfényben testi ereje gyarapodik. Nő s midőn már a négy ökörre való nagy ostorral is tud kongatni, hivatalba lép, mint kisbéres. Ez valóságos hivatal, mert olyan uradalmaknál, ahol nyugdíj jár a cselédnek, a nyugdíjra való jog a kisbérességtől kezdődik. Nem csoda, ha a fiú komoly méltósággal látja el a rábízott ügyeket s az anyja is olyan tisztelettel néz rá, mintha papnak készülne. Így telnek az idők, suhannak az évek s rendes béreslegény válik a gyerekből. Ebben az időben történik a megfelelésesedés, mert megházasodásról szó sem lehet. Azután jönnek az élet eseményei, gyerekek születnek, némely része megmarad, míg elhal az a része, amelyik nem volt életrevaló. Aki közülük felnő, idővel szintén kisbéres lesz, majd béres, azután szintén megfelelésesedik: így formáztatja magát a változataiban az élet. Maga az öreg ilyenkor már nem egyszerű béres, hanem vagy öreg-béres, vagy faragó béres, vagy belső kocsis, vagy lovascsósz, vagy pedig a szalmáskertnek a csősze, hol is úgy parancsol, mint a király szokott a birodalmában. Jár-ke, vigyáz tűzre-vízre, nappal az igáknak jelöli meg, hogy melyik kazalból kell hordani, éjjel pedig őrizetet tart kutyáival lopók és gyújtogatók ellen. De mert az élet kereke egyre halad, idővel ebből is kikopik, nem bírja már a járást, az éjszakázást, elérkezik a nyugdíj ideje s így támad az egykori kisbéresből nyugdíjazott csósz. Mit tud az ilyen ember csinálni? Hova menjen? Az egész életét egyazon majorban töltötte, a leányok férjhez mentek szerteszéjjel, a fiú más majorban béreskedik, vagy úgy lehet parádés kocsis a kastélyban, hogyan élhessen tehát az ilyen öreg, aki egy gazda szolgálatában vénhedett meg? Falura menni nem tudna, szédülne a feje ott a sok ember között s idő előtt halálra válna a házban való lakás szokatlan kényelmei miatt. Mert az ilyen ember télen sem szokott szobában hálni, akkor is kint alszik az ereszet alatt, padon, subában. No és most nyugalomba vonulván, mit tegyen? Ő maga bizonyára nem tudja, de azért van az uradalmi tiszt, azért járt iskolába, azért van neki esze, hogy kitalálja. Meg is teszi. Mindig van az úgy, hogy búzaasztagok, szalmakazlak valahol a majortól messze vannak egyberakva kint a földeken. Hát azt is csak őrzeni kell. Hát

elhuzatnak oda az ökrökkel az öregnek egy kerékre járó kis házat, egy szoba az egész, éppen csak hogy megfér benne egy ember, az öreg azután abban lakik és számlálja csendesen, hogy mennyi napja van még hátra. Kenyeret visznek neki, kopolyakutat maga és magának, konvencióban kijár a liszt és szalonna; voltaképpen duplán nyugdíjas az ilyen ember és királyi életet él a fölöttébb kedvelt magányosságban, a föld illatai között és a nevető csillagok ezrei alatt, amelyek e helyen mind tisztán csak neki világítanak.

Rákóczi Mihály tehát ebben a sorsban élt, ebben töltötte kedvét, olykor körüljárta a buzakazlakat és szorgalmasan pipázott. Kis veres cseréppipájával társalkodott, ült a ház előtt a széken, a kutya lekuporodott mellé a földre, söpörte a farkával a homokot, a fejét a gazdája ölébe tette s nézett reá beszédesen.

Ilyen alkalommal történt, hogy Mihály felugrik a székről, rohanni akar előre, de felbukik a tulajdon lábaiban; rettentő Isten, ég a buzakazal!

Ég-e? De ég ám! És azután van itt ilyenkor valami tennivaló? Dehogyan van, hát mi volna? Nincsen az a záporosó, amelyik elbírná ezt a tüzet oltani. A meleg lángok megforgatják a levegőt, szelet csinálnak, a szikrák röpdösnek át a többi kazalra s rövidesen tűzlángban van minden. Lehet ez ellen tenni valamit? Már látszik a pusztán, hogy valahonnan vágat errefelé két csendőr, látszik az is, hogy a major felől szintén vágatva halad errefelé a segédtsízt és Mihály a kerekesház falához támaszkodva hajtja le öreg fejét azzal a gondolattal: az élők világából miért nem szólított el a jó Isten még tegnap, mielőtt ez a székelyen velem megesett volna?

Hát vágthatnak a lovasok, mert hiába vágatnak; a munkájuk hasznához akár kocogva is jöhettek volna. Mert segíteni a bajon úgy sem tudnak semmit. Csak az előljáró csendőr táskájából kerül elő a kis szolgálati könyv, hogy beleírja azokat az adatokat, amik a járásbíróshoz szerkesztendő jegyzőkönyv megrendíthetetlen alapjául szolgálnak.

Miféle szél hozta éppen most erre ezeket a lovasokat? Miért nem jártak ebben az időtájban másfelé? Ezt az ördög tudja csak. Mert ha nem látják meg a tüzet, nincsen semmi baj. A buzakazlak biztosítva voltak, a kárt a biztosítótársaság kifizeti és rendben van a dolog. A csendőrnek azonban kötelessége a bűnt keresni, hát keresi is. A bűnt ebben a formájában úgy hívják, hogy a gondatlanság által okozott tűzvész.

- Mert az úgy van, segédtsízt úr, - mondja az előljáró csendőr a majorbeli ifjúnak - hogy gondatlanok az emberek. Pipára gyűjtanak és eldobják az égő gyufát. A gyufa meggyújtja a száraz fűvet, a tűz lassún ellegel a kazalig, azután akkor itt a baj.

A csendőr Mihályhoz fordul:

- Persze maga is eldobálta az égő gyufát?

Rákóczi Mihály mint a félbolond bámul a lovaskatonára. Jóformán nem is érti, hogy mit beszél, csak legyint egy nagyon szomorúat a kezével a tüzes, forró, meleg levegőbe. Elméjében csak az a gondolat jár, hogy miért kellett megérnie ezt a szégyent. Könnyei omolni kezdenek, a majorbeli ifjúr a vállára teszi a kezét:

- Ne sírjon Mihály, ne sírjon. Azon úgy sem változtathat, ami történt. Azután nem készakarattól történt...

Készakarattól... Mihálynak csak most ötlik az eszébe, hogy talán még abban is gyanuba fogják, hogy ő maga gyújtotta föl a kenyéradó gazdája vagyonát. A szálas vén ember teste megreszket az erős zokogástól, két könyékkal borul a kerekesház falához s ott sír keservesen.

Azonban nem, ez nem úgy van. Mihályt senki sem gyanúsítja rossz szándékkal. De a csendőr a gondatlanságot megállapította, arról, mikor a falujába hazaért, jegyzőkönyvet szerkesztett s beküldte a városba a bírónak. A bíró meg tárgyalást rendel és kimegy a pusztába a levél Rákóczi Mihálynak és a major öreg tisztartójának, hogy az ügyben ítékezés léssen, arra megjelenni tartoznak.

Igy lett hetvenkét éves korában Rákóczi Mihály leveles ember. Ez különös kifejezés; más nyelvre talán aligha lehetne lefordítani. Megszégyenítő, megbélyegző mondás. Az a leveles ember, akinek a hatóságokkal meggyűlt a baja. Akit ide-oda citálnak törvény elé, akinek sok pecsétes levelet küldenek. És a jeles nap előző estéjén izen az öreg tisztartó az öreg Mihálynak, hogy háljon bent a majorban, majd reggel együtt mennek kocsin a messzi vasúthoz s onnan a vaskocsin be a messzi városba - törvény elé.

És állnak a törvény előtt. Mihály sohasem látott ilyesmit.

A lelkében olyasvalamit érezhet, mint akit ártatlanul akasztani visznek. Kábultan hallgatja a kérdéseket, amiket a bíró a szándékosság felől a tisztartóhoz intéz.

- Szándékosság? - mondja ez. - Szó sem lehet róla. Negyven évig szolgált a kezünk alatt. Becsületes ember. Az eset után két hétig mindennap jeget küldtem neki a veremből a fejét borogatni, mert azt hittük, hogy megbolondul.

Ez a rövid védőbeszéd elég arra, hogy a bíró a szándékosság gyanuját tovább ne feszegetse. Jön azonban a gondatlanság kérdése. A bíró felolvassa a csendőr jegyzőkönyvét, hogy Mihály eldobta az égő gyufát s ebből származott a veszedelem.

- Én? - kérdezi az elszomorodott Mihály. - Én?

- Hát hiszen kendről beszélünk - mondja a bíró.

Mihály hallgat. Hol az egyik lábára áll, hol a másikra. Öreg tisztartójára tekint:

- Mit mondjak erre tekintetős uram?

- Az igazat mondd, Mihály, az igazat.

- Hát ha az igazat mög köll vallani, nem üsmeröm én a gyufamasinát. Nincs is masinatartóm. Míóta élök, mindig acéllal szoktam a pipára csiholni.

No, ehol van ni. Most meg a bíró van már kétközben. Ilyen körülmények között Mihály csak-ugyan nem dobhatta el a gyufát, sem égve, sem ojtottan. Azonban a csendőrség levelének is becsületet kell szerezni. Mondja hát a bíró:

- Adja kend elő Mihály a pipáját.

Mihály a pipát előhúzza a kabátja belső zsebéből. Régi kis veres cserépdarab. Kurta, gyűrűceszár van benne, amit a pusztai ember maga szokott a bokorról vágni és maga is süti ki a belét tüzes dróttal Mihály szeme szeretettel legel az öreg barátkozó eszközön s félve nyújtja oda a bírónak: hátha nem adja vissza?

Nézi a pipát a bíró. Lefelé fordítja, rázza, lotyogtatja. Ráhúzza a kis rézkupakot s megint csak rázza. Hát amint lotyogtatná, a rossz kupak, amit amúgy is csak az imádság tart az ócska készségeen, hozzányúlás nélkül is kinyílik. Azután lecsukja a bíró megint, de hiába csukja, mert visszapattan magától. Ha nem pattan is vissza, olyan görbe az oldala, hogy nem fed be a pipa tetejét; abból ugyan a parázs mindig kieshetett.

- Hát ehol van ni, öreg - mondja a bíró. - Itt van a gondatlanság. Hát szabad a szerűskerti csösznek ilyen pipából pipázni? Amelyikből lépten-nyomon kihullhat a parázs?

Mihály nézi a bírót, de leginkább a pipát, ahogy jár a bíró kezében. Hát mit rá nem fognak? Lám, milyen a világi élet. Csendes elszomorodással mondja:

- Van vagy harminc éve, hogy használom ezt a pipát. De soha az én kezem alatt tűz nem támadt.

- Hát egyszer történik az, ami még sohasem történt - mondja a bíró. - Mert csak a pipa okozta a tüzet, nem más. Hát én csak megbüntettem magát ezért a gondatlanságért, hogy ilyen rossz kupakot tartott a pipán.

A vén nyugalmazott cseléd megrendül. Az öreg tisztartó is nyugtalanul néz a bíróra: hiszen ha ezt az embert becsukják, ez élve többé nem mer hazakerülni. A bíró mondja tovább:

- Megbüntetem száz koronára, de egyúttal mindjárt el is engedem a büntetést.

Mihály e szavak hallatára a gondolataival igen csak kétközben van. Mert úgy gondolta, hogy vagy felakasztják, vagy eleresztik. Most azt hallja, hogy meg is büntették, meg nem is. A gazdájára néz, a tisztartó mosolyog azon, hogy a kecske is jóllakott s a káposzta is megmaradt. Mihály nekibátorodva tesz néhány lépést az asztal felé és nyúl a pipa után.

De a bíró ráteszi a füstölöszerszámra a kezét:

- A pipát pedig bűnjelként lefoglalom és az iratokhoz mellékelem. Most már elmehet öreg. Nincsen több dolgunk egymással.

Mihálynak a pipa felé nyújtott reszkető karja lehanyatlik. Fájdalmas, búcsúzó tekintetét a rabságba jutott cserépből való élettársra veti, akivel a szabad mezőkön oly sok időt békeességben töltött. Akihez ő beszélt s aki a füstje által az ő beszédére felelt. Most válni kell a törvény rettentő hatalma folytán. A vastag ősz bajuszba a szemekből két öreg könnycsepp szalad s onnan a földre hull. Mihály lassan megfordul s tétován nézi, hogy melyik ajtón menjen ki. Nem sok válogatás van a kettő között. Elmegy az egyikig, megfogja a rézkilincset, már menne is kifelé, de az ajtófélből megindult, könnyörgő szavával még egyszer visszafordul:

- A szár nem találtatódott hibába. A szár nem bűnös. Legalább a szárat tesszen hát visszaadni...

Kutyák dolga.

Disznót lopni, tehenet lopni, lovat kötni: nehéz mesterség, de azért van, aki ért hozzá. Ugyan egy ember csak a lókötéshez érthet. A disznólopáshoz már két ember kell, legalább két ember, meg kocsi. A malac mindjárt sivít, ha megfogják és fölemelik, ennél fogva a lopásához még külön olyan szíjszerszám is kell, amivel előbb a száját bekötik, hogy ne ordíthasson. És kocsira kell tenni, mert nagyon lassú a járása: az üldözők hamar utólérhetnék a tolvajt. A tehen lopása is bajos. Szintén lassú a járása. A birka elhajtása hasonlóképpen kockázatos foglalkozás. Elhajtása csak falkánként volt szokásos, akkor is csak úgy, ha valamely más, közeleső falkába bele lehetett csapni. Ha a lopott jószág annak a tömegében eltűnhetett. Ellenben az egy darab birkát lóról lopták. Akár nappal is megtette a vakmerő betyár. Nekivágatott a juhász szemeláttára a falkának, a nyeregből lehajolt, belekapott a markával a birka subájába, magához emelte s elnyargalt vele. Ha a kutyák engedték. Mert a régifajta nagy juhászkutya, amelyiknek már divatja múlt, ha utólérte a tolvajt, fölugrott utána. Vagy a ló nyakába, vagy a lovas combjába akasztotta bele a fogát. A fokossal volt szokás ellene védekezni, amely a nyeregbe volt akasztva. Mert van kézbeli fokos, meg van nyeregbe való fokos is.

A lovat lopni könnyebb volt. Az futós. Rossz lovat, gebét nem szokás lopni, ezt legföljebb a cigány lop, mert az rá van kényszerülve. Ha jó ló van a kocsi előtt, mindjárt gyanús, míg a gebéről elhiszik, hogy az a becsületes tulajdona. Más ember azonban csak jó lovat lop és azzal messzire el lehet szaladni, egy nap alatt el lehet rajta érni a Tiszától a Dunáig.

Ami a lovat az ellopás elöl védte volna, a béklyó, szintén kiment már a divatból, mint a nagyfajta juhászkutya. A régi acél-béklyónak valamennyinek külön lakatja volt, mint a vaspénztáraknak. Az ilyen béklyós lovat éjjel a mezőről csak úgy lehetett elhajtani, ha kettéreszelték a béklyó láncát. Mert máskülönben nem tudott futni. Ráadásul volt is ennek a béklyónak egy külön tudománya, valamikor hallottam is a fortélyát, de elfeledtem. A vasbéklyót valamikor főzni szokták. Azt feledtem el, hogy miféle folyadékban főzték, csak annyit tudok, hogy az ilyen béklyót azok a ráspolyok, amelyek a tolvajnép kezeügyében voltak, egyáltalán nem fogták. Nem lehetett a ló lábáról lereszteni, minél fogva nem lehetett a lovat ellopni.

Vannak ilyen elfeledett paraszti titkok. Sokan ugyan azt mondják, hogy csak mesebeszéd az ilyesmi és a valósághoz semmi köze sincs. Pedig ez nem egészen így van. Nemrég mutatta be Budapesten a lovasrendőrségnél egy patkolókovács a tudományát, hogy a rakoncátlan, vad lovat megjuhászítja a szemébe való nézéssel. A szilaj ló a tekintettől reszketni kezd s azután kezes báránnyá válik, a patkolásával soha többé nincsen baj. Hát ez is valami régi virtus maradványa lehet, egészen hasonlatos a kutyaszelidítés fogásaihoz.

Mert van olyan ember, aki előtt nem létezik mérges kutya. A nagy komondorok között van olyan veszett természetű, hogy némelyike kutyább, mint a farkas. Van a házőrző fajtájában olyan vad, hogy örökké, éjjel-nappal, télen-nyáron láncon van valahol a tanya sarkában és pedig rövid láncon. Az ilyennek az ételt-italt is úgy kell gereblyenyéllal elébe tolni, mert máskülönben még az ételadó gazdasszonyába is belekapna. Mégis van ember, ismeretlen ember, aki aznap járt először abban a tanyában s mégis megteszi, hogy kimegy a kutyához, leoldja a láncról, ölbe veszi és beviszi az ereszet alá az asztalra. Ott leteszi. A kutya egy darabig úgy fekszik az asztalon, mintha agyonverték volna, akkor hirtelen nagyot ordít, elszalad s csak napok mulva mer mutatkozni a tanyaudvarban, mikor már az éhség beveri.

A kutya csodálatos jószág. Talán alighanem ilyen csodálatos a többi állat is, csakhogy az ember a kutyával foglalkozván legtöbbit, arról tud leginkább mesélni. Beszélni és beszélni. Néha nem lehet tudni, mi a szóbeszédekből az igaz, de annyi bizonyos, hogy a teljes kételkedésnek nincsen helye. Mert különös tudományai és észjárásai vannak a kutyáknak. Néha hihetetlenül ostoba. Például ha pusztaszéli tanyák nagy komondorai megtámadnak éjjel az úton valamely gyalog-utast, az aligha menekül ki a foguk közül megtépázatlanul, ha ólmosbot, vagy fokos van is a kezében. A kutyák úgy rohannak rá, mintha lovassági attakot csinálnának, még akár le is veszik a lábáról az embert. Ellenben, ha a megtámadott emberben van annyi hidegvér, hogy se meg nem fut, se nem csapkod a botjával maga körül, se nem kiabálja, hogy csiba te, coki te, hanem csendben leül a földre, akkor a száguldó komondorok hirtelen megtorpanva megállnak s olyképp morognak, hogy az meglepetést, csalódottságot, meg félelmet mond.

A földön ülő egykedvű embertől, aki nem kiabál rájuk, nem is csapdos feléjük, megrettennek és valami különösen fenyegető dolgot sejtnek benne.

Egy ideig tisztos távolból körülülük, nézik s olykor panaszos morgással szólnak egymáshoz. Nem fér a fejükbe, hogy hogyan ül ez itt most a földön, mikor pedig az előbb még két lába volt, amin járt?

Azután hirtelen összenéznek és elővakodnak. Van eset rá, hogy ilyenkor egymás között összevesznek, kutyaszokás szerint mindig a másiknak a nyakát igyekezvén elkapni: ez a veszekedés bizonyos arra, hogy eltérő véleményeik vannak afelől, hogy miféle holmi lehet az a valami, amelyik amott szótalanul ül a földön? Bár vesztett csaták után az embereknél is meg szokott történni, hogy összevesznek azon, hogy ki volt a hibás. Ilyenkor a kutyák is éppen ezen veszekednek, azzal a különbséggel, hogy ők csak egymás nyakára, míg az emberek az egymás becsületére törnek.

Némelyik dologban csodálatosan nyomon járnak az eszükkel, más dolgot pedig éppen nem bírnak fölérni ésszel. A tanyai kutya némely dolgokkal annyira tisztában van, hogy például néha jobban tudja a gazdája földjének a határát, mint maga a gazda. Pontosan csak a határig ugatja a közön haladó utast, ott beszünteti a kiabálást s nyugodtan tér vissza abban a tudatban, hogy a reá vonatkozó föladatnak eleget tett, a többi már a másik kutyának, a szomszéd kutyájának a dolga. Fülel, hogy a szomszéd kutya végzi-e rendben a kötelességét. Ha kiáltását hallja, megnyugszik. Ha nem hallja, ő maga néhány hosszút kiált ébresztőül, mondván: talán alszol, te lator. Ha pedig hallja a szomszéd kutya szavát, megnyugszik s a tanyában a gazda térdére fektetve a fejét, a szemével kérdezi: dolgomat vajjon rendben elláttam-e?

Ugyanez a kutya egy előtte hirtelen kinyitott esernyő láttára rémülten riad meg, ijedtében hátrafelé bukfencet vet, elszalad s azután tovább, ameddig csak él, a kinyitott esernyőt mindig földöntúli lény gyanánt tiszteli, elkerüli s csak messziről morog rá.

Hogy áll most már a kutya esze? A mult évben egy gazdálkodó barátom innen a szegedi földről Erdélybe küldött ajándékba egy kutyát, vasúton. A vasút el is vitte a kutyát, szép alföldi állat volt, tág, síma mezőink levegőjéhez szokott. Odaért, ahová kellett, a vasút kiadta az új gazdának, az új gazda köszönő levelet küldött érte - és a kutya egy hónap mulva itthon volt a szegedi felső földeken azon a tanyán, amelynek az udvarában született. Gyalog jött haza, miután vasútra nem telt neki s különben is kérdés, hogy ha van is pénze, a szeme beszédét megértették volna-e a vasúti hivatalnokok, hogy ez a kutya nem máshova, hanem ezen országnak minden szép földjei közül éppen csak a jegenyenyárfás vidékek felé igyekszik. Ezt bizonyára nem értették volna sem a kutya szeméből, sem a nyafogásából a vasutasok, minélfogva a kutya gyalog jött haza s bár nemcsak pénzzel, de a pontos katonai térképpel sem

rendelkezett, egy reggelen csontig soványodva, össze-vissza marva, de boldogan, az otthoni tanyának a küszöbére lefekühdhetett.

Mondhatják azok, akik e pár sor írást olvassák, hogy ez a történet talán nem is igaz. Mondhatom pedig, hogy a hazajáró kutya gazdájának a beszédében egy árva garas ára okom sincsen kételkedni.

De másfelől is: mennyi balga kísérlet történt már a macskának zsákban való elvitelével. Mert tudvalevő, hogy a megvásárolt, vagy ajándékba kapott macskát zsákban szokás elvinni az új helyre, mert máskülönben hazaszökik onnan. Ha módjában van látni az utat, mikor viszik, akkor ő azon vissza tud jönni akár a negyedik faluból is s egyszer csak ott nyávog az ablak alatt, hogy eresszék be. Ugy látszik, az ilyen macska éjjel utazik, mert nappal csak megfognák valahol, vagy pedig útközben megtépnék a kutyák. Tehát éjszaka a sötétben halad és mégis hazatalál. Sokan azt mondják erre is, hogy ez nem hihető. Pedig dehogy. Még arra is van eset, hogy a zsákban vagy ládában elvitt macska is hazaszökik. Addig csavarog, bujdokol, csatangol, hogy egyszer csak otthon van.

Egy tacszóforma kis kutyánkat tavaly nyáron kivitték a tanyára. Csak úgy pár hétre, vakációzni. A kis kutya nagyon szomorú sorsban ért oda. Mikor elindultak, a kocsis lábainál ült a kis saroglyában s láthatólag örült az utazásnak. De alig hogy a városon kívül ér a kocsi, a kis kutya meglát egy magához illő másik kis kutyát az úton. Társalkodni óhajtott azonnal s az apró meggondolatlan kiugrott a kocsiból. Előre ugrott, minélfogva a lovak közé esett s a ló lába berúgta a kerék alá. Átment rajta a két kerék, az első is, a második is és a kis Sajó, a gyerekek Sajócéja, Sajóca-Majócéja élettelenül nyúlt el a kerékvágás porában. A kocsi megállt. Itt hagyják-e? Nem lehet az. Jó kutya volt. S ámbár szokatlan dolog döglött kutyával utazni, fölvtették a kocsiba, hogy kint majd a homokban elföldelik. Ugy feküdt a kocsiban az alcserevényen, mint a lövött nyúl szokott. De a kocsizás sokáig tart, mert a tanyai kis ház messze van s az út rossz. Elég az azzal, hogy a kutya életre ébredt. Erőtlen volt ugyan, a kocsiból is úgy kellett levenni, alighanem néhány oldalbordája betört. Letették az ereszet alá egy pad végébe, a kutya ott volt egy hétig, de nem evett. A második héten már mozgott, tejjel traktálták. A harmadik héten kiment a földél alól s ismerkedett a kintvaló, láncrakötött kollégákkal. A harmadik hét végén hazahozták, de a kocsi nem azon az úton jött haza, amerre ment. Válogatni kellett az útban, hogy melyik kevésbé rossz, mert mi úgy vagyunk az utakkal, hogy ha rosszak is, de büszkék vagyunk arra, hogy hála Istennek, van bennük mit válogatni. A kutya tehát kifelé menet nem tudhatta a rendes utat, mert féldöglötten hevert a kocsi fenekén, visszafelé jövet pedig nagy kerülő úton, ismerős birtokosok engedelmével, a tanyaudvarokon való áthajtással érkezett haza a tizennyolc kilométernyi távolságról.

Mégis, alig hogy néhány napig itthon éli világát, egyszer csak eltűnik a Sajóca-Majóca a háztól. Hát hova lett? Hát ördög tudja. Alighanem odakószált és elfogta a gyepmester, pedig medália volt a nyakában. Hát már éppen arról volt szó, hogy keresni kell a sintérenél a kutyát, amikor valami dologban hazajön a szőlőkapás a tanyáról s a többek között tudatja, hogy kint van a Sajó. Hejnye, fene teremti. Hát hogyan ment ki?

- Alighanem gyalog gyütt - véli a kapás.

- Hát aztán mit csinál?

- Hát társalkodik a többi kutyával.

No ez így volt és a kapás részére utasítás adatott, hogy mihelyst olyan lesz az út, hogy kocsi is jöhet rajta, a Sajócat okvetlenül beküldje, ha akár a saroglyához kötve is.

- Ügön - mondta a kapás, aki különben is értelmes ember, mert szanitéc-katona volt s egyidőben Szentmihálytelkén lakott, ami pedig már majdnem falu.

Mire azonban a vincellér kiment a maga birodalmába, a Sajó már hazatért. De milyen Sajó volt ez! Első sorban csontig sovány. Azután a lábai tele bozóttal és tüskével. A fülei véresek. A vállán egy akkora hasított seb, hogy az ember két ujjá belefért a sebhelybe.

És ez a Sajóca összetörve, betegen, bágyadtan hazavánszorgott és a házba betért. Mondják neki:

- Hát előkerültél, te ronda?

Sajóca meglapul a konyha kövén és vállának véres sebének mutatja. Jó, jó, azt úgy is tudjuk, hogy erre tojássárgája kell ólomecettel. Hanem hát miért mentél ki a tanyára, te hitványság? Jönnek a gyerekek és a szemére vetik: mink szeretünk, te rossz kutyus és mégis itt hagytál bennünket, te gyalázatos, piszkos kutya.

A Sajó a hátára fordul, a két lábát imádkozás-formán összeteszi és azt mondja halkán, kutya-nyelven:

- Pardon - kögyelöm, fölség...

Kocsival.

A régi igazság azt adja tanácsul az utas embernek, hogy télen kenyeredet, nyáron subádat el ne hagyd. Télen ugyanis senkisésem olyan bolond, hogy a subáját elhagyná, mivelhogy az ilyenkor nagyon szükséges eszköz. De a tarisznyáját elfelejtheti és abból nagy bajok támadhatnak. Persze ez nem erre a mostani világra értendő, úgy bent a városokon, ahol minden második ház vendéglő, hanem amarra a kintvaló életre, a mezőségekre és elhagyatottságokra, azokra a vidékekre, ahol néha még a madár sem jár.

Minélfogva, ha pusztai útra indul az ember, az nem egészen úgy megy, hogy hozz egy fiákkert, azután ha hoz a cseléd, abba csak beleül az ember és rendelkezik, hogy hé kocsis, hajts ide vagy amoda. Nem bizony. Pusztai úthoz különösen így már kései őszi időben, egészen más dolgok kívántatnak. Most szép őszi időt adott a hatalmas Isten. Olykor ugyan van egy kis esőcske, de az szintén okosságból van, mert egy kis esőcske kell a földecskeinek. Fölfordulnak tőle a mezei egerecskék és ez jól történik. Marad még belőlük úgyis elegendő. De mikor nincsen eső, akkor olyan szép ez a tágas alföldi miegymás, ez a kevert holmi: fák, tanyák, kutyák, emberek, lovak és szelídtekintetű, gyönyörű szemű tehenek. Hajnalban némi köd lefelé és a tanyaházak kéményeiből a füst a földre száll. Illata tiszta, e füst szagáról meg lehet ismerni, hogy szőlővenyige tüzeiből származik. Azt mondja a kocsis:

- A szőlővenyigének még halott korában is bor szaga van.

Lehet. Sőt talán bizonyosan úgy is van. Az ilyesmin el lehet elmélkedni, mikor a lovak a kocsi előtt lassan húzzák a homokot. Voltaképpen a kocsit húzzák, de ez a tanyai kocsi oly könnyű szerszám, hogy ha jó útja van, szinte magától is szalad, míg a homokon alig mozog, mint állóvizén a nehéz bárka. Mert ellentáll a homok s a ló ilyenkor nem is a kocsit, hanem a homokot húzza.

Ej, micsoda utak ezek néha a mély homokban. A ló habos, a kocsis meg, amennyire csak tud, káromkodik. Rettentő kijárt utak vannak. A könnyű pusztai úti szerszámok vékony kerekei kivájták, mélyre csinálták. Ez az a bizonyos út, amire a német ezt mondja, hogy Hohlweg. Nem maguktól teremték ezek. Hanem az talán így van, hogy amióta bejöttek Árpádék ide, erre a földre, folyton ezt az utat használták és az út apránként ebben a munkában elkopott, lemélyült s már rendes szóval valóban útnak sem lehet nevezni.

Itt a régi világ útjain járunk. Más ez. Mennyivel más. Ha Pesten kétórai dolgom van, reggel hat órakor indulok s este hat órakor itthon vagyok. Ellenben, ha csak egy órai dolgom van szeretett fővárosunkban, akkor ráérek délelőtt tíz órakor indulni s este hat órakor csak itthon vagyok. De a mezőségeken ez nem így van. Az utak elvégzéséhez hosszabb idők kívántatnak. Ezért azután nem szabad elfeledni azt a tarisznyát, amiben a köznyelven elemózsiának nevezett holmik foglaltatnak.

Az is különös tudomány, kellő szakértelemmel állítani össze az elemózsiát. Ezt iskolákban nem tanítják, a megfelelő ismeretek csak gyakorlat útján szerezhetők be. Abált szalonna például nem jó, mert az a tarisznyában megpuhul. Továbbá a rozskenyér alkalmasabb, mint a szép fehér selyemcipő, mert a pusztai szél keresztülfúj a tarisznyán, s kiszikkad benne a selyemcipő. Ennélfogva csak rozskenyér, felebarátaim. Rozskenyér és sonkacsülök, ez ajánlatos. Továbbá bicska és dugóhúzó. E dolgok odakinn néha többet érnek, mint a világ minden más hasznos dolgai.

Sokszor lehet hallani, különösen hegyvidéki ember szájából, hogy az alföld unalmas. Hogy lapos és nincsen benne változatosság, mint a hegyekben. Ott az egyik szikla ilyen, a másik amolyan, váltakoznak a patakok, erdők. Míg emitt mindig csak a sima táj, mindig csak egyforma apró tanyák, egyforma jegenyés udvarok, amelyekből mindig egyforma kutyák csaholnak ki az útra. Pedig talán ez nincs is egészen így. Minden tanya másforma, mindeniken van mit nézni. Mert még a boglyát sem egészen egyformán rakják, az udvarokba a fákat egyik másként ülteti, mint a szomszéd. Egyik nem törődik a madárral, a másik meg a gólya fészket is odadrótozza a kéményhez, hogy a téli szélviharok el ne vigyék, amikor azután a szegény gólya hazajövetelkor csakugyan nem találná honát a hazájában. Ahogy a kocsi halad, van mindig valami ilyesmin elnézelődni való. Nyáron az egész tanya élete ott játszódik le az udvaron: ott látni, mit főznek, mikor mostak és száradni a nap elébe terigetett fehér ruhák mutatják meg, hogy gondos-e a gazdasszony, vagy sem.

A tanya homlokzatára fűzött cérnagurigák azt hirdetik, hogy ott varrógép van a háznál; ha sok a guriga, az megint azt mutatja, hogy ugyancsak szorgalmas varrókisasszony az eladó leány. És a mezőkön is van mit nézni. Hogy ki, hogyan használja a földet. Mit vetett bele. A szántás hantjai megmutatják, hogy milyen a gazda igyekezete, vaskéje van-e neki, vagy még ama régi. Mert van még régi is. Van nagyon régi is, amelynek az ásóvasa is fából van, csak egy vasból való papucsforma van reá szerkesztve. Ez ugyan már nem nagyon járja, de néha akad.

Az azonban igaz, hogy az ilyen nézelődésbe az utak is beleszólnak. A régi úton, ahol a kocsi lassan halad, inkább be lehet tekinteni a tanyákba és a földbe. A műúton már gyorsabban mennek a lovak s az útszéli megnézni valók csak úgy elsuhanak. Azután a műútnak az a szokása, hogy ha csak lehet, egyenes. Nem kanyarog, nincsenek görbületei, nagyon egyenes. Olykor nagy darab szántóföldeken megy keresztül, gazdag emberek birtokain, ahol sem jobbról, sem balról nem lehet semmit sem látni, csak az egyforma szántást, az egyforma vetéstáblákat: ezt a tulajdonosnak nézni bizonyára igen kellemes, de az utasnak nem. Az ilyen utakba marsoló katona is belefárad. Szívesebben csinál hosszabb menetgyakorlatot kanyargós, tanyákkal beépített utakon, mint az egyenes műúton, amely nagyon egyhangú s nem lehet róla mit látni.

Ilyenféle panasz azonban most adódhatik elő, mert az utunk a pusztába visz. A külső füves térségekre, ahol már ritkábbak a házak, de szép a mező és ahol olyan tiszta a levegő, hogy a tenger levegője semmivel sem különb, ahol mód fölött való egyszerűségek uralkodnak.

Csakugyan, erre már ritkulnak a tanyák. Némelyik valamely bucka oldalában félig a földbe van építve. A pionnérok lakóhelyei ezek, akik haladnak befelé ásóval és ekével a szűz, töretlen pusztába. E tájakon valaha községek álltak, amiket leginkább a török pusztított el. A régi magyar észjárás a kis községeket szerette, amikben maga kormányozta magamagát. A töröknek meg nem tetszett erre a sok apró községre ügyelni: elpusztította belőlük, amit bírt s inkább nagyobb városokba verte össze a megmaradt lakosságot. Így e helyek a földdel egyenlővé tételének s a pusztában az emberek helyét elfoglalta megint a farkas meg a sas vezetése alatt az állatok népe. Most megint megy visszafelé a dolog. A nép újból halad kifelé és ekevasak fényesednek meg a földben, amely évszázadokon át töretlen volt. Jönnek a népek, mennek a népek. Mennyi nyugszik belőlük e néma mezők földje alatt! Hányadikán vagyunk mink már, a mostaniak, akik újból e föld hátának hasítására visszatérünk? Ki tudná? A töretlen mezőkre való bevonulásnak nem lesz-e megint az a vége, ami eddig volt? Az ilyen gondolatok önkéntelenül támadnak, mert évezredek néma csendje fekszik a tájon.

Ér az ilyen elmélkedés valamit?

Jobb volna az ilyesmiről nem is tudni semmit.

Lám a kocsis, mint gyakorlatias gondolkozó, az ilyesmire nem sokat ad. Félfüllel visszahallgat a hátsó ülésre, az ottvaló beszédre, azonban nem szól semmit egy ideig, mert az urak dolgába avatkozni kocsisembernek nem illik. De azért esze neki is lehet és a gondolatszabadság, legalább a koponyákon belül, még mindig megvan. Gondolkozik. A katonaság fényesíti az elméket s Antal barátunk katona volt. Huszárkatona volt. Még pedig, mint mondja a nemzetiségi vidékről idekerült ember sajátságos észjárásával: nem honvédhuszár volt, hanem valószínű magyar huszár. Már most ezen minőségben egy hadnagynak volt a szolgálója. E hadnagy azonban herceg volt, valószínű ténybeli herceg, hosszúnevű német von und zu, egy nagy orr és sok vagyon birtokában. Ez a ritter azután fényesítette Antal barátunk elméjét. Antal szépen és előkelően beszél s gondolatait rövid mondatokban tudatja. Most tehát féloldalra visszafordulva az ülésben, ezt mondja:

- Nem lehetek egy véleményen tekintetes urammal.

- Már miért, Antal?

- Azért, kérem tisztelettel szavaim meghallgatását, mert a termőföld kihasználása tekintetében véleményeink lényegesen eltérnek egymástól.

- Halljuk, csak halljuk az eltérő véleményt, Antal. Jó pap holtig tanul.

Antal a lópokrócok közül, amelyeken ül, krajcáros lapot húz elő. A lap vezércikkének a fejére nagy betűkkel van odanyomtatva: A húsdrágaság. Mutatja:

- Méltóztatik látni?

- Hogyne.

- Tehát - folytatja Antal - nem csak én állítom, hanem ezen lap is közli a közönséggel, hogy húsdrágaság van.

- Hát az bizony igaz.

- Sajnosan tapasztaljuk mindnyájan, szegények és gazdagok egyaránt - véli Antal. - Tehát fölteszem tisztelettel a kérdést, tekintetes és méltó uraim: örvendjünk-e annak, ha az ekevas egyre jobban hódít tért nemzetünk szabad pusztáin?

- Nem örvend neki, Antal?

- Tisztelettel jelentem jó uraimnak: én nem.

- Mért?

- Mert - mondja Antal - jószág legelő nélkül nem képzelhető. Mert minél több lesz a szántó, annál több lesz a búza, de annál kevesebb lesz a hús.

Nem szólunk semmit. A kocsi halad tovább és a homok nyikorog a kereken.

Öt óra óta megyünk. A ló is már habos s embernek is unalmas ez. A mezők illatai hihetetlen étvágyat gerjesztenek. Éhes itt már mindenki. S a déltáji nap ugyancsak melegen idebámul. Sugarát ilyenkor más népektől elvonja és égi szeretettel ránk ereszti.

Legjobb ilyenkor megállni. Egy erdő árnyéka hívogat. Szép szálas erdő. A fák mintha integetnének. Ha az utam erre visz, különös szeretettel állok meg az erdő előtt, hogy a fáik közé mehessek. Száz év előtt ültette a futóhomok ellen való védekezésül egy rokon, aki hitese földmérő gyanánt akkor városi szolgálatban állott. Az öreg erdő fáik szép és hűvös árnyéket terítenek az útszélre és a falevelek barátságos beszédek tartanak. Hát itt már megálljunk.

Meg is állunk. Antal barátunk ezt nem minden öröm nélkül veszi tudomásul. Előbb azonban, mint rendes kocsihoz illik is, a lovakat látja el s csak azután fordít gondot a tekintetes és méltó urakra. Pokrócok és egyéb holmik a földre terítettnek. Ezeken jó leheveredni. Vágyó szemmel nézzük, hogy a tanulságos Antal miként szíjjalja ki a saroglya csattjait, eltávolítván azon porfedőt, amely a saroglya rejtelmes kincseit takarja. Gondos csomagolásban. Vannak, akik a húsfélét papirosba takarják s úgy viszik magukkal. Mások azt nem szeretik, azt mondják papirosszaga lesz tőle az ételnek. Ennek elkerülésére vannak a húskendők, szép tiszta vásznak, amiket leginkább a takács készít ott, ahol még van takács. Az étel a kendőkben szépen a pokrócokra kerül. Van borocska is és hozzá a legalkalmasabb az a lapos bádogpohár, amit a katonák is a tarisznyájukban hordanak. Isten szent segedelmével és áldásával így a táplálkozásba fogunk. Királyi asztalunk és heverő helyünk a mező, minden fűvével egyetemben, fényes világításunk a nap s az erdő százados fái adják hozzá az ünnepi sátor. Szép az ilyesmi. Mindennap csinálva nem volna szép, de így ritkásan, nagyszerű élvezet. A fákról madarak néznek lefelé, varjúk és más tollas istenteremtések. Ritkán jár errefelé vadászember, nem igen félnek. A többi állat sem. Néhány ürge alig harminc lépésnyi távolságra kibújik földalatti lakásából, kétlábra áll és szorgalmasan fonogat. Ahogy kíváncsian erre tekingetnek, a szemük fekete gyöngy gyanánt csillan meg a napfényben. Másként sehol, ameddig így fektéből elláthat az ember, sehol egy tanya, sehol egy mozgó ember, ez már az igazi puszta. Elhagyatottságoknak és királyi csöndeknek tartózkodó helye.

- Csak okos emberek voltak a régi elődök, amikor ilyen helyeken tanyáztak - véli a társam. - Szellős sátorok alatt, isteni nyugalomban. Hanyatt feküdtek és nézték az eget.

Ráhagyom, hogy úgy van (mert minek ilyen helyen még beszélni is), ellenben Antal választékos nyelven nyújt be ellenvéleményt:

- Nyáron hozzájárulok tekintetes úr tisztelt véleményéhez, de télen nem. Micsoda viharok süvöltenek itt át, mikor eljön a tél! A fák eltörnek bele. Hogyan álltak itt meg télen az ősök sátrai?

Az ám. Még a mostani tanyák is éllel épülnek az északi szél ellen, mert ha keresztben épülnének, alighanem elhordaná a vihar a tetejüket. Pedig itt laktak egykoron mások is. Az elődök is, meg más őseimbek, akik még ő előttük vették tulajdonba ezt a földet, amely most némán fekszik itt alattunk, mi meg rajta. Mind régi csontok porladnak itt alatt, ősi cserépedények, bronz cifraszámok, vas ölőszerszámok társaságában. Alszanak és a szellő formájában az idők végtelensége suhan át fölöttük.

Ropog mögöttünk az erdőben a száraz galy, jön valaki. Jön is egy öreg ember, egy igen idős férfi, fehér a haja, fehér a szakáll, a bajusza sárgás, ami a pipafüsttől van. Szálas, de sovány, csupa csont, az ilyenek szoktak sokáig élni, mert ezeknek a csontjai közé odaszárad a lélek. Nyári, szellős kintvaló ruházatban van, csizma a lábán, mellény a kebelén, kalap a fejében, lóhajtó ostor a kezében. Aféle tanyai pátriárka-forma az öreg. Jön felénk. Nézi a lovakat, a kocsit (valami sokat nem nézhet ki belőlük), azután minket. Ránk köszönt, fogadjuk. Várja, hogy szóljunk. Azt mondja:

- Hát mi járatban? Erre mifelénk, ahol a madár se jár?

- Hát atyus - mondjuk (mert tréfálni is kell) - most nem járunk, hanem fekszünk.

- Nono, - mondja most már bizodalmasan, mert mindig a vidámságban van a bizodalom - az csakugyan látnivaló. Csak úgy, tudják, láttam már régön, hogy a kocsi erre halad. Úgy véltem, hogy bort szödnek.

- Nem bizony, atyus, nem abban járunk. Más dolgunk van arra kijebb.

- Még odébb?

- Még.

- Nono, - mondja - mögengedöm. Csak úgy gondoltam. Hogy talán bort szödnek. Mert neköm is volna eladó.

- No nézze csak atyus, nekünk is van az üvegben. De nem eladó, csak barátságból való.

Egy pohár bor nyújtatik. Némi húzódozás után (nem azért gyöttem én ide... kéröm) elfogadja. Le is ül a földre. Olyan könnyesen guggol le, mintha fiatal pásztorgyerek volna, pedig alighanem van már nyolcvanéves az öreg.

- Atyus hány esztendő?

- Hát bizony - mondta csendesen - már egyik sem hányja a másikat.

- Nono. De amúgy, mégis, körülbelül?

- Hát már a nyolcvankettediket taposom.

Ez szép idő. Ez szép idő nagyon. Hát persze, itt kint. Az más. Itt más világ van.

- Atyus itt lakik valahol?

- Itt, - igenli a fejével - itt túl az erdőn. Itt a tanyám. Abban lakok én.

- De néha csak bejár a városba?

- Nem, - felel az öreg - nem én. Minek? Mit keressek én ott. Az adót beviszik a fiak. Vagy beviszi az esküdt.

- Mikor volt bent utoljára?

Atyus végigsimítja a homlokát a barna kezefejével:

- Negyvennyolcban. Akkor bemöntünk. Sokan bemöntünk. De azóta nem. Minek?

Ez sok idő, hatvanhárom évig nem lenni „otthon”. A dolog azonban mindjárt másként fest, ha földrajzi szempontból keressük. Ez a pusztaság, aminek a földjén most heverünk, már sokkal közelebb esik Szabadkához. Minélfogva adandó alkalmakkor innen oda szokás járni. Tehát fölradódik atyusnak a kérdés:

- Hát Szabadkán mikor járt, bácsi?

Azt mondja az öreg:

- Hát ott még sohasem. Minek? Belenézett a poharába s újból csak úgy magának, csendesen mondta:

- Minek?

Elkezelt, elköszönt, elment, eltűnt a fák között. Csak azt a kérdést hagyta ott köztünk megoldatlanul, hogy egyáltalán minek városba menni? Mikor anélkül is el lehet az ember...

-&-